

FRANCICS LÁSZLÓ

**A KOZMOSZ ÉS AZ EMBER
VISZONYÁNAK VIZSGÁLATA A MAGYAR VIDÉKI
KÖRNYEZETBEN**

NYIM APRÓFALU ESETTANULMÁNYA

DLA ÉRTEKEZÉS

2020.01.01.

MESTERMUNKA:

Sülysáp Községi Csillagvizsgáló

TÉMAVEZETŐ:

Bartók István

**2020 ÉPÍTŐMŰVÉSZETI DOKTORI ISKOLA
BUDAPESTI MŰSZAKI ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM**

TARTALOMJEGYZÉK

KOZMOSZ ÉS EMBER	- 2 -
AZ ÉRTEKEZÉS SZEMLÉLETE ÉS MÓDSZEREI	2
TÉR ÉS IDŐ, RENDSZERSZINTŰ ALAPVETÉSEK	- 6 -
A TÉR ÉS AZ IDŐ FILOZÓFIAI MEGKÖZELÍTÉSE	- 6 -
A TÉR ÉS AZ IDŐ SZAKRÁLIS ÉS PROFÁN VETÜLETEI	- 9 -
A LINEÁRIS VÁROS ÉS A CIRKULÁRIS FALU	- 12 -
ELLENTÉTES TELEPÜLÉS ÉS TÁRSADALOM TÍPUSOK	- 12 -
FALVAK MEGSZENTELT HELYEI A TÉR ÉS IDŐ HORGONYPONTJAI	- 16 -
A PROFÁN TÉRNYERÉSE A FALVAKBAN – A SZENT HELYEK ELTŰNÉSE	- 22 -
NYIM STRUKTÚRÁINAK ELEMZÉSE	- 26 -
NYIM ÉS A TÉR – TÉRI SZERKEZETEK ELEMZÉSE	26
NYIM ÉS AZ IDŐ – IDŐBELI SZERKEZETEK ELEMZÉSE	- 34 -
VISSZA A TELJESSÉGHEZ	- 42 -
RESZAKRALIZÁCIÓ, A SPIRITUÁLIS ÉRTÉKEK ÚJRAFELFEDEZÉSE	- 42 -
AZ ÖKOFALVAK, MINT A HAZATÉRŐ KÖZÖSSÉGEK ÉLETTEREI	- 43 -
NYIM STRUKTÚRÁINAK ÚJRAELEMZÉSE A NYIMI ÖKOKÖZÖSSÉG 2020-IG MEGVALÓSULT FEJLESZTÉSEINEK FIGYELEMBEVÉTELÉVEL	- 51 -
A NYIMI ÖKO KÖZÖSSÉG ÉS NYIM KAPCSOLATÁNAK DINAMIKÁJA	- 51 -
NYIM ÉS A TÉR – AZ ÚJ TÉRI SZERKEZETEK ELEMZÉSE	- 52 -
NYIM ÉS AZ IDŐ – ÚJ IDŐBELI SZERKEZETEK ELEMZÉSE	- 61 -
IRODALOMJEGYZÉK	- 67 -
MELLÉKLETEK	- 69 -
LINEÁRIS ÉS CIRKULÁRIS FOLYAMATOK	- 69 -
A TELJESSÉGRŐL A RENDSZERELMÉLET FOGALMAIN KERESZTÜL	- 71 -
MAI MAGYAR VIDÉKI TÁRSADALOM ÉS ÖNELLÁTÓ KÉPESSÉG	- 73 -
FOGALOMMAGYARÁZATOK	- 75 -
ÖKOFALVAK	- 78 -
A NYIMI ÖKO KÖZÖSSÉG KULTÚRÁJÁRÓL	- 86 -
ZÁRÓDOKUMENTUMOK	- 88 -
NYILATKOZAT	- 88 -
SZAKMAI ÖNÉLETRAJZ	- 89 -
MESTERMUNKA	- 93 -
SÜLYSÁP 50 CASSEGRAIN-NEWTON KÖZÖSSÉGI ASZTROGRÁF ÉPÜLETE	- 93 -

KOZMOSZ ÉS EMBER

„Az építészet a saját világát megteremtő ember első megnyilvánulási formája. Ezt a világot a természet után alkotja meg, a természet törvényei, a mi természetünkön, a mi világegyetemünkön uralkodó törvények szerint.”

(Le Corbusier, 1981)

AZ ÉRTEKEZÉS SZEMLÉLETE ÉS MÓDSZEREI

Kutatásom a mai, 21. századi magyar aprófalvakról ad karképet egy speciális nézőpont használatával, az ember kozmoszsal való kapcsolatának vizsgálatán keresztül. A vizsgálat egyszerre karkép és karkép. Az aprófalvak egykor mély és történelmi távlatú kapcsolatban álltak a természeti térrel és a kozmoszsal, kulturális értékeik azonban mára végveszélybe kerültek. Elnéptelenedésük és elenyészésük folyamatosan gyorsul, ezért megismerésük és megértésük, megmaradási lehetőségeik alternatív utakon történő kiterjesztése a jelen időszak akut feladata. Lakói olyan társadalmi csoporthoz tartoznak, amely a létezés és elmúlás határán áll. Fennmaradásához és megújításához nem elég a hagyományos közgazdaságtan és szociológia módszertana. A helyzetet súlyosbítja, hogy az érintett települések bár elmúlófélben vannak, ennek ellenére számosságuk és az érintett lakosság száma évről évre növekszik¹. Számos ponton érintett vagyok az aprófalvak ügyében. Édesanyám Baranya megyei szülőfalujának (Erzsébet) sorsa, az ott élő emberek tehetetlensége, a fejlődés perspektívájának

félreértései és hiánya figyelmem fókuszába állította a magyar vidék és az aprófalvak problémakörét.

A kutatás egyrészt természeti és épített környezet, másrészt az épített környezet és a társadalom viszonyát vizsgálja. Az építészeti térképezést a nem tudatos, másként nehezen feltárható társadalmi problémák tériesedett lenyomatának tekinti. A mai vidéki életmód és az épített környezet egyaránt értékvesztésen esik át. Ennek a folyamatnak egyik látens okozója a kozmosz és ember kapcsolatának meggyengülése. Mindez a térképezésben és környezethasználati jegyekben is tetten érhető: az életmód, az egyéni és közösségi gyakorlatok elvesztik az épített és természeti térrel való kapcsolatukat. Az épített és természeti elemek vizsgálatán keresztül a hely és a közösség együttes állapotára és folyamataira lehet következtetni. Az értekezésben a tér és az idő, a falu és a város, az ember és a kozmosz kettősségeit elemzem. Olyan elméleti háttérrel vázolok fel, és erre épülő vizsgálati módszertant mutatok be, amely állapotfeltárára alkalmas. A jelen tanulmány ezáltal alapja lehet egy olyan

¹ Józsa, Klára (2014) Magyarországi aprófalvak sikerességi tényezőinek vizsgálata. Phd értekezés, Szeged

célzott településfejlesztési szempontrendszernek, ami az épített tér kezelésén át hat vissza az érintett társadalmi csoportokra.

A kutatás a kozmosz és ember viszonyából indul ki és az építészeti téralkotás felé halad. A kozmosz korszerű értelmezéséhez elengedhetetlenek a modern tudományok eredményei és látásmódja, melynek megismerését például Steven Hawking angol fizikus ismeretterjesztő írásai tették lehetővé. Hawking írásaiban² a kozmológiai értelmezés mellett ember és a kozmosz viszonya is helyet kap, szemben másokkal, (pl: John Craig, Wheeler, Roger Penrose) ezért az alapvető fogalmak, tér-idő-ember meghatározásánál jelentős szerepe van a jelen kutatásban. A kozmikus lépték és az emberi kultúra közötti gát áthidalását a 20. század második felében új korszerű rendszerelméleti és társadalomtudományi kutatások, többek között például Ernst F. Schumacher német-angol közgazdász és László Ervin tudományfilozófus munkái tették lehetővé. A társadalom működésének dinamikája, ember és természet viszonya leírásában merít a kutatás az ő munkásságukból. Az ember és a kozmosz kapcsolatának a történelmi időktől kezdve létezik spirituális és szakrális vetülete. A történelem során számtalan vallási irat és bölcsélet magyarázta, és épített mitológiát a Földről érzékelt kozmikus világ köré. Ennek modernkori filozófiai értelmezése a jezsuita Walter Kern teológia-történeti munkáiban (például: Kosmodizee durch Christus³, Geschichte der europäischen Philosophie in der Neuzeit⁴) keresztény kultúr-

² Hawking, Stephen (1989) Az idő rövid története. Maecenas Könyvek, Budapest

³ Kern, B. W. (1969) Theodizee: Kosmodizee durch Christus, in: Mysterium Salutis III/2,

⁴ Kern, B. W. (1969) Geschichte der europäischen Philosophie in der Neuzeit, Pullach

történeti szempontból válik olvashatóvá. Az ember és a világmindenség feltételezett ősi kapcsolatát, annak mechanizmusait kultúrantropológiai művek elemzik. Róheim Géza Ausztrália, Új-Guinea, Mexikó magyar származású néprajzkutatója, az etnikai pszichanalízis nemzetközi jelentőségű egyénisége a 20. század első felében mára eltűnt népcsoportok életmódját elemezte rendkívüli részletességgel. Írásainak⁵ a kutatás alapvetéseinek meghatározásában volt szerepük. A kulturális antropológiai és az összehasonlító vallástudomány korai alakjai, David Émile Durkheim és Sir James George Frazer társadalmi kérdésekre adott iskolateremtő alkotásai⁶ a vallásról való gondolkodást új, társadalomtudományi környezetbe helyezték. A román származású vallástörténész, filozófus és író Mircea Eliade tudományos munkáiban⁷ nem csak a vallásos és profán ember kozmosszal való kapcsolata, hanem annak téri és időbeli vetületei is megjelennek, együttesen keretezik az építészeti tér és világmindenség közötti ellentétet és összefüggéseket. Ezzel Eliade az értekezés témáját közvetlenül érintő építészeti vonatkozású kérdéseket is tárgyal.

A kutatás az elméleti alaptételeit alátámasztó példákat Erzsébet falu történetén keresztül igazolja, melynek alapjául az Erzsébet Község Históriaja⁸ c. átfogó történeti munka szolgált. A könyv elkészítésében jómagam is közreműköd-

⁵ például Róheim, Géza (1932) A Csurunga népe, Leblang, Budapest

⁶ például Durkheim, Émile, 1912 (2003) A vallási élet elemi formái: A totemisztikus rendszer Ausztráliában, ford. Vargyas Zoltán, L'Harmattan, Budapest

⁷ például Eliade, Mircea (1987) A szent és a profán. Európa, Budapest

⁸ Dr. Erdődy, Gyula (2018) Erzsébet község története. Horváth János, Erzsébet község polgármestere, Erzsébet

tem. A kutatás gyakorlati részét Nyim Somogy megyei aprófalvú építészeti elemkészletének kettős elemzése adja. A két vizsgálat Nyim falu történelmi (át)alakulását írja le 2011-ig, majd a 2011-és 2020 között. 2011-ben jelent meg és telepedett le a faluban a Nyimi Öko Közösség ökológiai szemléletű csoport. Az első vizsgálat az érkezésük előtti állapotot, a második vizsgálat a közösség építészeti, restaurációs hatásait térképezi fel, miközben választ keres a csoport térrel, idővel, kozmosszal, szakralitással való kapcsolataira, annak ellentmondásaira. Erzsébet és Nyim ismertetésével a kutatás két független, mégis párhuzamos falutörténet tükrében von le következtetéseket.

Nyim építészeti elemkészletének vizsgálatát Francoise Choay: *Utopia and the Anthropological Status of built space*⁹ c. írása alapján készítettem. A kutatás Choay fogalmait újraértelmezi, kibővíti, és az elemeket újradefiniálja téri és időbeli vonatkozásaik alapján. Az építészeti elemkészlet többszöri vizsgálata lehetőséget biztosít rövid- és hosszútávú folyamatok és változások megértésére. A kutatás forrásául 2011 és 2020 között Nyimben, illetve más magyar ököfalvakban, és az Nyimi Öko Közösségen belül készült felmérések, interjúk, beszámolók szolgálnak. A közvetlenül kapcsolódó elemzések Nyim falu sokszori bejárása, építészeti, mentális térképének felrajzolása, értékataszter készítése, az épületállomány, épített környezet szisztematikus feltérképezése, fotódokumentálása során készültek.

⁹ Francoise Choay, *Utopia and the Anthropological Status of built space*, in *Zeppelin Magazin*no. 32, 2005.03.

Lehetőségem volt közel egy évtizeden át megfigyelni a hagyományos falu és az alternatív ökoszemléletű közösség kölcsönhatását, annak építészeti vonatkozásait. A folyamatban, mint tervező is részt vehettem, ezáltal a kutatás a saját nézőpontból, egy belső, személyes perspektívából tudja megjeleníteni és magyarázni a 9 év alatt lezajlott folyamatokat, melyek tanulságait, alapvetéseit az aprófalvak fejlesztésében, építészeti arculatának értelmezésében és alakításában lehet alkalmazni a jövőben.

Az értekezés tézisei és eredményei

A magyar aprófalvak lakóinak tér és az időhasználata, valamint a kozmosszal való viszonyuk vizsgálata alapján jutok el releváns következtetésekre, melyek a falvakat és az érintett társadalmi réteget érő leépülési folyamatokkal állnak szoros összefüggésben. Az általános filozófiai, kozmológiai tartalmakból kiindulva az esettanulmányokon keresztül fogalmazódnak meg a tézisek.

A I. tézisben értelmezhetővé teszem az aprófalut a ma már sokkal jobban elterjedt és ismert településtípus, a város és a városi folyamatok és környezet tükrében. A 2. tézis ráközelít egy speciális vidéki építészeti elemcsaládra, a szakrális kismélekekre, és ezeknek a jelentőségét a kozmosz téri és időbeli tagolása szempontjából emeli ki. A 3. tézis két újabb elemcsoport, az alteráló-szekcionáló és hibernáló időiségű objektumcsoportok megjelenési és eltűnési dinamikája segítségével teszi láthatóvá a falusiak környezetüktől való eltávolodását és a falusi lét krízisét. A 4. tézis az úgynevezett hazatérő közösségekre fókuszál, akik a városi létből elvágódva térnek

vissza a faluba. A tézis ezeknek a csoportoknak a kozmosszal való kapcsolatának szerveslenségére hívja fel a figyelmet.

A kutatás alapvetően nem csak építészeti számá-
ra készült, hanem falufejlesztéssel foglalkozó,
vagy más háttérrel rendelkező kutatók és érdek-
lődknek is szól. Akár a ma élő falusiak számára
is hasznos tudást jelenthet saját természetes és
épített környezetük használatának problemati-
kája megismerésében, beleértve ebbe a csoport-
ba a hazatérő közösségek tagjait is.

A kutatás két különböző szempontú alegységre
tagolódik, egy elméleti irányú felvezetésre, ami-
nek az egyik része a fogalomkészlet tisztázása és
definiálása, a másik pedig a falusi környezet és
szakrális emlékek rendszerének felépülése és
lebomlásának megismerése. A fogalmak az
időiség és tériség, falu és város, illetve a
szakralitás és deszakralizáció tárgykörébe tar-
toznak. A kutatás másik egysége analitikus, gya-
korlati megközelítésű. Nyim aprófalú modellér-
tékű esettanulmányaként a település építészeti
elemkészlete téri- és időbeliségének a kétszeres
elemzését tartalmazza 2011-ig és 2011-től 2020-
ig bezárólag.

TÉR ÉS IDŐ, RENDSZERSZINTŰ ALAPVETÉSEK

„Amikből keletkeznek a dolgok, azokba történik a pusztulásuk is szükségszerűen; mert büntetést és jóvátételt fizetnek egymásnak jogtalankodásaikért az idő elrendelése szerint.”

Anaximandrosz (Cziszter Kálmán és Steiger Kornél fordítása)

A TÉR ÉS AZ IDŐ FILOZÓFIAI MEGKÖZELÍTÉSE

A tér és az idő, a kozmosz két fő alkotójának pontos leírása, működésének ismerete és kutatása ma a modern fizika és modern kozmológia tudományának hatáskörébe tartozik¹⁰. Viszont annak ellenére, hogy az ember eszközöket épített megmérésükre, érzékszerveinkkel felfoghatatlan és szavakkal leírhatatlan jelenségek. A tér és az idő minden emberi megnyilvánulással összefügg, megfoghatatlanságuk ellenére létünk alapvetéseit képezik. Az ember világmindenséghez való kapcsolatának megértéséhez elengedhetetlen a tudományos kozmológiai modellektől független, az ember belső tér és időélményének filozófiai megközelítésű leírása. A dolgozat tárgyának, a kozmosz és ember viszonyának az épített térben való tükröződése megértéséhez a térről és az időről alkotott társadalmi és személyes képekre, illetve az emberi idő- és térhasználatra és azok filozófiai és szociológiai értelmezésére van szükség. A továbbiakban ilyen megközelítésből definiálom a tér, az idő és a kozmosz fogalmait.

¹⁰ vö. Einstein relativitás elméletének heurisztikus értéke (Einstein, Albert (1978) A speciális és az általános relativitás elmélete. Gondolat, Budapest)

A tér

A tér homogén, üres, álló, mozdulatlan jelenség, melyben a dolgok elhelyezkednek, és az események lezajlanak. Az ember térérzékelése valójában a dolgok egymáshoz viszonyított helyzetének érzékelésén alapul¹¹. Az emberi tájékozódás és térérzékelés, fizikai vagy mentális térképeink nincsenek kapcsolatban a tér valódi fizikai tulajdonságaival, hanem a földrajzi, természeti környezet jellegétől, a benne képződött, vagy épült elemek egymáshoz való viszonyától, sűrűségétől, ritkaságától, azok a tér három dimenziója szerinti kiterjedésétől függenek. Kozmikus nézőpontból tekintve a tér egységes, minden érzékünk a benne elhelyezkedő dolgokat figyeli, nem a teret magát¹².

Az idő

A tér és az idő párosa közül az idő az absztraktabb, mitikusabb, nehezebben megfogható és

¹¹ Palágyi, Menyhért (1901) A tér és az idő új elmélete. in: Atheneum, 544.

¹² Az építészeti tér más típusú fogalom, nem összeegyeztethető a kozmikus térrel

megfogalmazható. Az emberi agy és a társadalom számára is az egyik legnagyobb kihívás, de az egyik legnagyobb vívmány is egyben az idő uralása. Az idő, annak absztrakt mivolta ellenére mindannyiunk számára hűsbavágó élmény, amely összefüggésben áll a dolgok és maga az ember születésével és elmúlásával is.

Az emberi időértékelésnek az ókori görögök óta három fő típusa létezik, melyben elmélyedve megtapasztalhatjuk az idő az emberi lét minden aspektusára kiterjedő univerzalitását és összetettségét. Jean-Pierre Vernant francia történész, antropológus, mitológiai kutató Prometheusz mondakörén keresztül rámutatott az emberi életet keretező egymástól markánsan eltérő időszerkezetek létezésére, az idő három különböző típusú működésére¹³. Az első típus az örök „Isteni” idő, a kozmosz, a csillag és az istenek eseménytelen ideje, melyben minden adott, ami emberi léptékben változatlan, amiből semmi sem veszik el. Ennek az időnek nincsen tétje, ez az idő van, ezen az idősíkon nem értelmezhetők az egyéni dolgok keletkezése és elmúlása, ez a világ teremtésének idődimenziója, az eredetidő. Minden, ami ezen az idősíkon létezik, az ember számára megváltoztathatatlan körülmény csupán. Ez az idő körbeveszi az összes többi. A második típus a lineáris idő, az emberi létet és életutat biztosító idő. A lineáris idő egy egyirányú időutca, amit a születés és a halál keretez. Ez az idő irreverzibilis, minden halandó létező életét végig kíséri, minden halandó életformák által alkotott szuprarendszerek¹⁴, a teljes emberi civilizáció létezésének alaptörvénye. A harmadik a cirkulá-

ris, vagyis körkörös idő, amit a görög mitológiában Prometheusz napról-napra megújuló mája jelképez. Ez az idő magasabb rendű, mint az egyes ember egyirányú ideje, de ez nem azonos az isteni örökléttel. Ez az idő az égitestek járásával függ össze, mely lehetővé teszi az isteni örök idő értelmezését, tagolását, az ember számára az idő mérését, a körülöttünk lévő természeti világ működésének megértését. Ez az az idő, amit az ókori filozófusok a mozdíthatatlan örökkévalóság mozgó képmásának neveznek¹⁵.

Az ókori időszemlélet az előzőekben bemutatott kortárs filozófiai értelmezése korrelál azokkal a természeti jelenségekkel, folyamatokkal és eseménytípusokkal, melyek a kutatáshoz kapcsolódó vizsgálatokban felmerülnek.¹⁶

A tér és az idő összefüggése

Palágyi Menyhért magyar filozófus munkássága arra a kérdésre keresi a választ, hogy az idő milyen módon ragadható meg a tér fogalmainak, jellemzőinek, eseményeinek segítségével. A természettudomány keretein belül a fizikai eszközrendszerével a tér és az idő modern elméletét Albert Einstein fogalmazta meg. Az értekezés szemszögéből Palágyi filozófiai eszmefuttatása alkalmasan világít rá a tér és idő egységének - Einstein elméletét is átható - gondolati hátterére. Palágyi szimmetrikus alaptételei a teret és az időt egymáshoz viszonyítva, oda-vissza értelme-

¹³ Vernant, Jean-Pierre (2001) *The universe, the gods, and men*. HarperCollins Publishers, New York

¹⁴ Részletesebben lásd az II. számú Teljességről a rendszerelmélet fogalmain keresztül c. mellékletben. 72.o.

¹⁵ vö. Németh, András a megkonstruált idő fogalma (Németh, András, (2014) *Emberi idővilágok, pedagógiai megközelítések*. Gondolat, Budapest)

¹⁶ Részletesebben lásd az I. számú Lineáris és cirkuláris folyamatok c. mellékletben. 70.o.

ző elméletet alkotnak.¹⁷ „A tér nem egyéb, mint érzéki feltárulása, számtalan változatban való megjelenése ugyan azon időpontnak”¹⁸. Ez az időpont pedig nem más, mint maga a világtér: „A mostan nélkül nincsen tér”¹⁹. Az időt a tér érzékelésén keresztül értelmező szemlélet, azaz a tér időiesítése lehetővé teszi, hogy a jelen értekezés a tér és az idő összefüggéseibe helyezzen természetes és mesterséges objektumokat. Az értekezésben az időiség fogalmával azt a mintázatot jelölöm, amelyet egy jelenség az időben mutat.²⁰

A kozmosz értelmezési köre

A kozmosz a rendezett világegyetemre vonatkozó, az ióniai görög filozófiában született fogalom, a káosz ellentéte, elrendezést, szerkezetet²¹ jelent. A kozmosz tudományos, vallási és filozófiai környezetben is értelmezhető, az általános jelentése: a világmindenség szerkezete.²² A keresztény tanok szerint az ember és a kozmosz is isten teremtésének eredménye²³, mely tényből ered kettejük összhangja és különbözőségei is. A kozmosz magába foglalja a teret és az időt, a

¹⁷ vő: Nagy, Edit (2003) Áramló tér és álló idő – gubancokkal. Bíbor Kiadó, Miskolc

¹⁸ Palágyi, Menyhért (1901) A tér és az idő új elmélete. in: Atheneum, 534.

¹⁹ Palágyi, Menyhért (1901) A tér és az idő új elmélete. in: Atheneum, 534.

²⁰ Az időiség fogalmának ezen leírása saját megfogalmazásom, melyet Martin Heidegger definíciójára alapozva (Heidegger, Martin (1984) Lét és idő. Budapest: Gondolat.) Palágyi Menyhért filozófiájának tükrében alakítottam ki az értekezés vizsgálati szempontja szerint.

²¹ Boros, János – Lendvai, L. Ferenc, (2009) Bevezetés a filozófia történetébe. Osiris, Budapest

²² Humboldt, Alexander von, (1860) Cosmos: A Sketch of a Physical Description of the Universe. Harper&Brothers Publishers, New York

²³ Dr. Diós, István - Dr. Viczián, János (2014) Magyar Katolikus Lexikon. Szent István Társulat, Budapest

csillagok világát és a természeti környezetet is, és ezeknek rendjét, összhangját jelenti. A dolgozat egyik alapvető célja a vizsgált társadalmi csoportok a kozmikus jelenségekre reflektáló megnyilvánulásainak feltérképezése. Másrészt a kozmikus jelenségek irányába mutatott érdeklődésük, kapcsolatkeresésük motivációjának és hitelességének feltárása. A dolgozat elméleti fejezeteiben a kozmosz a rendezett világmindenség jelentéstartalmával bír. A gyakorlati vizsgálatokban a kozmosz fogalma a naptárrendszer, ünnepkör és időtagolás, illetve a természeti tér és környezet érzékelése, és az azzal való viszony kontextusában jelenik meg.

1. ábra: Cirkuláris és lineáris - Égi és földi, Kisnyárad-M6, 2018, Francsics L.

A TÉR ÉS AZ IDŐ SZAKRÁLIS ÉS PROFÁN VETÜLETEI

Helyfoglalás

A letelepedett ember alapvető szükséglete a környezetével való kapcsolatának nem csak fizikai, de szellemi, mentális értelemben való kiépítése, térben és időben egyaránt. A mentális tér-, és időkép (kor)²⁴ viszonyítási alappontját a letelepedés során tudatosan meg kell határozni.

A meghatározás módjának van spirituális és materiális vonatkozása, amely korszakról korszakra változik. A mai városi létben szerzett tapasztalatok már nem fedik le teljes egészében azt a képesség készletet, amivel a puszta természeti környezetben való újratekérés mentális értelemben is megvalósítható, ugyanis ahhoz nem elégséges a kortárs ember racionális, materiális alapokon nyugvó kognitív tudata. Az urbánus környezettől való elszakadásnak, vagy a természeti térben való létezésnek kikerülhetetlen mozzanata a belső énünkkel való spirituális szembenézés.

²⁴ Cságoly Ferenc előadása Debrecenben, a 2011. október 13-14-én megtartott Épületgépészeti, Gépészeti és Építőipari Szakkiállítással egybekötött Nemzetközi Tudományos Konferencián hangzott el. [online:] <http://epiteszforum.hu/hol-vagyunk-merre-tartunk>

A szent tér²⁵

A profán ember számára a tér képe és megélése szakralitás²⁶ nélküli, egzakt tudományok által implantált világkép része, homogén és semleges. Struktúrái nem oszthatóak minőségileg elkülöníthető részekre. Ezáltal a profán embernek nincsenek olyan fogódzó pontjai, amelyekkel metafizikai értelemben tájékozódni képes. Elfogadja a tér és idő, ezáltal a világ viszonylagosságát. Nincsen számára ontológiailag²⁷ megalapozott szilárd pont, a tér jelenségei esetleges feltételek szerint jelennek meg és tűnnek el.²⁸

A vallásos ember tere nem homogén. Számára a tér vallásos élményről szól, "amely megelőz minden a világra vonatkozó reflexiót, mert ez teremti meg azt a szilárd pontot, a középtengelyt, amelyből minden jövőbeni tájékozódás kiindul." (Mircea Eliade)²⁹ Ezek a pontok földrajz-

²⁵ A dolgozatban különböző kontextusban használom a szakralitás, spiritualitás és ezoterika fogalmakat. Ez a három fogalom egymástól igen különböző jelentésű. A szakralitás alatt a szent és szentség fogalmát értem, spiritualitás alatt a lelkiség fogalmát, ezoterika alatt az egyéb misztikus tanokat értem. Ez utóbbi nem tartozik az értekezés tárgykörébe. Az építészeti elemek ezoterikus vonatkozásait nem vizsgálom.

A fenti fogalmak részletes magyarázatát lásd a Fogalommagyarázatok mellékletben a 79. o.

²⁶ Szakralitás: ld. mellékletek: Fogalommagyarázatok. 79. o.

²⁷ Létezéselmélet, a filozófia léttel foglalkozó ága (Dr. Diós, István - Dr. Viczián, János (2014) Magyar Katolikus Lexikon. Szent István Társulat, Budapest.)

²⁸ v.ö.: Eliade, Mircea (1987) A szent és a profán. A szent tér és a világ szakralizációja c. fejezet, kiadó Európa, Budapest.

²⁹ Eliade, Mircea (1987) A szent és a profán. A szent tér és a világ szakralizációja c. fejezet, Európa Kiadó, Budapest.

zilag értelmezhető valóság helyek, a pontot kijelölő emberi akarat pillanatnyi élethelyzetéből, és szubjektív nézőpontjából adódnak. A vallásos ember által létrehozott szilárd helyek sokasága a kozmosz terében rendszert alkot.

A szentség a primitív és a prehisztorikus társadalmakban a valóság élő része. Ahol a szentség megjelenik a vallásos ember számára, azaz megtörténik a hierophánia³⁰, ott ő a valóság erőteljesebb megnyilvánulását éli meg. Ezért a vallásos ember létteljességéhez elengedhetetlen a szentség megélése.

A vallásos ember számára a legnagyobb isteni aktus, a világ megteremtése. Számára a kozmogónia³¹ hozta létre azt a társadalmi és térszerkezetet, melyben az ember létezni képes. A lét-tér a csoport által belakható hely, melyet a közösség rendezett világgént, a teljes kozmosz leképezett másaként él meg. A hagyományon alapuló társadalmak jellegzetessége, hogy számukra a teljes tér nem kezelhető lét-térként³² is. Ezt megkülönböztetik és elhatárolják a teljes tértől. Az életterük, azaz lakóhelyük tér megszentelésével, isteni eredetűvé nyilvánításával válik lét-térré. E nélkül a tér egésze káosz, azaz rendezetlen állapotú, létezésre alkalmatlan hely. A lét-tér a hagyományos közösségek által való megteremtése, a káosz kozmoszá alakítása, vagyis a teremtés aktusának lokális imitációja a szent helyből sugárzik szét. Ezáltal a szent hely a profán világ és

a transzcendens között kapocs. (vö. Eliade, 1987)

A hagyományos társadalmak számára a szent hely központ, kiindulási pont, amelyből a saját világuk kozmogóniája ered. Ez a pont, koncentrikus felépítésű mentális térstruktúrát szervez önmaga köré. Ennek a mentális térstruktúrának, mely a vallásos ember lét-terének szellemi részét képezi, a középpontjában található szakrális hely imago mundi³³, azaz a világ teljességének leképezett mása, a vallásos ember létteljességének meghatározó alappontja. A kozmosz ebből a pontból sugárzik szét, létrehozva a megszentelt helyek a hagyományos társadalmakra jellemző lépték lépcsőit, mint szentély - templom - vidék - ország - univerzum.

A szakrális idő

Az ember építészeti elemekkel tagolja a teret, és rituáléval rendszerezi az időt. A kozmogónia színtere a szentsége miatt megjelölt hely. A jelölés építészeti tett, a tér tagolását szolgálja. Az építészeti jelek térbeli rendszere nem választható el a kozmosz strukturált idődimenziójától. Az idő megfoghatatlan közegének tagolásához kitüntetett időpillanatok létezésére van szükség. A szakrális ember számára a kitüntetett örök „isteni” idő³⁴, mint eredetidő visszavezethető a kozmogónia idejére³⁵ Az eredetidő periodikusan

³⁰ Hierophánia: ld. mellékletek: Fogalommagyarázatok. 79. o.

³¹ Kozmogónia: ld. mellékletek: Fogalommagyarázatok. 78. o.

³² lét-tér: "világ", vagyis "a mi világunk", a kozmosz; a többi tér már nem kozmosz, hanem egyfajta "másik világ", idegen, kaotikus tér (Mircea Eliade, 1987)

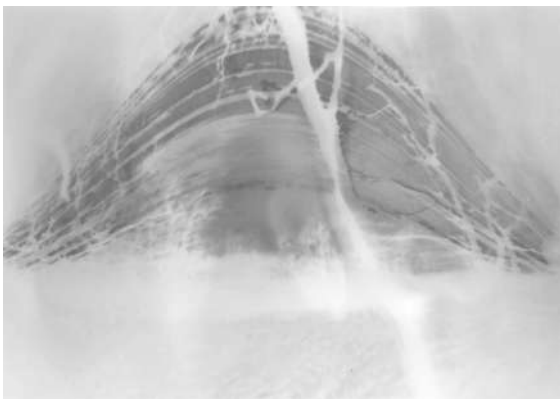
³³ Imago mundi: (Eliade, Mircea (1987) A szent és a profán. Test, ház, kozmosz c. fejezet, Európa Kiadó, Budapest.)

³⁴ Németh, András, (2014) Emberi idővilágok, pedagógiai megközelítések. Gondolat, Budapest

³⁵ "A vallásos ember (...) Minden elérhető eszközzel arra törekszik, hogy helyet szorítson magának az őseredeti valóság forrásánál, vagyis visszatérjen abba az időbe, amikor a világ a kialakulás állapotában volt."

ismétlődő megélését a csillagászati rendszerek adta időtagolás, azaz a naptár teszi lehetővé.³⁶ A naptár határozza meg a rituálék rendszerét, azaz a szent helyeken zajló tevékenységek időbeli működését.

A kozmikus jelenségek, az éves napjárás, a Hold fázisváltozásai, a nappalok és az éjszakák ritmusa azok a kozmikus csillagászati hatások, melyek periodikus változásra készítetik a természetet. Ez a ritmus lehetőséget ad az ember számára az idő megértésére és uralására. Az ember a rituáléit a kozmoszhoz, főként a Naprendszer égitesteihez igazítja. Az igazodás aktusán keresztül egyszerre érti meg az ember a kozmikus időt, annak a cirkuláris, körkörös megjelenési formáját, és az ahhoz kapcsolódó természeti jelenségeket. Ez az élménye köti össze őt a csillagászati jelenségekkel és azon keresztül a kozmikus világgal.

2. ábra: A Nap éves járása, Remeteszőlős, 2017, Francsics L.

(Mircea Eliade)Eliade, Mircea (1987) A szent és a profán. A szent tér és a világ szakralizációja c. fejezet, Európa Kiadó, Budapest.

³⁶ Németh, András, (2014) Emberi idővilágok, pedagógiai megközelítések. Gondolat, Budapest

A LINEÁRIS VÁROS ÉS A CIRKULÁRIS FALU

*„Minden Egész eltörött,
Minden láng csak részekben lobban,
Minden szerelem darabokban,
Minden Egész eltörött.”*

(Ady Endre, Kocsiút az éjszakában)

ELLENTÉTES TELEPÜLÉS ÉS TÁRSADALOM TÍPUSOK

A falu és város

A kozmikus tér és idő élmény megélése ma már alig megtapasztalható, nehezen előidézhető. Mai életvitelünk sok tekintetben távolít el minket azoktól a környezeti tényezőktől, melyek lehetővé tették a minket megelőző korok lakói számára, hogy kultúrájukba integrálják teljes világképüket, annak kozmikus alkotórészeivel együtt. Ahhoz, hogy ennek az integrációnak a nyomába eredjünk, el kell hagynunk a lakóhelyünket, a várost.

A falu és a város kettőse közül a falu volt az első az emberiség történelmében. A protofalu³⁷ törvényszerűen megelőzte a várost, mivel az a természeti környezettel, ökológiai rendszerekkel együttműködő településtípus. A várossal ellentétben a megjelenéséhez nem volt szüksége a neolitikus forradalom³⁸ során kibontakozó me-

zőgazdasági, kereskedelmi, politikai és műszaki fejlődésre³⁹, melyek során nagy lakossűrűségű, nagy helyzeti energiával⁴⁰ rendelkező településformák alakulhattak ki. A falvak több ezer éves történelmi fejlődést maguk mögött hagyva, az európai kultúrkörben egészen a közelmúltig a lokális természeti erőforrásokkal közvetlenül kapcsolatban lévő, a városokhoz képest a természeti rendszerekkel erősebb szimbiózisban működő településtípust jelentették⁴¹. A falu a vidéki térség alapvető településformája, a vidék pedig ellentétes a városi térség működésével⁴². A falu természetes rendszer, amely a közösségi, gazda-

³⁷ protofalu: ősfalu, őskori falukezdemény

³⁸ Bairoch, Paul (1991) Cities and Economic Development. University of Chicago, Chicago

³⁹ Szűcsné, Kerti Anita – Szűcs, István (2007) Településföldrajz. Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Debrecen

⁴⁰ Jeney, László - Kulcsár, Dezső – Tózsá, István (2013) Gazdaságföldrajzi tanulmányok közgazdászoknak. BCE Gazdaságföldrajz és Jövő kutatás Tanszék, Budapest

⁴¹ Jeney, László - Kulcsár, Dezső – Tózsá, István (2013) Gazdaságföldrajzi tanulmányok közgazdászoknak. BCE Gazdaságföldrajz és Jövő kutatás Tanszék, Budapest

⁴² Kis Krisztián (2011) A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai in Jelenkori Társadalmi és Gazdasági folyamatok 6 (1-2). pp. (Arcaini et al. 1999, Maács 2001, Sarudi 2003)

sági és kulturális alrendszerek, mint organikus elemek együttesének tekinthető. A falu, mint település más településekkel együtt alkotja rendszer szupraorganikus szintjét, a falvak és kisvárosok együttesét, a vidéki települések hálózatát. Ez a hálózat azonban mára elvesztette jelentőségét, mind gazdasági, mind kulturális értelemben. A falu és a vidék fokozottan visszaszorulóban van.⁴³

Az emberiség a 21. század elejére saját anyagforgalmát a teljes természetes bioszféra⁴⁴ anyagforgalmával nagyságrendileg megegyező mértékűvé növelte⁴⁵. Az emberiség anyag és energiaforgalma függetlenné vált az ökoszisztéma által biztosított folyamatokról, és létrehozta a technoszférát⁴⁶. Az emberi tevékenység külső energiahordozók és nyersanyagok segítségével mesterséges és irreverzibilis folyamatok kiépítésével biztosítja a fennmaradásához szükséges körülményeket. A vissza nem fordítható mesterséges folyamatokra támaszkodó gazdasági berendezkedés agresszív működése társadalmi csoportokat szakít el a kiegyensúlyozott, alapvetően a bioszférával harmonikus, szerves kapcsolatban álló történelmi emberi állapotból. Ezek az elszakított csoportok strukturális összeomlásokon esnek át⁴⁷, majd kapcsolódnak a globalizált gazdasági folyamatok szálaihoz, ami az emberi civi-

lizáció gyökeres átalakulását jelenti. A globalizált gazdaság kialakítja saját társadalmát, aminek az alapvetése a szakadatlan haladás, fejlődés és növekedés, a múlthoz való vissza nem térés, a természeti tényezőktől való független létezés. Ennek a társadalomnak az időisége, azaz a múltat és a jövőt a jelenben összekötő képletes mintázata lineáris, egyirányú, a benne lévő folyamatok vissza nem fordíthatóak. A globalizált társadalom településformája a város, építészetének dinamikája pedig a vissza nem fordíthatóság eszményét és a lineáris időiséget tükrözi vissza. A város építészete időben gyorsan változik, erénye az újszerűség, a helytől független jelenség⁴⁸. A városon látszik az idő múlása, a falvak azonban dacolnak az idővel. Mivel a falu a természettel szorosabb kapcsolatban létező településforma, a földi természetes időtagolás, főként a mezőgazdaságot alapvetően befolyásoló éves napjárás, az évszakok váltakozása az egyik legmeghatározóbb tényező. A falvak sokkal inkább kötődnek a cirkuláris időszerkezetekhez, s mivel a cirkuláris időszerkezetek hosszú távon állandóak, a falvak is - törékenységük ellenére - időben kevésbé változó jelenségek. A falvak építészete szorosan kapcsolódik a helyhez, leképezi a körkörös időiséget, karaktere időben a városokénál lassabban alakul. A falvaknak és a vidéki környezetnek kisebb a környezeti töltése, alacsonyabb az arousal-szintje⁴⁹, kisebb az inger mennyisége, mint a városokénak⁵⁰, a környezet érzékelésére

⁴³ Jorgensen, S.E. – Fath, Brian (2008) Encyclopedia of Ecology. Elsevier, Oxford

⁴⁴ bioszféra a globális ökológiai rendszer, az összes élőlényvel és ezek minden kapcsolatával, beleértve az élettelen környezettel való kapcsolatát is

⁴⁵ Francsics, László (2012) Fenntarthatóságról az építészetben. In: Magyar építőipar 2012/1.

⁴⁶ Jorgensen, S.E. – Svirezhev, Y.M. (2004) Towards a Thermodynamic Theory for Ecological Systems. Elsevier, Oxford

⁴⁷ Schumacher, Ernst F. (1991) A kicsi szép. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

⁴⁸ Cságoly Ferenc előadása Debrecenben, a 2011. október 13-14-én megtartott Épületgépészeti, Gépészeti és Építőipari Szakkiállításal egybekötött Nemzetközi Tudományos Konferencián hangzott el. [online:] <http://epiteszforum.hu/hol-vagyunk-merretartunk> (megtekintve: 2019. 12.)

⁴⁹ arousal-szint (környezetpszichológia): általános agyi aktivációs szint

⁵⁰ Düll, Andrea (2017) Épített környezet és pszichológia: a lokalitásélmény környezetpszichológiai vizsgálatai. Akadémiai doktori értekezés, ELTE PPK. <http://real-d.mtak.hu/996/> (letöltve: 2020. január)

a természeti jelenségek átélésére az ott élőknek sokkal több belső figyelme hárul(hat). Ebben a csendben és nyugalomban a kozmikus, a világ egészére vonatkozó észlelés élménye, a földdel és a világmindenséggel való összetartozás érzése könnyebben talál magának utat a befogadóhoz, mivel számos olyan tényező hiányzik, ami a figyelmet elvonná. Jelen korunk a tudomány segítségével feltárja a mind a természeti és kozmikus csillagászati világot, azonban a modern városi embernek nincs módja a természeti, mind a kozmikus világ megélésre. A falu a progresszív fejlődéstől elmaradt társadalmának azonban van erre lehetősége, még ha sokszor ennek nincs is tudatában. A kozmoszhoz, világmindenséghez és természeti környezethez való kötődés lehetősége hazánkban a falvak világában jelenhet meg, így itt válhat vizsgálhatóvá.

Város és falu kontrasztja - összegzés

Az alábbi táblázatban foglaltam össze azokat a fogalmakat, melyek rávilágítanak a város és a falu markáns kontrasztjára.

	város	falu
időiség	lineáris	cirkuláris
változás	dinamikus	statikus
építészet	progresszív	hagyományos
viszonya a természeti térrel	maga alá rendeli	egyenrangú vele

1. számú táblázat: A város és a falu kontrasztja

Összefoglalva az látható, hogy számos fogalmi rendszerben ellentétes értékeket képvisel a város és a falu. A falu időisége a természeti időtagolással összhangot mutató, cirkuláris, míg a városé egy irányba mutató, azaz lineáris. A lineáris időiségű városban lezajló folyamatok dinami-

kusak, ami testet ölt progresszív építészeti alkotásokban. A falvakban a változások lassabbak, a falvak hagyományos építészete a mindenkori statikus állapothoz kötődik. A falu egyensúlyra törekszik az őt körülvevő természeti térrel, míg a város maga alá rendeli a természeti teret, közvetlen és távolabbi környezetét is.

I. tézis: Tér- és időhasználat tekintetében a falu a város antitézise

A magyar vidék falvai

„Jelene csak a múlttal kapcsolatban érthető meg, amellyel szétválaszthatatlan egységet alkot. A falut a letelepedett nép százados munkája formálta ki, vannak rajta egyéni és általános vonások. Nincsen két egyforma falu, mindegyiknek sajátos egyéni arca van és mindegyik bizonyos települési egységet képvisel.”⁵¹

(Eperjessy Kálmán, 1940)

A magyar falu homogén vidéki közeg látszatát kelti, az 1948 és 1990 közötti időszak erőteljesen nyomta rá a bélyegét megjelenésére. Ennek ellenére a falvak elemzésénél nem lehet egységes módszert alkalmazni, az így kapott statisztikai adatok számtalan egyéni jellemzőt fednek el. A falu állapotát, arculatát, társadalmi helyzetét számtalan tényező alakítja. Természeti környezete, nemzetiségi, vallási összetétele, történelmi traumái, a szocialista korszak előtti polgárosodottsági foka, az ipari korszakba való belesodródásának időpontja. Nem lehet néhány, vagy néhány tucat falutípusról beszélni. Hazánk-

⁵¹ Eperjessy, Kálmán, (1940) A magyar falu településtörténete. Magyar Szemle Társaság, Budapest

ban ma 2800 féle falutípus létezik⁵². Mindegyik falu egyéni küzdelmeket vívott megmaradásáért. A falvakban élesen elkülönül a jelen és a múlt. Elválík egymástól a dombra vagy feltöltésre épülő templom, a régi falumag, az egyes új beépítések, az elpusztult helyén létesült új falurészek, a városias építés megjelenése. Mindezt keretezi a faluhatár, amit nemzedékeken át próbált a falu közössége elhódítani a természettől, szűkös időszakokban pedig visszaadta azt a természetnek.

3. ábra: Technoszféra, Hongkong, 2019, Francsics L.

A táji és építészeti elemek történelmi változásain, lüktetésén, a településképbe beleégett társadalmi változásokon tükröződik a falvak egyéni küzdelmes sorsa. A falvak és a magyar vidék megjelenése mára egy csonka, előregedő, kevés perspektívával rendelkező társadalom⁵³ tükre. Ez a társadalom jellemzően a városra figyel, identitásában egyre kevésbé kötődik a falu természetes közegéhez, hiszen abból nem tud megélni. A falu építészete azonban számtalan emléket őriz korábbi korszakokból, melyekben egy a mainál sokkal szervesebb falu – ember – természet - kozmosz viszony volt jelen. Ez a viszony szignifikánsan jelent meg a falvak környezetében máig fellelhető szakrális kisemlékek hálózatában.

⁵² Beluszky, Pál – Sikos, T. Tamás (2007) „Változó falvaink. A magyarországi falvak típusai a harmadik évezred kezdetén”, *Tér és Társadalom*, 21(3), o. 1-29. doi: 10.17649/TET.21.3.1121.

⁵³ Falvak és az önellátó képesség: lásd bővebben. „Mai magyar vidéki társadalom és önellátó képesség” c. mellékletben 74.o.

FALVAK MEGSZENTELT HELYEI A TÉR ÉS IDŐ HORGONYPONTJAI

A szakrális kisemlékek

Bár a szakrális tér és időtagolás építészeti eszközei a világ a nyugatitól eltérő berendezkedésű kultúrköreinek építészetében is kutatható, a vizsgálatom alapjának a magyar, illetve ahhoz kulturálisan közel álló példákat és folyamatokat tekintem, mivel a vizsgálat célpontját jelentő Nyimi Öko Közösség és Nyim falu (ős)lakossága a magyar, keresztény kultúrkörből származik⁵⁴.

A világtérrel, kozmosszal való kapcsolatot nehéz olyan társadalom lenyomatában keresni, melynek tagjai egy intézményesített vallás, jellemzően a római, görög katolikus, illetve a református egyházak hívei voltak. A keresztény liturgia és vallási szertartások legfőbb helyszínét a templomot és benne az oltárt determináló legelterjedtebb, római katolikus szabályrendszert az 1570-es Római Ordo (trienti zsinat⁵⁵) és a 20. században a II. Vatikáni zsinat⁵⁶ határozta meg és tette univerzálissá, helytől, egyházközségtől, időtől függetlenül. A templom építészete (főként az

egytornyú barokk típustemplomoké⁵⁷) kevésbé a falu tükre, mint az egyházé, vagy az építésről rendelkező világi hatalomé⁵⁸. Hasonló a helyzet XIX.-XX. században a falvakban megjelent intézményi és infrastrukturális létesítményekkel, mint posta, vasútállomás és iskola építésével, melyek az adott korszakról (jellemzően az Osztrák-Magyar Monarchiáról) árulkodnak, és egy globális hálózat részei.

A szakrális kisemlékek külső szent helyek, melyek általánosságban köz-, vagy közösségi téren, sok esetben természeti térben létesültek⁵⁹. A szakrális kisemlékek Európában a katolikus területeken, Közép-kelet Európában a Habsburgok által uralt régiókban terjedtek el, Csehországban, Ausztriában, Szlovákiában és Magyarországon.⁶⁰ A Kárpát-medencében sok helyütt,

⁵⁴ 2011. évi népszámlálás, 3. területi adatok, 3.15 Somogy megye. Központi Statisztikai Hivatal

http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_15_2011.pdf

⁵⁵ Trienti (tridenti, v. trentói) zsinat a katolikus egyház történetében a XIX. egyetemes az egyház megújulását elősegítő zsinat, 1545-1563. Dr. Diós, István - Dr. Viczián, János (2014) Magyar Katolikus Lexikon. Szent István Társulat, Budapest.

⁵⁶ Dr. Guzsik, Tamás (2001) Nyugati liturgiák és építészetük az újkortól napjainkig, in: Keresztény liturgiák építészete, Budapest (online: <http://www.eptort.bme.hu/doc/szakral/szakral3.htm> megtekintve: 2020.01)

⁵⁷ Az középtengelyesen szimmetrikus egytornyú barokk típustemplomok a vidéki plébániák leggyakoribb megoldása az uradalmi építési irodákon keresztül az 1770-es évektől válnak népszerűvé, vélhetően egy típus-terv elterjedése alapján. Ez a terv a tornyot a főhomlokzat elé helyezi teljes tömegében, ami statikai szempontból és a homlokzatképzés tekintetében is, azt leegyszerűsítve ez az egyik legolcsóbb templom típus-terv eredményezi. (Kelényi, György, Magyar építészet a XVIII. században, online oktatási segédlet. http://mmi.elte.hu/szabadbolcsesz/mmi.elte.hu/szabadbolcsesz/index329d.html?option=com_tanelem&id_tanelem=636&tip=0 megtekintve:2020.02)

⁵⁸ Mária Terézia a plébániatemplomok hálózatának bővítésére törekedett, így született meg a 18. század 2. felében a ma álló barokk templom egy jelentős része. (Kelényi, György, Magyar építészet a XVIII. században, online oktatási segédlet.)

⁵⁹ vesd össze: belső szent helyek fejezet

⁶⁰ Tóth, Attila - Timple, Axel - Stiles, Richard - Damyanovic, Doris - Valánszky, István - Salasová, Alena - Cieszevska, Agata - Brabec, Elizabeth (2019) Small sacral christian architecture in the cultural landscapes in Europe. Acta Horticulturae et Regioteuriae 1, Nitra, Szlovákia, Universitas Agriculturae Nitriae, 2019, pp. 1-7

de leginkább a nyugati, északnyugati részeiben megtalálhatóak, előfordulásuk hazánk egész területén jellemző, a Dunántúlon a leggyakoribb. Utak mentén, azok elágazásaiban, kiemelt domborzati helyeken, vagy a falvak belterületén, a faluszerkezet kiemelt pontjain, a templom előtt, akár a temetőben gyakran találkozhatunk velük. Ezek az emlékek összenőttek a tájjal, településképpel és az őket létrehozó közösséggel. A szakrális kisemlékek kultikus funkcióval bírnak, és településszerkezeti, tájtagolási jelentőségük is van. Egy adott közösség szakrális tereit jelölik ki, mint eseményekre, történetekre, vagy határookra emlékező és emlékeztető jelek, melyek szimbólumok sokaságát hordozzák magukon.⁶¹ A szakrális kisemlékek legjellemzőbb típusa az úti kereszt, de ide tartozik minden szabadban álló vallási tárgyú objektum, ami a népi vallásos életben szerepet játszott, a képes fák, képoszlopok, képszekrények, szentek szabadtéri szobrai, szentháromság szobrok, kis kápolnák, haranglábak, kálváriák, mezei oltárok, pellengérek, határkövek, szentforrások, szentkutak.⁶²

A szakrális kisemlékek alapvető jellemzője, hogy azok bár az egyház által felszentelt létesítmények, de civil kezdeményezés és akarat hívta őket létre, helyi erőforrásokból, népi hagyományokat figyelembe véve és helyi emberi és környezeti tényezők befolyásával létesültek. Hálózatot alkotnak, és összekötik térben és időben a települést és környezetét is, a határt⁶³. A szakrá-

lis kisemlékek a helyi ember jelenlétét testesítik meg a falu és vidék terében és idejében, míg az egyházi létesítmények, vagy más infrastruktúrális építmények, posta, vasútállomás, egy felettes szervezet akaratának megnyilvánulásai, ami független a falu lakosságának befolyásától. A szakrális kisemlékek függetlenek a technológiai fejlettségtől is, megjelenésüket nem iparosodás, és az azt követő gazdasági gyarapodás hívta létre, hanem az attól független vallási meggyőződés és hovatartozás kérdése.

Az úti kereszt, a szentség térbeli kiterjesztése

Szakrális áhitat objektumaiként a magyarországi római és görög-katolikus közösségek keresztet állítottak. A keresztet utak mellé, csomópontokba, a templomok mellé, temetőkbe, kiemelkedő helyekre és magaslati pontokra kerültek. A Krisztus-keresztet a XVIII-XIX században jelentek meg az ellenreformáció mozgalmának köszönhetően. A római katolikus keresztet jellemzően kőből faragottak, a görög katolikus keresztet pedig a szertartásoknak megfelelően plébából készültek. A XX. század elején a műkő alkalmazása is terjedni kezdett.⁶⁴

A keresztet emlékeztetnek a múltra, egyben hitéleti jelentőségük van. Helyüket meghatározhatja fogadalom, ami extrém környezeti, társadalmi eseményeknek, például természeti csapások, járványok, a jószágállományt csökkentő természeti eseménynek állít emléket. Ezeket az

természeti, vagy mezőgazdasági, erdészeti művelés alatt álló terület. (Magyar Néprajzi Lexikon)

⁶⁴ P. Szabó, Ernő (2013) Pléhkrisztusok dicsérete. Magyar Nemzet, 76. évfolyam, 89-117. szám

⁶¹ Helytörténeti gyűjtemény, Balatonalmádi (online) http://www.helyismeret.hu/index.php?title=%C3%89p%C3%ADtett_szakr%C3%A1lis_kiseml%C3%A9kek

⁶² Grynaeus, Tamás (2006) Sacralis kisemlék-kutatás Magyarországon in: Az Etnológiai Központ Évkönyve 2006-2007, Forum Institute, Komárom – Somorja

⁶³ A határ a falu és a határjelek által közrefogott a településsel nem feltétlenül szerves egységet alkotó

eseményeket követően számos helyen fogadták meg kereszt állítását. A Baranya megyei Erzsébet községben például korabeli baleset színhelyét jelzi az északi úti kereszt. A keresztetek tagolják a teret. Egyházi, közösségi és a magánájtatosságok színhelyül szolgáltak, emellett a hétköznapi vallásgyakorlás térbeli kiterjesztését is lehetővé tették. Az úton lévők, a kereszt előtt elhaladók, vagy a kereszttel vizuális kapcsolatot létesítők rövid rituáléval, nők keresztvetéssel, férfiak kalapemeléssel emlékeztek a szenvedő Krisztusra. Ezt a hetvenes, nyolcvanas években nem kis számban közlekedési eszközön, autón, buszon ülők is megtették.⁶⁵

4. ábra: Útikereszt, Baranya megye, 2008, Francsics L.

A harang, az idő tagolása

Az európai keresztény kultúrkörben a harangnak közvetlen kapcsolata van az idővel. Jelenlétével megszenteli a népek örömteli vagy gyászos sorsfordulóit, jelzi a liturgia kezdetét, megszólal ünnepek idején, de minden évközi napon is, délben, reggel és este. Egyéni életutakat kísér, részese a születésnek, a házasságnak és a halálnak. Tagolja a mindennapokat, megjelöli a szakrális eseményeket. Közvetlen közösségi szerepét

⁶⁵ T. Berecki, Ibolya – Sári, Zsolt, (2005) A népi építészet, a lakáskultúra és az életmód változásai a 19-20. században. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre

a szertartásra hívó ereje biztosítja. Azok a vallási közösségek, melyeknek nem állt módjukban templomot emelni, a harang (harangláb) szentsége alatt tartották meg a liturgiát. A reggeli, déli esti harangszó imádságra szólított fel. A harang az idő kultikus struktúrájának szószólója, tulajdonképpeni audiovizuális építészeti eszköze, melynek egyszerűsége ellenére térben kiterjesztett, elementáris ereje van. A harang hangjának hatósugara eléri a földeket és a határt, ezzel kijelöli a falu territóriumát a világtérben. A somogyi, tolnai és baranyai sűrűn elhelyezkedő falvak határában egyszerre két szomszédos falu harangja is hallható. A tér hanggal való lefedettsége emlékeztet a mai GSM hálózatok térerejéhez. Éppen a harangok egymáshoz képesti távolságából adódik, hogy egyedi esetekben azoknak köze lehet a népi időjóláshoz is.

„Hallani a berkesdi harangot, holnap esni fog”

(Czinege Erzsébet, Erzsébet)

És valóban, a szomszéd faluban, Erzsébeten (is) másnap eleredt az eső.

A kálvária, mozgás a térben és időben

Téri és időbeli kapcsolatai tekintetében a szakrális kisemlékek legkomplexebb objektumegyüttese a kálvária⁶⁶. Formailag a keresztetek, képoszlopok és a mezei oltárok kategóriájában sorolható stációkat és Szentháromság ábrázolá-

⁶⁶ A római katolikus lakosságú települések és kegyhelyek egyik kultikus helye. Az ún. keresztútjárás, a keresztúti ájtatosság gyakorlásának egyik színtere. Magyar néprajzi lexikon (online: <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-3.html>, megtekintve: 2020. 01.)

sokat gyakran kíséri kis kápolna. 1731 óta, a katolikus egyház által jóváhagyva a kálvária stációi Jézus Krisztus szenvedéstörténetének 14 állomását jelenítik meg.⁶⁷ Ebben a formában és funkciójában a kálvária egyszerű tériséggel, azonban összetett időiséggel - a kisemlékek közül talán a legösszetettebbel- rendelkező együttes. A kálvária a keresztény kultúrkör legszenyebb ünnepéhez; a Húsvéthoz kapcsolódik, ami keresztény vallástörténet bázikus momentumának újraélése, visszatérés a kereszténység eredetidejéhez. A visszatérés, a Húsvét aktusában a megidézés egyik fontos eleme a nagypénteki kálváriajárás, a keresztúti ájtatosság, a végigvonulás és a stációnkénti ájtatoskodás.⁶⁸ A kálvária időben és térben is kiterjesztette az i.sz. 30-33 körül történt kereszthalál emlékezését, és lehetővé tette a korabeli esemény folyamatának (keresztút) rituálé formájában történő újraélését úgy, hogy Krisztus szenvedéstörténetét térbeli elemsorként jeleníti meg. Állandósítja azt a térben és az időben, függetlenül az eredeti helytől és időponttól. A kálvária ezáltal időiesíti a teret. Az időiesítést ebben az esetben Palágyi szemléletén alapuló transzformációként értem, amely az idő múlásának téri leképezését jelenti.

Szagrális kisemlékek a falu téridő rendszerében elfoglalt helye - összegzés

A magyarországi szagrális kisemlékek jelenlétükkel emlékeztetnek a szentség nem intézményesített formáinak mindennapokban való megnyilvánulására. Mint láttuk, a harang az időben,

⁶⁷ L. Juhász, Ilona – Liszkai, József, (2006) Jelek a térben Szagrális kisemlékeink. Fórum Kisebbségkutató intézet, Somorja

⁶⁸ Dr. Diós, István - Dr. Viczián, János (2014) Magyar Katolikus Lexikon. Szent István Társulat, Budapest

úti kereszt a térben, a kálvária az előzőek komplex megnyilvánulási formájaként egyszerre térben és időben jelenít meg kitüntetett pontokat és pillanatokat. A falu a szagrális kisemlékek állításával nem beépíti a természeti környezetét, hanem jelképeivel tagolja azt. Ez az építési forma az ember és környezet kapcsolatának egy speciális esete, a teljes beépítéssel való birtokbavétel aktusának (urbanizáció, nagy beépítési sűrűség létrehozása) az ellentéte.

II. Tézis: A szagrális kisemlékek képesek a kozmosz térbeli és időbeli tagolására

A belső szent helyek – lakóterek szagrális vonatkozásai

Rendszerelméleti szempontból az élet teljes, kerek rendszert alkot.⁶⁹ Elválaszthatatlanok tőle a szellemi, tárgyi, érzelmi, infrastrukturális, rituális alrendszerek. Az infrastrukturális szint és a mindennapi tevékenységeket meghatározó gazdasági berendezkedés megváltozása új helyzet elé állítja a hagyományos vidéki társadalom az urbanizált lakókörnyezet társadalmához képest holisztikus szemléletét, és felülírja a világgépét. A transzcendens alapokon nyugvó, teljességre törekvő világgép lebomlásának egyik indikátora az épített környezet használatának megváltozása, ezen belül is a legbensőbb építészeti tér, a ház, vagy lakás deszakralizációja.

A 20. század második felében a vidéki lakóház profán használatú és profanizálódó szagrális

⁶⁹ vö. a II. számú Teljességről a rendszerelmélet fogalmain keresztül c. melléklettel. 73.o

terek együttese⁷⁰. A lakás, vagy lakóhely az ember legprimerebb környezetéhez tartozik, ezért a lakással régmúltba visszavezethető ősi szimbólumok függenek össze⁷¹. Ezek olyan ősi vallási rendszerekből táplálkoznak, melyeknek bár alapvetései megőrződnek, érvényességük, jelentésük az idővel megváltozhat. A ház a testtel együtt az ember mikrokozmoszát⁷² alkotja. A kozmosz centrális szerkezetű, középpontjában a szentség, azaz a transzcendens megnyilatkozása áll. A ház spirituális középpontja kapcsolatot teremt egy másik, érzékszerveink számára láthatatlan világgal. A kapcsolatot teremtő spirituális töltetű hely vagy tárgy része a fizikai valóságnak, és profán használatban van. Ilyen például a tűzhely. „Az Istennek szentelt áldozati oltár profán megfelelőjeként is olyan szent hely, melyben az isteni lélek szimbóluma - a meleget és a fényt adó földi Nap, a tűz - ég. Éppúgy, mint az oltár, a tűzhely is a középpontra, elsősorban a családi élet középpontjára utal, emiatt a szeretet szimbóluma is.”⁷³ A tűz, azaz a szent megnyilatkozása mindennapi használata során profanizálódó jelenség, de központi szerepét az építészeti hagyomány a háromosztatú magyar lakóháztípusban is megőrizte.⁷⁴

Az ősi spirituális réteget elfedve a keresztény szimbólumrendszer segítségével alakult ki a szentség második rétege, a házban rátétként, díszítésként működő szakrális motívumok és kegytárgyainak szférája. A keresztény kultúrkörben a ház a vallásgyakorlás állandó kultushelye. Ennek a rétegnek nincsen közvetlen építészeti megjelenése, sokkal inkább a díszítésben, a ház használatának idő- és térszemléletében nyilatkozik meg. Az építészeti vonatkozásban fontos térszemlélet szerint három szakrális reprezentatív elemet különíttek el. A lakószoba népi esztétikában jellemző szimmetrikus díszítését, amely a falon jelenik meg feszülettel, emlék és szentképekkel, sokszor esküvői képekkel. A lakás másik szakrális eleme a tisztaszoba, más néven „első szoba”, melynek reprezentatív kiépítése a falusi közösségben élők mintakövetésének köszönhetően sokszor évtizedekbe tellett, az odatartozó bútordarabok és más berendezési tárgyak gyűjtése révén. A harmadik szintén szakrális elem a szentsarok, vagy házioltár, mely egy a lakószobában kialakított falfelület, sarok mentén kegytárgyak gyűjteményével ellátott kiemelt hely. A szentsarok szerepköre a templomra emlékeztet: ahogyan a templom a helyi egyházközösség, úgy a szentsarok a család vallási életének középpontja.

⁷⁰ T. Berecki, Ibolya – Sári, Zsolt, (2005) A népi építészet, a lakáskultúra és az életmód változásai a 19-20. században. A lakáskultúra változásai Muraszemenyény a 20. század második felében c. fejezet. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre

⁷¹ Szent, Tibor (2008) Épített tűzhelyek a Hódmezővásárhelyi tanyákon. In: Ház és ember: A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Közleményei. 21. o. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.

⁷² Eliade, Mircea (1987) A szent és a profán. Test, ház, kozmosz c. fejezet, Európa Kiadó, Budapest.

⁷³ Szemadám, György (1994) Tűzhely. 229-230. In: Jelképtár. 2-ik, jav. kiadás. Budapest

⁷⁴ Szent, Tibor (2008) Épített tűzhelyek a Hódmezővásárhelyi tanyákon. In: Ház és ember: A Szabadtéri

Néprajzi Múzeum Közleményei. 21. o. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.

5. ábra: Szentsarokban ülve, Erzsébet, 2011, Francsics L.

A PROFÁN TÉRNYERÉSE A FALVAKBAN – A SZENT HELYEK ELTŰNÉSE

A belső szent helyek deszakralizációja

A polgárosodás folyamata a 19. század vége óta folyamatosan átrendezi a ház idő- és térhasználatát. A legjelentősebb változások a pártállami időszak alatt jönnek létre.⁷⁵ A 70-es években kezdődő elvándorlás megszünteti a lakóközösség szerves együttlétét. Az egyedül maradó idős házaspárok vagy özvegyek a ház lakószobáiból a konyhába húzódnak vissza. A belső szakrális reprezentáció, a szentképek és kegytárgyak gyűjteménye térben szétkenődik, illetve erodálódik. A külső reprezentáció tere, a tisztaszoba kényelmi használatú térből passzív helyiséggé válik, ahogy az idős generáció visszavonul a gyakran szedett-vedett bútorozású konyhába. A szentsarok deszakralizációja a 20. század második felében indult meg, amikor a kegytárgyak gyűjteménye profán tárgyakkal, családtagok fényképeivel bővült. Később a házioltár személyes tárgy-gyűjteménye összeolvad, és szerves kapcsolatot alkot a lakók által kiemelten használt berendezési tárgyakkal. A környezetébe illeszti a televíziót vagy a hűtőszekrényt, ritkább esetben egy külön konyhai vagy lakószobai szekrényt kap.

6. Profán kegytárgy pótlékok, Erzsébet, 2018, Francsics L.

A ház térhasználatát tovább módosítja a 20. század 2. felében létrejött „látszat középréteg”⁷⁶, mely saját magának termelte ki a kulturális mintákat. Az így létrejövő lakásideájuk nem a parasztházból, hanem a lakótelepi lakásokból fejlődött tovább. A beépülő mintázatok, legtöbbször a korszerű használati tárgyak tovább aprózták a szakrális, hagyományos elemek rendjét. Eltávolították például a hagyományos parasztház jelentéshordozó népi motívumait a külső és belső felületekről. A homlokzatokon megjelent a modernizmus eszméit hirdető szalagablakok lenyomata, a vízszintes vakolatsáv, melyben a jellemző két függőleges arányú nyílást kiütötték, és egyetlen vízszintes (modern szemléletű) nyílással helyettesítették. A belső terekbe a panellakásokban gyakran használt felületképzések, például fa, vagy műanyag lambéria, falikárpitok kerültek.

⁷⁵ kulák, nemesség, polgárosodó parasztság felszámolása, kollektivizálás, bővebben ld.: mellékletek: Mai magyar vidéki társadalom és önellátó képesség. 68.o.

⁷⁶ S. Nagy Katalin, Lakáskultúránk két alapmodellje: a paraszti és a polgári lakberendezési mód. In: Életmód: modellek és minták. Budapest, 1984

A jelek, személyes terek és a hagyományos vidéki lakóház szakralitásának elvesztését három alapvető változás⁷⁷ határozta meg. Az első hatás a kulturális hordozóközeg, a társadalom folytonosságának az elvándorló generációk miatt létrejövő megszakadása, ezáltal az életmód mintázatok, helyi életmód jellegzetes gyakorlatainak hiábavalóvá válása. A második az új lakásmintázatok megjelenése, és az azokkal szemben védetlen, a régi mintázatok tudatosan megvédő elit nélküli társadalom reakciója. A harmadik hatás a pártállami vallásellenes politika következtében lépett fel, mely az 1950-es évektől a szakrális kontinuum roncsolására törekedett. (A Baranya megyei Püspökszenterzsébet 1950-es években nevének mindkét előtagját elvesztette. Ugyanebben az évtizedben betiltották a hittanoktatást, és a hitéleti szertartásokat korlátozták. A gyengített hitéleti körülmények között felnövő nemzedék nem igényelte már annak restaurációját. A rendszerváltás után Erzsébet neve előtagjai visszaszerzésének lehetőségével nem éltek a lakosok.⁷⁸) A faluban felnövő új generáció nem mentette át a szakrális elemeket a 70-es évektől épülő lakóházaikba.

A külső szent helyek deszakralizációja

A szakrális kisémlékeknek, a kereszteknek, harangoknak és haranglábaknak sem kedvezett a háborús és az azt követő pártállami időszak. A harangok egy részét beöntötték az I. világháború alatt, azokat csak részben pótolták. A keresztek állító és fenntartó ún. alapítványok már nem

⁷⁷ A Falvak és a Linearitás: ld. mellékletek: A Társadalom és Önellátó Képesség, 69. o.

⁷⁸ Dr. Erdődy, Gyula (2018) Erzsébet község története. Horváth János, Erzsébet község polgármestere, Erzsébet

tudtak újakat állítani, több meglévő kereszt fenntartásával is alábbhagytak. A II. világháborús pusztítást szépen példázza, ahogy a 1944. november 27-én visszavonuló német katonák a püspökszenterzsébeti határban álló keresztre célba lőttek, súlyosan megrongálva azt.⁷⁹ Az emlékek egy része az évszázados karbantartás kimaradásnak köszönhetően oszlásnak indult. Szerencsésebb esetekben, ha a kisémlékek téri helyzete, természeti vagy épített környezettel való kapcsolata nem változott, az állagromlás ellenére nem veszítettek erejükből. A szakrális kisémlékek nem pusztulásukkal, hanem környezetükkel alkotott kapcsolatuk elvesztésével váltak jelentéktelenné, melynek legfőbb oka a környezetükben lévő beépítés megerősödése. Urbánus környezetben a kis léptékű emlékek már nem érvényesülnek.

A legnagyobb deszakralizáló erő, a város

A 20. századi város kétféleképpen bontja meg a hagyományos szakrális életformát. A gyors, adott esetben erőltetett elvándorlás folyamata nem teszi teljes mértékben lehetővé a vidéki életmód szakrális rendjének átmentését, illetve a városi életformához nem adaptálható az a szakrális rend, mely a vidéki létformát összefogta. Ennek egyik oka, hogy a városi tér más struktúrájú, mint a vidéki. Szemben a természeti térrel a város tereit az ember hozta létre, nem tekinthetőek isteni alkotásnak. A helykijelölő és a kozmogóniát imitáló mechanizmusok nem működőképesek, illetve mintázataiknak profanizált maradványai nem mutatkoznak meg a társadalom

⁷⁹ Ibid.

egésze előtt, rituáléi csak az egyén magánszférájában élnek tovább, vagy elenyésznek. A város elemei nem rendelkeznek azokkal a kozmikus tartalmakkal, amelyekkel a természeti környezettel szerves kapcsolatban épült falusi terek, ezáltal a városi vallásos ember szakrális érzékelőképessége elszegényedik a vidékiéhez képest (vö. Eliade, 1987)⁸⁰. Vallási átélésük már kevésbé nyitott a kozmosz felé, a kapcsolat ezzel magánélménnyé változott. A profán ember mintáztaként rántja magára az amúgy már szakrális tartalom nélküli rituálé maradványokat, illetve álcázott, be nem vallott rituálé-világot, azaz lá-tens mitológiát épít fel. Az urbánus létforma mintázatai kisugároznak annak határain kívülre, és maguk felé fordítják a nem urbánus társadalmi berendezkedés szereplőit. A falu és a vidék két tűz közé szorult saját gazdag múltja és a mai, a városokéhoz képest fogyatkozó kulturális potenciálja miatt. Ezáltal a falu identitásvesztett állapotba került⁸¹

A szakrális iránti igény

A vallásos ember létezése során teljességre törekszik, nyitott kozmoszban kíván élni⁸², és ez az igénye a környezetének valóságos és transzcendens egységeként való felfogásában csapódik le. A valóságos egész megteremtéséhez felsőbb hatalom, a transzcendens erőit hívja segítségül. A deszakralizáció során, a jelenkorban megvalósuló globalizált urbánus létben az ember függetlenné vált a környezettől, nem teljességre, ha-

nem a materiális, megszámlálható igények kielégítésére törekszik.⁸³ A deszakralizált létállapotú ember számára nem hordoznak többé kozmikus értékeket a környezetének elemei: teste, lakóhelye, univerzuma.⁸⁴ A kozmosz nem tartalmaz többé üzenetet, nincs jelentése, csak jelen van, tudományosan vizsgálható, esetleg tulajdonolható, létező, de kívülálló (vö. IV. tézis). A nyugati civilizáció városi társadalmának embere csak önmaga valóságát fogadja el, azaz önmaga szabadságát fizikai önállóságában határozza meg. Addig nem lehet szabad, amíg a transzcendens erőket meg nem szünteti, vagyis teljesen nem deszakralizálja a világot. Az önmagát ellátni tudó, önmagát a természeti környezettől függetlenítő élet-rendszer időisége lineáris, alapvetése a folyamatos távolodás a múlt szakrális töltésű megkötetéseitől. A transzcendencia megszüntetése azt jelenti, hogy a profán ember a világ megértésére kognitív tudatát kiemelten használja érzelmei helyett, azaz a világ megértéséhez logikai úton próbál eljutni. Ezáltal viszont elzáródik a divergens⁸⁵ azaz logikai úton nem megoldható, alapvető önellentmondást feltételező létproblémák kezelésének lehetőségétől, ami megfosztja őt a létteljesség biztos megélésétől.

Az ember bizonyos evolúciós távlaton belül állandónak tekinthető fizikai és mentális tulajdonságokkal rendelkezik, és nem fosztható meg teljesen attól az igényétől, hogy metafizikailag is

⁸⁰ v.ö. Eliade, Mircea (1987) A szent és a profán. Szent és profán a modern világban c. fejezet, Európa Kiadó, Budapest.

⁸¹ Istvánfi, Gyula dr.(2011) A magyar falu építészeti hagyománya. Röpirat.

⁸² v. ö. Eliade, Mircea (1987) A szent és a profán. Test, ház, kozmosz c. fejezet, Európa Kiadó, Budapest.

⁸³ Lányi, András - Farkas, Gabriella, Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010

⁸⁴ Eliade, Mircea (1987) A szent és a profán. Szent és profán a modern világban c. fejezet, Európa Kiadó, Budapest.

⁸⁵ divergens probléma ld.: mellékletek: A Teljességről – Konvergencia és Divergens Problémák 73.o.

imitálja azokat a szilárd pontokat a térben, melyeket a deszakralizáció során feladott.

A profán ember szent helyei

A profán térélményen belül is elkülöníthetőek azok a finom különbségek, melyek a teret inhomogénné teszik. Jellemzően a magánélet bensőséges pillanatai által megjelölt földrajzi pontok kiemelt jelentőségűvé válnak, és tőlük el nem választható attribútummal, emlékekkel és érzelmekkel töltődnek fel. Ezek a térbeli helyek a profán ember múltjának szerkezeti elemeivé válva jelentenek a biztos szakrális alappillérekhez hasonló térbeli jelenséget. Ezek a térbeli helyek viszont nem állnak össze rendezett egészszé, hiszen a deszakralizált modern ember saját létteljességéhez nem, vagy csak tudattalanul

hívja meg, vagy nem tudja meghívni a transzcendens által létrehozott teljes megszentelt világképet.

7. ábra: Krisztus kereszt romja, Erzsébet, 2018, Francsics L.

NYIM STRUKTÚRÁINAK ELEMZÉSE

„1826-ban a midőn az új templomocska építetett ezen régi templom dűledék falaiban talált kő ehez használtatott fel, 's a midőn a' fundamentumában volt kövek kiásattak a' falon de már a' föld alatt vörös betűk találtak, 's a' fal mellett mintegy 12 holt tetem csontjai. Azomban a felügyelet nélküli kőfejtők emlékül hogy hirt adtak volna ezen a falon talált vörös betűket a fallal együtt összevagdaltak, de hihető hogy ezen holtaknak sírboltjai valának.”

(Király Sándor, Nyim, 1864. április 20. – Nyim és környéke gyűjtés)

NYIM ÉS A TÉR – TÉRI SZERKEZETEK ELEMZÉSE

Nyim vizsgálata, mint modell értékű tanulmány

A kozmosz és az ember kapcsolatának meggyengüléséből adódó értékvesztés folyamatának lenyomata az épített és természeti környezet elemein tetten érhető. Vizsgálatom egy olyan univerzális települeselemzési módszertant mutat be, ami alapján ez a folyamat feltárható.

Míg az előző fejezetben felvázolt elméleti struktúrát javarészt Erzsébet falu példájával támasztottam alá vizsgálatom gyakorlati oldala Nyim falura fókuszál. Nyim általánosságban összes jellegzetességével, történetével, helyzetével együttesen példázza a magyar aprófalut és a vidékiség problémakörét, azonban egyediségével szélsőségesen világít rá a deszakralizációs mechanizmusok karakterére, az átlagosnál kiélezetebben ábrázolja az idáig vezető folyamatokat. Emellett Nyim egy olyan hely, ahova ökofalu költözött a közelmúltban. Nyim lehetővé teszi az urbánus környezetből visszatérő társadalmi

csoportok és az aprófalvak ritka és egyedi kölcsönhatásainak vizsgálatát, mellyel 9 éve foglalkozom – kezdetben a doktori iskola kutatási keretei között, majd önállóan. Ezalatt az idő teljes keresztmetszetében láthattam a közelmúlt eseményeit és ezek következményeit, ami alkalmassá teszi a Somogy megyei aprófalut arra, hogy az itt lezajlott folyamatokat jellemző mintázatoknak tekintsem, és minta értékű esettanulmányként mutassam be kutatásomban. Továbbiakban bemutatom a vizsgálat struktúráját kijelölő fogalmakat és Nyimre vonatkoztatom őket. Az esettanulmány tanulságai mellett, hogy új téziseket eredményeznek, visszaforgathatóak is, mivel a korábbi téziseket is alátámasztják.

A térelemek tipológiája

Nyim település közössége tér- és időhasználatának értelmezéséhez a meglévő térrendszer teljes elemkészletének és a közösség által fenntartott időtagolásnak felderítésére van szükség. A felderítést és a térbeli elemtípusok egy lehetséges

osztályozását Françoise Choay tértipológiájából⁸⁶ kiindulva végeztem el. A térelemek időbeli használatának és jelentőségének vizsgálatát helyi ismeretanyag gyűjtése után a korábban bevezetett fogalmak használatával, Palágyi Menyhért és Jean-Pierre Vernant elmélete (globális, ciklikus, lineáris időiség) mentén készítettem el saját kategorizáció alapján. A következőkben elsőként az épített és természeti környezet elemeit különböző térstruktúrákban helyezem el.

Françoise Choay nem önmagában az építészeti teret, hanem a teret kiterjesztett értelmezés mentén térképezi fel. A teret egységes entitásként kezeli, és különböző aspektusokból vizsgálja, így a valós tapasztalható fizikai tér értelmezhetővé válik az elemzésén keresztül. Choay elemzése urbanisztikai szemléletű tértipológia, bármely ember által lakott hely rétegeinek megértésére használható, ezért Nyim elemzésének esetében kedvező módszert ad. Fogalmainak használatakor az általa adott meghatározásokból indulok ki, de építészeti nézőpont szerint bővíttem és fogalmazom újra definícióit. Az egyes csoportok sorrendisége nem jelent fontossági sorrendet.

Nyim és a világ-tér kapcsolata

Choay értelmezése alapján a világ-tér gazdaság- földrajzi szemléletű tér kategória. A Nyim pozíciója a világ-térben Nyim elhelyezkedését jelenti regionális szinten a környező települések, lakossági és gazdasági tendenciák tükrében. Nyimet

egy nagyobb egész részeként tekintve vizsgálom, mivel a külső, a település területén kívül eső rendszerek a faluközösség életmódjának egyre erősebb befolyásoló tényezői.

Nyim Somogy megyében, a Dunántúl legnagyobb területű, és az ország legkisebb népsűrűségű (56 fő/km²) megyéjében helyezkedik el⁸⁷. A lakosság korszerkezete öregedő, 20% a 60 év feletti, zömében magyar nemzetiségű. A megyében népesség területi eloszlása egyenlőtlen, a lakosság 56%-a a Balaton melletti sávban és a megyeszékhely Kaposvár környékén koncentrálódik. Somogy legnagyobb városa a 24.000 fő lélekszámú Siófok. Somogy megyében 224 település található, ebből 12 város jogú, 100 pedig Nyimhez hasonló 500 alatti lélekszámú aprófalú, tehát Nyim jellemzőnek településnek tekinthető a somogyi települések között. A népesség mozgása a megyén belül kettős tendenciát tükröz. A fiatal lakosok a városokba költöznek, ennek ellenére csak a Balaton parti agglomeráció lakossága nő, a többi városban, beleértve a megyeszékhely Kaposvárt, a lakosság száma lassan csökken. Nyim a növekvő lakosságú Balaton parti agglomeráció és a ritkán lakott észak-keleti terület határvonalán, demográfiai egyensúlyban helyezkedik el. A bevándorló és az elvándorló lakosság egyensúlyának köszönhetően az elmúlt évtizedben 300 fő körül ingadozott a település állandó lakossága. A demográfiai egyensúly mellett Nyimben látszólagos gazdasági egyensúly is kialakult. A helyi lakosok Siófok körzetében jutnak munkához, azonban így a településen viszszaszorult a helyi termelés és állattartás.

⁸⁶ Françoise Choay, Utopia and the Anthropological Status of built space, in Zeppelin Magazineno. 32, 2005.03.

⁸⁷ Dr. Ábrahám Levente, Somogy megye természet-földrajza. <http://www.smmi.hu/termtud/ismeretterjesztes/terfold.htm>. megtekintve 2013. 05. 20

A Balaton parti agglomeráció országos viszonylatban is fejlett infrastruktúrával és úthálózattal rendelkezik. Nyim Budapesttől 117, a nemzetközi jelentőségű útvonaltól (M7) 17, a bevásárló körzettől 17, Siófoktól, a legnépesebb megyei településtől 20 kilométernyire, Ságvártól a legközelebbi településtől 5 km-re fekszik.

Az országos főúthálózat közelsége Nyimben látens meghatározó tényező. Az M7-es autópálya több mint egy a magyar autópályahálózat szakaszai közül. Az M7 egyszerre az első magyar autópálya, továbbá fajsúlyát erősíti, hogy része az V. számú helsinki folyosónak⁸⁸, ami az adriai kikötőket kapcsolja össze a kelet-európai országokkal. Az autópályának Budapestet Siófokkal összekötő szakasza a magyar autópályák közül elsőként már 1971-ben elkészült, és folyosót nyitott a fővárosi üdülni vágyóknak a Balaton térségébe, közel fél évszázada fellendítve a máig is tartó balatoni turizmust, megmutatva az utat főváros értelmiségi rétegeinek a balatoni kistérségek felé.

Nyim az M7-es autópályától 12 km-re, azaz negyedóránnyira, Budapestről pedig egy és negyedóránnyira található. Nyim az egyik legközelebbi zsákfalú, azaz aprófalusi zárványtelepülés Siófok vonzáskörzetében. Ez a közelsége és egyszerre ideális távolsága a globális forgalmi folyosóktól tette nyitottá Nyim őslakos közösségét a 70-es évektől kezdve kialakuló enyhe, de folyamatos turista, illetve jóléti migrációs jelenlétre⁸⁹. Nyim

⁸⁸ Páneurópai közlekedési folyosók egyike: Rijeká-Zágráb-Budapest-Uzhhorod-Kijev-Moszkva-Szentpétervár-Helsinki nyomvonalon.

⁸⁹ Járosi Katalin, (2008) Rezidenciaturizmus, élmény- és jóléti migráció. Közösségtanulmány, Módszertani jegyzet, Magyar Tudományos Akadémia, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet.

társadalmi berendezkedése alkalmazkodik a szuburbanizációs és turisztikai trendekhez. Lakóházainak nem elhanyagolható része eredeti funkcióját elvesztette, nyaralóként, nyári rezidenciaként funkcionál, vagy üres. Mindezek tükrében Nyim világtérben elfoglalt pozíciója kétarcú. Elzártágának ellenére intenzív környezeti hatásoknak van kitéve.

Nyim falu természeti-tere

A természeti tér Choay definíciójából kiindulva vizsgálatomban a település eredeti táji környezetéhez kapcsolódó illeszkedési felületét jelent, amiben nem épülnek jelentős művi elemek, csupán a meglévő természeti elemek átalakításával, gondozásával és megmunkálásával jön létre használati tér.

Nyim természeti környezete és táji adottságai, a somogyi dombság morfológiája jelentős mértékben határozza meg az épített környezet szerkezetét. A település fő tengelyét és alapvető szerkezetét egy völgy határozza meg, ami észak-déli irányú, a falu belterületén belül délnyugat felé kanyarodik. A falu a völgyben lévő időszakos vízfolyást építi körbe. „A somogyi falvak legnagyobb része valami vízfolyás, árok mellé épült, annak két partjára, hosszan elnyúlva. Nem az út tette tehát a falut hosszúvá, hanem az árok. Nagyobb részük nem is fekszik átmenő út mellett, hanem azt mondhatnám zsákutczában, a völgyek, árkok fejénél.”⁹⁰ Nyim település jelentős része a völgy nyugati oldalán a szintvonalakat követő úton tárul fel. Ebbe a völgybe futnak bele

⁹⁰ Samu, Borovszky (1914) Magyarország vármegyéi és városai. Légrády, Budapest

azok a harántvölgyek és vízmosások, melyekben a település másik három utcája fut fel. A domboldalak nagy részét szántó, a külterületek dombhátakra eső részét erdőcsoportok, a település déli részén összefüggő erdőségek foglalják el. A falu belterületének közvetlen közelében a keleti domboldalon, az erdősáv alatt legelők találhatók. A legelők - szántók és az erdősáv közötti határmezsgyén több helyütt vadlesek állnak. A helyi aktív vadászati tevékenységnek köszönhetően a vadlesek karban tartják, illetve időről időre újakat helyeznek ki. A természeti tér nem csak településszerkezet-formáló erő, hanem identitásképző jelenség is Nyimben. A helyi lakosok büszkék községük táji adottságaira, illetve az otthonukhoz fűződő viszonyt átítatja a dombok közé rejtettség és elzártság által keltett "másik világ" érzés. Az ide érkezett ökofalu közösség, ami várhatóan a jelen évtized legjelentősebb falualakító ereje lesz, a nyimi tájjal alkotott először szoros kapcsolatot.

8. Nyimi táj, Nyim, 2012, Francsics L.

Nyim falu technológiai-tere

Vizsgálatomban a technológiai tér az infrastruktúra látszó és szemünk elől eltakart rendszere, ami a technológia eszközei által a térben létre

hívott, jellemzően hálózatos mintázatú együttest alkot.

Nyim az 1960-as évekig rendkívül alacsony infrastrukturális adottságokkal rendelkezett. Bár az úthálózatának és falu szerkezetének jelentős része (főleg a patak nyugati oldalán) már a 2. katonai felmérés tanúsága szerint kiépült a XVIII. század végére, csak a hatvanas évek előtt (valószínűleg a II. világháború előtt) készült el a bekötő úton Nyim-patak hídjá, és a falu központjában álló híd. A bekötőút szilárd burkolata vélhetően az 1950-60-as években készült el a faluháza előtti teresedésig, illetve ugyanebben az időszakban alakították ki a TSZ majorhoz vezető vasbeton lapokkal burkolt belső utat az eredet földút helyén, illetve a nyimi patak harmadik hídját is. Ekkor még a többi belső út murvás volt.⁹¹

Az ötvenes évektől kanálsoros kutak terjedtek el, mint vízvételi helyek a legtöbb lakóház telkén belül, illetve a faluközpontban. A hálózatos villamos áram szokatlanul későn, 1964-65-ben épült ki, ekkor jelent meg először közvilágítás a faluban. További infrastrukturális fejlesztésekre két és fél évtizedet kellett várni. A jelenlegi színvonalát, és az országos vidéki színvonalat már rendkívül gyorsan éri el az infrastruktúra fejlődése, ami jelenlegi állapotában korszerűnek, akár úttörőnek is mondható. 1988-89-ben pályázat keretein belül szilárd útburkolatot építettek ki a mellékutcákban. 1989-ben vezették be a hálózatos vizet, ekkor a kanálsoros kutak jelentős részét elbontják. (Ma a faluban 3 található, ebből egy működőképes, egyet pedig a közeljövőben bontanak el.) A nyolcvanas években tele-

⁹¹ Szerző saját gyűjtése

pítették az első nyilvános telefonfülkét az önkormányzat épületének kertjébe. A 1990-es évek elején bevezették a telefonvonalat, 1992-93-ban a gázt. 1998-2000 között épült ki a nagysebességű üvegszálalás internethálózat.⁹² 2011 májusában pedig az addig megoldatlan szennyvízelvezetést a Balaton-törvény előírásai szerint ökológiai szempontok alapján egyedi (telkenként egy) biológiai rendszerű szennyvíztisztítóval oldották meg. 2013 tavaszán készül el az önkormányzat és a kultúrház épületének fűtését biztosító szerves hulladék égető biokazán. 2013-ra csupán a terület gsm hálózattal való lefedetlensége utal az 1960-as évek infrastrukturális elmaradottságára. A hálózati lefedetlenség az "ófalui", a hagyományos faluközpontot és utcákat érinti leginkább szinte "jelképesen".

Nyim építészeti-alaptere (művi "szakstruktúrák" rendszere)

Építészeti alaptér alatt a településszerkezet, beépítés, telekstruktúrát fogalmaival leírható tértípust értem. Nyim településszerkezete a természeti térnél leírtak értelmében szervesen illeszkedik a domborzati adottságokhoz. A lélekszámhoz (312) képest jelentős külterület, és igen változatos teleknagyságokkal tagolt belterület jellemzi a falut. Az organikusan nőtt település köztereit, utcáit szűkületek, tágulatok, szabálytalan térformák jellemzik, amit a finom domborzati adottságok tovább tagolnak. A telekstruktúráját a korai, valószínűleg a török hódoltság utáni kiszabályozott telekméret 50 m-es utcai hosszal a domborzat szabta korlátok között, gyakran szabálytalan alakú, hosszan felfutó telekforma határozza meg. Az eredeti telekméret 1-2 hektár

közé esik, ami az idővel tagolódott, a XX. század első feléig jellemzően az utcára merőlegesen osztódva, később több helyen a nadrágszíjparcellákat „derékba vágva”. A telekstruktúra rajzolata azonban a mai napig az eredeti rendet tükrözi. A változások ellenére a mai napig előfordulnak szokatlanul hosszú parcellák főként a Fő és a Rákóczi utca által határolt területen. Ezek a területek ma jellemzően nincsenek használatban, de a későbbiekben egy újfajta mezőgazdasági modell jelentős erőforrásaivá válhatnak.

A beépítés jellemzően (néhány kortárs kivételtől eltekintve) oldalhatáron álló, változó előkerttel vagy anélkül. Nyim egyes pontjain, 3 esetben párhuzamos beépítésű ház is megjelenik, azonban ezek ritka kivételeknek tekinthetők. A szabadon álló házak a legújabb beépítés esetén jöttek csak létre, ebben az esetben többször előfordult az, hogy a régi lakóépület mögött sorakozó gazdasági épületek helyére építették az új lakóépületet, majd a régit elbontották (például a Petőfi utcában). Az 1960-as években a hagyományos beépítés megbontó sátortetős épületek éppen a gazdasági épületek megtartásával, és a régi lakóház elbontásával épültek meg. Ez az építménytípus Nyim lakóházállományának közel felét teszi ki. Az épületek többsége földszintes, emeletes lakóházak csak kis számban a nyolcvanas évek után épültek.

A jelenlegi telekhasználat már csak nyomokban őrzi a hagyományos paraszti berendezkedés mintázatait. A megmaradt eredeti telkek funkcionális rendjüket tekintve alapvetően két részre osztottak voltak az utcára merőleges irányban: a ház oldalára, és a gazdasági sávra. Az előbbi a lakóház sávja, az utca felől a lakóház, majd táro-

⁹² Szerző saját gyűjtése

lók (pajta, kocsiszín), utána az állattartás épületei (ólak, istálló) sorakoztak, mögötte veteményes, gyümölcsös vagy szőlő. Az utóbbi a gazdasági-közlekedő sáv, melynek hátsó részében valószínűleg takarmányt termelhettek. A gyalogbejárat a ház felőli részen, a kocsi behajtó a gazdasági sávban, a szomszédos ház mellett épült. A feldarabolt szűkös telkeken csak a ház sávja maradt meg, a fentebb leírt elrendezéssel. A gazdasági épületek az állattartás megszűnésével jelentősen elhanyagoltá váltak, lepusztultak. A háztáji gazdálkodással felhagyó helyi lakosság a telkek termelésre alkalmas zónáját jelenleg paragon hagyja, vagy megművelésre bérbe adja. A rendkívül hosszú nadrágszíjparcellákat a 1990-es években keresztben felosztották, azoknak a lakóépülettől távolabbi részeit eladták (jellemzően jelenleg megműveletlenek). Összefoglalva azt láthatjuk hogy Nyim építészet alaptréneke nincs már élő kapcsolata a jelenlegi életmóddal.

Nyim valós-tere

Értelmezésem szerint a valós tér minden a használók és a lakók számára látható téri elemek által kifizített téri szerkezet. A használók szempontjából a funkció szerint kategorizáljuk őket. Ide sorolok minden olyan elemet, ami közvetlen használati kapcsolatban áll a lakókkal, azok életének nem háttér, hanem az előtérben is látható és tevékenységeikhez közvetlenül köthető elemei, ezért a valós tér elemkészlete átfedésben van a korábbi kategóriák objektumaival.

Az infrastruktúra, azaz a technológiai tér bizonyos, a lakosok számára közvetlenül érzékelhető, érinthető és közvetlenül használatban lévő elemei a Nyim valós-terének részét képezik.

Ezek közé tartozik a mindennapokban koptatott úthálózat elemei, a hidak, az aszfaltozott és földutak, az állattartás megszűnéséig a kanalas utak.

A használati funkcióval bíró épületek és terek összessége, a középületek és közterek a valós-teret markánsan kifizető elemei. A közösség által használt terek az emberek jelenléte miatt, és az emberek mentális térképén elfoglalt kiemelt pozíciójának köszönhetően jelölnek ki kiemelt jelentőségű pontokat Nyim valós-terében. A pontokhoz közösségi funkciók tartoznak. Ilyen közösségi funkcióval bíró közterek a régi és az új temető, a játszótér és az emlékművek terei, az '56-os emlékmű, a Szent István és a Petőfi szobor. Közösséghez szorosan kapcsolódó középületek elsősorban a „kultúr” épülete, benne a bolttal, kocsmával rendezvényterrel és a köz WC-vel, illetve a vele szemben álló polgármesteri hivatal épülete a könyvtárral és a polgármesteri irodával.⁹³

A lakóházak alkotják Nyim valós-terének össz-tömegét, azok jelentik az egyének privát kapcsolódási pontjait Nyim valós-teréhez. A lakóházak fejlődése szinkronban van Nyim lakosainak történetével. Építészeti megformálásuk, időbeli alakulásuk híven tükrözi lakói életének viszonyosságait, alapvető fordulatait és a múltbéli és jelenkori társadalmi tendenciákat.⁹⁴

⁹³ A középületek és közterek teljes jegyzékét lásd az értékkataszterben.

⁹⁴ A lakóházak feldolgozása az értékkataszterben megtekinthető, illetve a lakók és épületek, telkek történetei a „történetek és tendenciák” lapon láthatóak. A lakóházak és gazdasági-, melléképületek és kocsiszínek teljes jegyzékét lásd az értékkataszterben.

9. Nyim belterülete és beépítése, 2012

Nyim komplex-tere, azaz a valós téri minőség metafizikai kiterjesztése - *genius loci*

Vizsgálatomban a komplex-tér Nyim valós-terének a metafizikai tartalommal bíró elemekkel és a múltbéli, ma már csak az emlékezet révén ható események lenyomataival kiegészített térszerkezete. Nyim valós-teréhez több történelmi elem társul, amelyek már összenőttek a természeti tér struktúrájával. Ilyen történelmi elem a római katolikus és a református templom, a Kási vár, Patkó Bandi fája és további, az utóbbi időszakban funkciójukat veszített objektumok, mint amilyenek a kanálsoros kutak, a gazdatiszt háza, és a 3 db-ból álló útikereszt-hálózat.

Nyim komplex-terének múltbéli részét alkotják továbbá maguk a történelmi események helyszínei, legendák, mondák, történesek, a helyhez kötődő irodalom, és hagyományok. Ezeknek feltérképezésére további kutatásokra van szükség. A komplex-tér jelenkori részét jelenti a szociokulturális közeg, Nyim társadalmi berendezkedésének jellege és jelenkori kulturális értékeinek összessége. Nyim komplex-tere túlnyúlik a község bel- és külterületi határain.

A jelenkorban Nyim látszólagos elszigeteltsége és térbeli elzártsága ellenére a világ-térben több szálon létesít kapcsolatot a külvilággal. A kapcsolatok visszahatnak Nyimre. Nyim közösségéhez jelenleg 600 ember tartozik, ebből állandó lakosnak 300 tekinthető. A többi nem lakos, nagyobb részben az elszármazottak és az itt üdülő

máshol élők tartoznak közéjük. Az elszármazottak Magyarországról, Ausztriából, Svájcban, Németországból és Svédországból járnak haza, illetve tartanak fent nyaralót. Az itt üdülők, azaz nyaralóval rendelkezők, de nem Nyimhez kötődők hasonlóképpen több különböző országból érkeznek. Ez a két csoport jelentős mértékben járul hozzá Nyim építészeti karakterének alakításához. Behozott szellemiségük átírja Nyim építészeti mintázatait. Speciális fejlesztéseket hoznak létre (pl. biokazán), jellegzetes épületek árulkodnak róluk (pl. német testvérpár ikerépülete, német íróháza, "Ewing"-ok). Emellett a telekszerkezet és telekhasználat megváltozása részben köthető hozzájuk⁹⁵.

10. Nyim központja, Nyim, 2012, Francsics L.

Nyim a globalizált térstruktúrában elfoglalt pozíciója

Értelmezésem szerint a globalizált térstruktúrához azok a létesítmények és hálózatok tartoznak, melyek a globális piac szellemi (marketing), virtuális (pénz) és materiális (fogyasztói termékek) javait kezelik és terjesztik.

⁹⁵ A szociokulturális közeg hatása részletesen tanulmányozható a történetek és tendenciák rajzon.

A nyimi lakosok életmódjából következik, hogy a faluellátásának forrásai ezekhez a hálózatokhoz szorosan kapcsolódnak. A 1990-ben a TSZ szétesése után és ezzel egy időben helyi termelés megszűnésével az ellátás forrásai a falu területén kívülre helyeződtek. Így a falu mentális térképéhez új, az ellátást kiszolgáló externális létesítmények is hozzátartoznak, szemlélet és identitásformáló elemekké váltak. Ilyen externális létesítmény-együttesek a balatonkiliti bevásárló komplexum, az ehhez kapcsolódó M7-es autópálya és csomóponti óriásplakátok, a ságvári bank- és takarékbankfiókok.

Nyim helye a mono-, vagy virtuális térben

A mono tér olyan virtuális egyen-tér, ami telekommunikációs hálózat segítségével jön létre, és minden használója mentesül a térben elfoglalt pozíciójától. Nyim feloldódik a globalizált térstruktúra mono terében. A monotérben Nyim nem értelmezhető, nincsenek olyan pontok, amik kijelölnék Nyim helyét. A telekommunikáció és infrastrukturális hálózatok terében Nyim nem jelenik meg, a térstruktúra homogenitását nem bontja meg. Ebben a virtuális tér-időben bármely nyimi lakos kötetlenül jelen lehet földrajzi helyétől függetlenül.

A fenti csoportosítás eredményeként különböző minőségű és típusú elemeket magába foglaló gyűjtést kaptam. A gyűjtés elemeinek különböző szempontok szerinti újrarendszerezésével kísérlem meg a falu térhasználatából következő, az idő kezelésével és az időhasználattal kapcsolatos szerkezeteket, összefüggéseket felderíteni.

NYIM ÉS AZ IDŐ – IDŐBELI SZERKEZETEK ELEMZÉSE

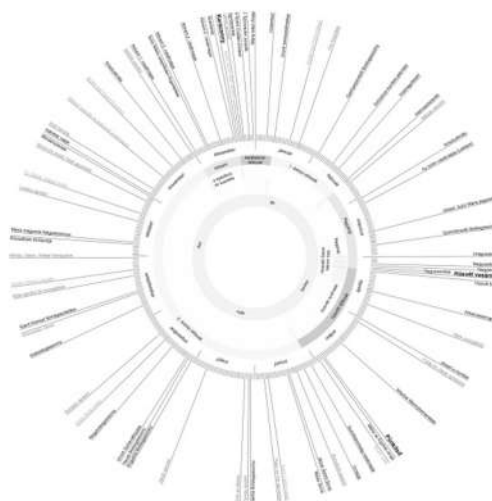
A téri elemek időisége

A Palágyi Menyhért és által feltárt szemlélet, a tér időiesítése lehetővé teszi, hogy a tér és az idő összefüggéseibe helyezzem el a kigyújtott természetes és mesterséges elemeket. A téri elemek időisége fogalmával azt az adott elemhez köthető mintázatot jelölöm, amelyet a kapcsolt jelenség az időben mutat.⁹⁶ Jean-Pierre Vernant elmélete pedig lehetővé teszi, hogy azok idővel való kapcsolatát vizsgáljam meg. Ezeknek az elemeknek az időisége függ Nyim lakosságának időtengelyen értelmezhető szokásaitól, a naptáruktól, másrészt a Nyim terében létező elemek rendszerétől. Nyim falu téri elemeinek időiségét azoknak időbeli változásai, a változásuk által hordozott jelentés, és a használatuk módja határozza meg. A vizsgálat az összegyűjtött falubeli téri elemek mindegyikének besorolására törekszik.

Nyim naptára

A Nyim közösség életét meghatározó ciklikus idő, az évet tagoló eseményszerkezetek jelentősen átalakultak. A keresztény időfelosztás teljes évet lefedő ünneprendjének térbeli megjelenése két csoportra oszlik⁹⁷: a hétköznapi terek ünnepek alkalmával történő megszentelődésére (pl. házszentelés vízkeresztkor) és a szakrális helyek ciklikus időbeli használatára (pl. istentisztelet). A szakrális helyek a hétköznapi helyektől függet-

len hálózatot alkotnak, ami a vallási kultúra térbeli kiterjedésének köszönhetően messze túlnyúlik a faluközösség hétköznapi életterén. A húsvéti körmenet a falu területén belül, a Szűz Mária ünnepeihez kapcsolódó zarándoklat a falu területén kívül eső helyszíneket kapcsol össze a közösséggel.⁹⁸

11. A keresztény ünnepkör

Meghökkenítő, de a keresztény ünnepkör Nyim faluközösségének az életéből teljesen eltűnt. Az ünneprend felbomlásával megszűntek azok az események, amelyek a közösség számára szakrális helyeket jelölnek meg, így Nyim falu szakrális térhasználati rétege feloszlott. Nyim deszakralizált kultúrájának a térhez és a helyhez való viszonya egyoldalúbb és lazább, szakrális kötődéstől mentes. A helyiek ösztönszerűen kötődnek a településükhöz, a táji szépségre hi-

⁹⁶ Lásd bővebben: Tér és idő, rendszerszintű alapvetések fejezet: A tér és az idő összefüggése alfejezet.

⁹⁷ Bálint Sándor, Karácsony, Húsvét, Pünkösd (online: <http://mek.niif.hu/04600/04645/html/index.htm>, 2004, megtekintve: 2013. 04.)

⁹⁸ A keresztény és a deszakralizált nyimi ünnepköröket lásd a mellékletben.

vatkozva indokolják meg a falu iránt érzett vonzalmukat. Nyim falu teréből és időiségéből lefejtődött szakrális réteg.

12. A nyimi ünnepkör, 2012

Nyim téri elemeinek időisége - operátorok és objektumok szétválasztása

A korábbi elemzésben bemutatott összes elem két csoportba sorolható az időiségük alapján. Operátoroknak neveztem azokat az elemeket, melyek működésükkel a használó vagy érzékelő szemszögéből egy adott idő-szerkezet szerinti állapotváltozást idéznek elő. Ide sorolható például a harang, légtalmi sziréna, kálvária. Ezeket operátoroknak neveztem el. Az operátorok a teljes elemkészlet kisebbik részét jelentik. A másik elemtípus az objektumok csoportja, amelyek nem hordoznak az időszerkezet állapotának megváltozására vonatkozó jelentéstartalmat, azonban a használat módjából adódó hatásaik jelentősek. Az objektumok nem időesítik a teret, időiségük a használat minőségén keresztül nyilvánul meg.

Elsőként az operátorokat elemzem. Az operátorok időesítik a teret, azaz a tér és az idő kitüntetett kapcsolatát hozzák létre⁹⁹. Időbeli működésük jellege szerint operátorok különböző típusait lehet megkülönböztetni. Az operátorok az időbeli *működés* szempontú csoportosítása az eredményezett időbeli szerkezet szerint létrehozhatnak ciklikus, pontszerű, vagyis véletlenszerű időszerkezeteket, hosszan, lépcsősen, vagy egyenletesen ható szerkezeteket, illetve lehetnek passzívok, azaz lineárisak.

Ciklikus időbeli működésű operátorok

Ciklikus időbeli működésű elemek olyan operátorok, amelyek napi, heti, havi, vagy éves időkeret tagolnak periodikus működésükkel, a használó számára időbeli állapotváltozások ritmikus sorozatát hozzák létre. Az egyik legjellemzőbb ciklikus operátor a harang, aminek az európai keresztény kultúrkörben szoros kapcsolata van az idővel¹⁰⁰. Alapvető funkciója a nap ritmikus tagolása, és az ünnepek időpontjainak a kijelölése a heti illetve az évkörben. A ma is megszólaló nyimi harang a katolikus templomban lakik. Jellemzően a delet üti, az ünnepek, illetve a misére járás hiányában más alkalmakkor nem szólal meg. Napi ritmus kapcsolódott a Dózsa György utcai kanálsoros kúthoz, illetve a Kossuth Lajos utca, Dózsa György utca területéhez, az állattartás felbomlásáig (1990). A legelőkről az késődélutáni órákban visszatérő gulya a kút mellett várakozott az itatásra, majd innen széledtek szét az udvarok felé. Egy akkor gyerekkorát

⁹⁹ lásd: A tér és az idő összefüggése fejezet, Palányi Menyhért elmélete.: 7. oldal.

¹⁰⁰ T. Berecki, Ibolya – Sári, Zsolt, (2005) A népi építészet, a lakáskultúra és az életmód változásai a 19-20. században. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre

itt töltő visszajáró lakos visszaemlékezése szerint ez meghatározó időszaka volt minden napnak. Mára az állattartással együtt a kanalas kutak jelentősége és ciklikus időisége megszűnt, a köztetek havi rendszerességgel összejöveteleknek adnak helyek, napi ritmusban rendszeresen csak a buszmegállóban gyülekeznek a lakosok. Az ünnepekhez, az év tagolásához köthető a télfa és a májusfa állítás, amik együttesen két félre tagolják az évet. Az éves ciklushoz tartozik a hivatalos állami ünnepek szimbolizáló, a helyi, Rákóczi utcai fafaragó által készített fa emlékművek, melyeket Búcsú (szent István napja, augusztus 20.) alkalmával keresnek fel.

13. Kanálsoros kút a hídnál, Nyim, 2013, Francsics L.

Véletlenszerű vagy pontszerű időbeli működésű operátorok

A véletlenszerű vagy egyszeri működésű elemek működésének időbeli szerkezete nem visszatérő, működésbe lépésükkel azonban a történeti időskálán feljegyezhető eseményt jelölhetnek ki. Mivel aktivitásuk előre megjósolhatatlan, hatásuk nem alkot rendszert, azonban hosszan megőrződik az emberek emlékezetében. Például Rómában Janus Templomának kapuját csak akkor zárták be, amikor a hódító birodalomban béke volt. Emlékezetes eseménynek számított, amikor hosszú időszak után Augustus császár uralkodása alatt a kaput két alkalommal is sikerült bezárni. A háború alatt megszólaló légoltalmi sziréna és az időszakos Nyim patak esős években történő ritka kiöntése hasonló emlékeket rögzíthettek. Ez utóbbi jelenség gyakorisága a jövőben emelkedni fog, ezzel is jelezni fogja a klímaváltozás erősödő hatásait, amelyek elől így Nyim sem fog tudni elbújni. A harangot, mint a különleges vagy megszentelt eseményt, akár közelgő veszélyt jelző operátort Nyim közössége már nem használja. Szintén ide sorolható a Nyim esetében a legmarkánsabb esemény, az 1985. augusztus 15-én bekövetkezett a Berhidai epicentrumú földrengés, amiben a református templom annyira megsérült, hogy helyette teljesen újat kellett építeni. A templom nem operátor, hiszen nem az időtagolás céljával épült, azonban a ritka esemény emlékét indirekt módon megőrizte.

14. Légartalmi sziréna, Nyim, 2012, Francsics L.

Lineáris időbeli működésű operátorok

A lineáris időbeli működésű elemek olyan nem aktív, azonban jelenlétükkel a használójuk számára teret idősejtő létesítmények illetve jelenségek, amelyek a térben rögzítettek, de együttesük időben értelmezhető jelentéssel bír.

Rövidtávú lineáris működésű időszerkezetekhez köthető operátorok azok, amelyek térbeli sorrendiségükkel időbeli sorrendiséget jelenítenek meg. Az lineáris működésű operátoroknak az egyik legtisztább példája a kálvária, ahol a múltbéli eseménysor (Jézus szenvedéstörténete) jelenkori térbeli elemsorrá alakul át¹⁰¹ a szemlélő számára. Az elemsor térbeli szerkezetet alkot, ami azonban a múltbéli eseménysor nélkül nem

¹⁰¹ Magyar néprajzi lexikon, (online: <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-3.html>, megtekintve: 2013. 01.)

értelmezhető. Nyim községben azonban nincsen kálvária. Hasonló szerepbe kerülnek más köztéri elemek együttese is, például az augusztus 20-i megemlékezésen (Búcsú) az előre meghatározott sorrendben bejárt helyszínek, a Petőfi-emlékmű, a Hósi-emlékmű, az 56-os emlékmű és a Szent István szobor, ami a sort zárja. A szakrális kisemlékek használatának a hiánya nem jelenti, hogy a faluban ne lenne kulturális élet. Ennek elemeit az imént felsorolt nemzeti emlékhelyek jelentik, melyekben testet öltött a közösségi megemlékezések iránti igényt, illetve a környezetekből jól ismert tér-bejárás kedv. A lineáris időbeli működéshez köthetőek hosszú időskálán működő szerkezetek is. Ezeket homogen hatású objektumok között tárgyalom, mivel változatlanságuk miatt ezek az elemek már nem tekinthetőek operátoroknak.

Nyim diuturens időbeli működésű operátorai

Olyan hosszútávú egyenletes, vagy szakaszosan változó operátorok vagy azok együttese, melyek fejlődése a történelmi időskálán mérhető, és nem térnek vissza a kezdőállapotba, tehát nem periodikusak. A változásuk a történelmi időskálán azonban jelentős, időszakokat lehet vizsgálatuk alapján elkülöníteni. Ezért - bár az adott kor használója számára közvetlen jelentése nincsen, mégis kollektív, a közösség egészére vonatkozó jelentéstartalmuk lehet.

Nyim esetében a legjellemzőbb, ma is működő, korszakokat elválasztó jelentéshordozó operátor a temetők rendszere. Jelenleg 3 temetőt ismerünk Nyim területén. A faluközpontban az önkormányzattal szemben lévő telken XIX. század

végéig temetkeztek, a századforduló táján felhagytak a terület használatával. A II. világháborút követő időszakig még fellelhetőek voltak a kriptabejáratok, azóta viszont a romokat eltömedékeltek. Az úgynevezett "régitemetőbe", a Kossuth Lajos utca végébe a XX. század folyamán temetkeztek az 1970-es évekig bezárólag. Ugyanabban az időszokban nyitották meg a faluközponttól legtávolabb elhelyezkedő "újtemetőt", a jelenkori temetkezések helyszínét. A "régitemetőt" benőtte a növényzet, azonban az elmúlt években a hozzátartozók kitisztították és látogatják, valójában nem használják, így a két temető együttesen két korszak együttes jelenlétét biztosítja, különböző használati mód mellett. Diutorens elemeknek tekinthetőek a nyimi lakóépületek homlokzatképzése is. A lakóházak az 1930-as évek óta több hullámban alakultak át. A homlokzatképzési divathullámokban jelen volt egy díszítési kedv, aminek köszönhetően vakolat mintázási típusok divathullámként terjedtek el a 30-as évektől kezdve.

15. Temetők hálózata, Nyim, 2012

Az objektumok

Az objektumok a használóhoz fűződő viszonyuk alapján és a hatásmechanizmusuk szerint a következőképpen csoportosítom: *globális, homogén hatású, szekcionáló, alteráló, hibernáló.*

Globális, örök, „Isteni” idő szerint működő objektumok

Az „Isteni” mozdulatlan és megváltoztathatatlan öröklét alkotói olyan morfológiai alakzatok, állandó természeti jelenségek, melyek történelmi távlatban állandóságot jelentenek, melyek kapcsolatban nem merül fel azok megváltoztathatósága, adott esetben megszüntethetősége, melyek az adott település és közösség szellemében érinthetetlen tényezőként vannak jelen. Az ilyen jelenségek jellemzően masszív geológia alakzatok, melyek léptékében annyival nagyobbak az adott településnél, hogy semmilyen formában nem merül fel azok átrajzolásának lehetősége. Alapvetően a közép-európai kultúrtájakon nehéz ilyen alakzatra lelni, melyen nem látszik az emberi tevékenység nyoma. Mára ezek a jellegzetes területek többnyire védelem alatt állnak, mint a Hortobágy füves pusztája, vagy középhegységeink jellegzetes sziluettjeinek védett erdői. Nyim estében nincsenek erőteljes geológia felszínformák, melyek uralmuk alá rendelik a falut. A Három-hegy a falutól délre, külterületének határán helyezkedik el, Nyim panorámájában jellegzetes erdős dombgerincet alkot. A maga 250 méteres magasságával, ami a legidőállóbb tájkép elem és természeti jelenség a falu környezetében, Nyim léptékében tekinthető örök objektumnak.

Nyim életben örök objektumok a csillagászati jelenségek is, melyek a terület közepes-alacsony fényszennyezési osztálya miatt (Bortle class 4 – azaz vidéki-külvárosi átmeneti) nagy részben láthatóak maradtak. Azonban a helyi társadalom mentálisan semmilyen módon nem kapcsolódik a csillagos égbolt jelenségeihez, egyes égitestek feltűnése vagy nyugvása nem jelenti számukra az idő múlásának jeleit, nem tisztelik azt semmilyen formában, csupán az életük megszokott díszletének állandó, időjárástól függő tartozéka.

Nyim homogén hatású objektumai

Homogén hatásúnak tekinthetők azok az objektumok, melyek a használóra gyakorolt hatása időben egyenletes, folytonos és semleges. Ezek az objektumok nem tagolják az időt, állandóságot jelentenek. A homogén időbeli hatásmechanizmusú elemek időisége lineáris. Homogénnek tekinthető a település funkcionális alapszerződése, ami minden használó számára élete során egyenletesen van jelen. Azok a hosszútávú linearitást biztosító elemek, amelyek együttese jellemzően állandó, időben nagyon lassan változó egységet alkot, a tér alapvető és nem változó szerkezet adják. Ilyenek a természeti tér elemei, az építészeti alaprendszer részei, például a nád-rágszíjtelkek vagy a hagyományos épületállományra rátelepedő mindenkori korszerűsítésnek köszönhetően a beépítés változása. Ez a változás olyan lassú, hogy gyakorlatilag állandóságnak tekinthető. Homogénnek tekinthetők még a komplex tér kiemelt történelmi elemei, a mementók, múltbéli történések lenyomatai, amik már összenőttek a természeti térrel, táji alapszerkezettel. Ilyen történelmi objektum a római katolikus és a református templom, a Kási vár, Patkó Bandi fája, és további, az utóbbi idő-

szakban funkciójukat veszített objektumok, a kanálsoros kutak, és a gazdatiszt háza.

16.. Gazdatiszt háza, Nyim, 2012, Francsics L.

A szekcionáló hatású objektumok, Nyim időben szakaszosan ható elemei

Adódnak olyan funkcióval rendelkező elemek, amik a használóra nem folytonosan, hanem az életének egy bizonyos szakaszában hatnak. Ilyen szakaszos, vagy szekcionáló objektumok például az oktatással kapcsolatos létesítmények, helyi óvoda, iskola, vagy a játszótér. Nyimnek a 1990-as évek óta nincsen iskolája, óvodája sem. A szakaszos működésű objektumok hozzájárulnak a téri szerkezetek differenciáltságának megtapasztalásához, a különböző "helyek"-hez társított mélyebb kötődéshez. Nyim azonban híján van az ilyen módon téri-időbeli változatosságot adó objektumoknak.

Alteráló hatású objektumok

Az alteráló hatásmechanizmusú objektumokhoz a használó életében jelentősnek számító változás köthető. Ezek a funkciók előre hatóak, átlépést biztosítanak a használó bizonyos életszakaszai között, azaz beavató szertartás kapcsolódik hoz-

zájuk, ami lehet profán vagy szakrális. A keresztelés, házasságkötés, vagy a halott elbúcsúztatása szakrális átlépés, az érettségi, az első munkanap átélése például profán. Az átlépés szimbolikus ereje a helyhez való kötődést építi a használatban. Az alteráló objektumok jelenléte és működése gazdagítja a helyi közösség életét, szervezettségének jellegéről, társadalmi berendezkedéséről árulkodik. Nyimben az 1960-es évektől a kor szellemének megfelelő alsó tagozatos iskola épült. A falu katolikus és református temploma a település méretére jellemző mértékű vallási életet elégítette ki. Mára azonban a temetőt leszámítva eltűntek vagy jelentéktelenné váltak az alteráló funkciójú létesítmények. A szakrális átlépés helye a minimális használatban lévő templomokból jellemzően a község környezetében lévő nagyobb településekhez kapcsolódik. Az iskola az 1990-es években bezárt. Nyim elvesztette lakosainak életében fontos, az életszakaszok átlépést biztosító alteráló objektumokat, ezzel az új generációk kötődését engedte el.

17. Az új temető kapuja, Nyim, 2012, Francsics L.

Hibernáló, vagyis hátra ható objektumok

Azokat az objektumokat, amelyeknek jelenléte a használó életében mérföldkövet nem jelent, de nem is biztosít homogén alapot, azonban konzerválni próbál, azaz rituálé nélkül emlékeztet, hátrahatónak, vagy hibernálónak nevezem. Erre példa a faluház, ami az életvitel szempontjából izoláló szigetté válik a sem turisták, sem a helyiek nem látogatják. A Faluház tárlata a helyi tárgyi emlékek gyűjteményét hivatott bemutatni. A hibernáló funkció (tárlat) egy eredetileg más rendeltetésű épületben kapott helyet, ami nem csupán csak kiüresedik azáltal, hogy eredeti rendeltetésének nem tud eleget tenni, hanem funkciója zárolódik. A Faluház korábban az iskola volt, így a hibernáció retrográd hatása kiélezettebb. Jelenleg hasonló retrográd funkciójú létesítmények nincsenek Nyimben, azonban a jövőben a turizmus felélesztéséért vívott harc termékeként tájház létesítése merült fel. A kiszemelt védendő lakóépület tájházzá hibernálásával a volt iskola épülete Faluház funkciója alól felszabadítható. A Faluház és a leendő Tájház funkció urbánus mintázatok beszüremkedésének eredménye. Amíg az urbánus környezetben működő "múzeum" a helyi kulturális berendezkedés alappillére, emellett a globalizációs térszerkezet szerves része, addig a hagyományos nyimi életmódtól ez az emlék-konzerváló viselkedés teljesen idegen, és értetlenség övezi.

18. Volt iskola, ma faluház, Nyim, 2012, Francsics L.

Összefoglalás – a szakralitás, kötődés és inspiráció hiánya

A 20. században létrejött társadalmi változások hatására Nyim közössége és épített és természeti környezete között létrejött gazdag kapcsolatrendszer a 21. század elejére jelentősen átalakult. A lakosok szűken vett élőhelyükkel kevésbé intenzív, egyoldalú, szakralitástól megfosztott viszonyt tartanak fent, egykori beavatási helyeik funkciójukat veszítették.

Nyim esettanulmánya kidomborítja, hogy a falusi társadalom környezetével való kapcsolatának jellegzetes dinamikája van. Ennek az általánosságban a magyar vidékre, de főként az aprófalvakra jellemző dinamikának köszönhetően a szekcionáló és alteráló típusú objektumok inaktiválódnak és helyettük előtérbe kerülnek a hibernáló objektumok egy a falusi létforma kiüresedése elleni felületes társadalmi ellenreak-

ció következményeként. Erzsébeten faluház, pincegaléria van, iskola nincs. Ófaluban és Nyimben ehhez hasonlóan faluház van, de iskola nincs. Püspökszentlászlóban arborétum van, iskola, óvoda nincs. A sort hosszasan lehetne folytatni.

III. Tézis: Az alteráló és szekcionáló helyek, azaz a falu lakóinak kiemelt életszakaszaival és fordulataival szervesen összefüggő falusi helyek eltűnése, aktív használatának megszűnése és ezzel párhuzamosan a hibernáló hatású helyek felbukkanása hozzájárulnak a falusi közösség saját környezetétől való elidegenedéséhez.

Mindezen téri és szellemi veszteség azonban pusztán a falu határain belüli területet érinti, az alaprendszer már nem működő funkcióit a helyiek a szuburbánus-urbánus közegekben találják meg. Ennek következményeként a falu társadalmának kulcsfontosságú momentumai térben a falun kívülre helyeződnek, így a helyiek elidegenednek saját környezetüktől, elvesztik azt az inspirációt, amely őket az épített és természeti közegekkel kapcsolatos aktív cselekvésre buzdítja. Ez a folyamat közre játszik abban, hogy ma a nem urbánus társadalom egy jelentős része nem vállal felelősséget, nem érez elkötelezettséget közvetlen lakóhelyének ügyei iránt.

VISSZA A TELJESSÉGHEZ

Minden ismereted csupán arra jó, hogy a változók közt eligazítson, de a változatlanról nem nyújt semmi bizonyosságot. Ismeret csak a változóban van és csak a változóról, mert benne külön-külön vizsgálható a Van és Nincs, helyes és helytelen, domború és homorú; de a teljességben mindez bontatlanul azonos, ezért nincs benne semmi megnevezhető. A teljesség nem egy és nem több, nem én és nem más, nem valami és nem semmi. Ha a teljességet ismerni akarod, ne kérdezz semmit, mert rávonatkozólag minden "igen" és "nem" ugyanazt jelenti; hanem merülj önmagadba, személyed alá, s ahol nincs tovább, ahol minden mindennel azonos: ez a teljesség.

(Weöres Sándor, A teljesség felé)

RESZAKRALIZÁCIÓ, A SPIRITUÁLIS ÉRTÉKEK ÚJRAFELFEDEZÉSE

Ha a profanizált térben élő ember hiányolja a metafizikai hatást kiváltó jelenségeket, két lehetőség áll előtte: rekombinálja a hétköznapi életelemeit egy új rendszerré, vagy materiális javak felhalmozásával próbál ezen enyhíteni. A rekombináció életmódváltozással jár. A következő fejezetben az életmód változás mellett döntő bizonyos társadalmi csoportok viselkedését és építészettét vizsgálom a szakralitással való kapcsolatuk alapján.

A hely újrafelfedezése

Azok a csoportok, akik a túlterhelt városi környezet szorításából új életmódot kialakítva a vidék természeti környezetéhez közelednek, egy komplex, értelmi és érzelmi alapon többszörösen összetett helyzetet élnek meg. Ők a hazatérők, akik újra felfedezik a helyet. A hazatérőkről Ernst F. Schumacher a következőképpen ír:

„Úgy gondolom, lassan kibontakozik előttünk a jövőnket meghatározó magatartásbéli konfliktus. Az egyik oldalon látom azokat az embereket, akik úgy gondolják, a jelenlegi módszerekkel (értsd: modern közgazdaságtan és technikai civilizáció vívmányai) meg tudnak birkózni a bennünket sújtó (...) válsággal, éppen csak erőteljesebben kell alkalmazni ezeket a módszereket; őket előre menekülőknek hívom. A másik oldalon vannak az új életvitel után kutató emberek, akik megpróbálnak visszatérni bizonyos, az emberre és a környező világra vonatkozó alapigazságokhoz; őket hívom hazatérőknek.”¹⁰²

A vidéket, mit az új típusú élet kialakításának lehetséges helyét a kivonuló városi értelmiség ismeri fel. A városi értelmiségnek is két része, azok, akik elégedettek életükkel, de szükségük van a vidék által nyújtott bájra vagy természetes szépségre, és hajlandóak tenni érte. Az ő jótéte-

¹⁰² Schumacher, Ernst F. 1991 (1980) A kicsi szép. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

ményük a rekonstrukció, mely a kiüresedett építészeti forma pusztaságát megőrzi, és példát állít a jelenlegi helyzetben, mely, mint legkisebb beavatkozás, megőrzés, megmentés, és újrarahasznosítás előremutató is lehet. A másik

csoport, akik elégedetlenek az életmódjukkal, és globális változásra törekednek. Ők az élőfalvak, vagy ökofalvak lakói. Az ő céljuk nem építészeti, de megnyilvánul építészeti tettekben.

AZ ÖKOFALVAK, MINT A HAZATÉRŐ KÖZÖSSÉGEK ÉLETTEREI

Az ökofalu-mozgalom

Az ökofalu-mozgalom a 70-es, 80-as években született meg az anti-globalizációs mozgalom részeként. Első működő csoportjaik az Egyesült Államokban, Dániában és Németországban gyűltek össze azzal a céllal, hogy saját fenntartható alternatív települést építsenek fel. Az ökofalvak tagjai közösséget alkotnak, és egy közös vízió megvalósításán dolgoznak, melyet az ökológia, a spiritualitás és a társadalmi felelősségvállalás fogalomhármasa köré építenek fel, ami egy ökofaluban, mint településben ölt testet (GEN, 2008)

Robert Gilman az ökofalvakhoz a következő alapvetéseket társítja. Az ökofalu legyen egy emberi léptékű település, ami minden társadalmi követelményt kielégít, azonban mindezt ökológiai károkozás nélkül, az azt körülvevő természetbe illeszkedve, az egészséges emberi fejlődést támogató módon, olyan tevékenységek elvégzésével, melyek a végtelenségig fenntarthatóak.¹⁰³

¹⁰³ Gilman, Robert (1991) The Eco-village Challenge. In: Summer 1991, page: 10. Context Institute

A magyarországi ökofalu-mozgalom elindulása a rendszerváltással egyidőben következett el. Farkas Judit értelmezése szerint magyar ökofalu egy alternatív életmód kísérlet, ami legfeljebb 500 főt érint, azonban értékrendje, szellemisége, a magyar vidékhez való viszonya, és társadalommal szemben támasztott kritikája miatt jelen társadalmunk problémáinak indikátora lehet.¹⁰⁴ A hazatérő közösségek jellemző alternatív stratégiája Magyarországon az ökofalu. Alternatív városok, például Paolo Solieri Arcosantijához hasonlatos városi jellegű kontraszttársadalmak nem jellemzőek hazánkban. Az egyéni törekvések, mivel nem hordoznak közösségi formát, nem részei a vizsgálatnak.

Kutatócsoportunk¹⁰⁵ az Építőművészeti Doktori Iskolában 2010-2012 között a magyarországi ökofalvakat vizsgáló tanulmányt készítette. Végiglátogattuk Magyarországon Galgafarm, Máriaha-

¹⁰⁴ Farkas, Judit, (2014) „Kicsi kis hősök” Az ökofalu-mozgalom története és gyökere. Kovász folyóirat, Corvinus Egyetem (online) <http://kovasz.uni-corvinus.hu/2014/farkas.php>

¹⁰⁵ Kutatócsoport tagjai: Bartha András, Dvorzsák Jessica, Francsics László, Gyulovics István, Kovács Magyar Zsuzsa, Szántay Zsófia

lom, Krisnavölgy, Visnyeszéplak, Gyűrűfű¹⁰⁶, Nyim falvakat, kontrasztként külföldön pedig az osztrák Diex melletti Kaltendorft és a Bécs melletti Gansendorft, és Szlovéniában Robidiscét. A falvak működését egységes vizsgálati struktúra alapján elemeztük és értékeltük összevetve közösség hely, építészet, idő, ideológiai kapcsolatait különböző kombinációkban. A vizsgálatban arra is kitértünk, hogy mi a fő motivációja ezen hazatérő csoportoknak. Magyarországon egy kivétellel (Somogyvamos) azok a hazatérő társadalmi csoportok, amelyek ökofalvakat alkotnak, tanultságukkal és racionális felkészültségükkel hozzák meg az életmódváltásról szóló döntésüket, nem pedig szakrális alapon vagy vallási meggyőződésükből fakadóan. A döntés alapjainak természetesen erős metafizikai vonatkozásai is vannak, de ezek jellemzően nem vallási jellegűek. Elkerülhetetlen azonban, hogy mint csoport, ne hozzanak létre a kivonulásukkal kozmogóniára, azaz a káoszból új kozmosz létrehozására irányuló motívumokat, azaz, illetve ne építsenek fel spirituális középpontot, ami a közösségük tagjai számára közös szellemi alapot teremtet. Elkerülhetetlen az is, hogy ne alkalmazzanak kifelé irányuló kommunikációs eszközöket és jelrendszereket. Ezeknek a jelenségeknek az építészeti lenyomatát vizsgálom a továbbiakban.

A Nyimi Öko Közösség

A Nyimi Öko Közösség 2010-ben alakult, céljuk 20 család számára létesíteni lakó- és életteret, illetve a mezőgazdasági és kistérségi életbe bekapcsolódva tevékenységüket a biológiai sokszínűség és a természeti erőforrások megőrzésével, helyreállításával végezni. 2011-ben 23 hektár

¹⁰⁶ lásd bővebben: mellékletek: Ökofalvak, 79. o.

földet vásároltak Nyim külterületén, hogy ott programjukat végre tudják hajtani. Kutatócsoportunk 2011-ben találkozott a Nyimi Öko Közösséggel, fél évvel azelőtt, hogy döntöttek volna letelepedési helyszínükről. A találkozás korai időpontja lehetővé tette, hogy a csoport belső felépítését, döntéshozatali mechanizmusait, tagjainak motivációit és preferenciáit, az egyéni és a közös világképeiket és vágyaikat feltérképezhessük. Helyfoglalásról, emberről, természetéről, faluról, építészetéről beszélgettünk az általuk rendszeresen szervezett budapesti központú találkozókra.

19. ábra: Francsics L.: Közösségi tervezés

Valami ellenében, valami mellett

Az ökofalvak közösségeire jellemző, hogy ellenállást tanúsítanak azzal a rendszerrel szemben, melyből kiszakadtak.¹⁰⁷ Ennek az a következménye, hogy azok nem kívánatos motívumait el kívánják dobni, az életüket pedig a városi élet-

¹⁰⁷ Farkas, Judit, (2014) „Kicsi kis hősök” Az ökofalmozgalom története és gyökere. Kovász folyóirat, Corvinus Egyetem (online: <http://kovasz.uni-corvinus.hu/2014/farkas.php> megtekintve: 2019.11)

mód soránt létrejött idealizált vágyálmaik alapján képzelik el. Vágyálmaik megvalósításához, mivel azoknak nincsen működőképes, hagyományokon alapuló formája, két támpillért hívnak meg segítségül. Egyrészt a racionális, tudományos alapokon nyugvó, az élet és létforma fenntarthatóságát elvi, szakmai szinten biztosító tudományt – a nyimiek esetében ez a permakultúrás mezőgazdasági művelés lehetőségeinek vizsgálatában és a földterületük hidrogeológiai felmérése¹⁰⁸ révén valósult meg. A metafizikai oldalon pedig spirituális elemek sokaságát hozták tudatosan magukkal, hiszen az elutasított városi életforma nyilvános megtagadásának ezek a lehetséges eszközei. Öntudatlanul azonban még egy, az előbbiekkal összevetve jóval nagyobb fajsúlyú rendszert hordoznak, és építenek be a leendő lét-rendjükbe. Ezek azok a társadalmi mintázatok, melyeket a városi létük alatt, azaz a lineáris időiségű, globalizált rendszerben eltöltött idejük során építettek magukba. Ezek a városi mintázatok alapvetően meghatározzák, hogy a közösségek racionális tudományos eszközeiket, és a spirituális alapú álmoképeket hogyan alkalmazzák. Ezek a szellemi háttérterületek építészeti mozzanatokban öltenek testet.

A kozmogónia, a káosz kozmoszá alakításának építészeti motívumai a magyar ökofalvakban

Magyarországon az ökofalvak társadalmára jellemző az olyan helyfoglalás, ami lakatlan vagy felhagyott terület beépítésére irányul. A követ-

¹⁰⁸ Ökofalucsíra (Nyim) ld. mellékletek: A Nyimi Ökofalu Közösség kultúrájából 87. o.

kezőkben Visnyeszéplak, Máriahalom és Nyim példait vetem össze. A helyfoglalás területén a közösség (például Nyimi Öko Közösség, Visnyeszéplak), vagy egyén (például Máriahalom) kollektív vagy egyéni személyisége alapján teszi meg az első építészeti tetteket. Máriahalom¹⁰⁹ esetében a helyfoglalás a vezető egyéniség, Lakatos Géza¹¹⁰ belső lelki világának építészeti kivetülése volt. Az ő tevékenységének középpontjában az építés áll, melyet Máriahalom falu mellett található területen folyamatosan bontakoztat ki. Az általa “új” világgént említett együttes építését tisztán emocionális, lelki alapú ideológiák vezérlik. Mentések a racionális megfontolásoktól, ezáltal egy belső lelki kísérletté válnak, melyeknek az elemei soha sem befejezettek, és nem lépnek racionális, hagyományos értelemben funkcionális használatba. Lakatos Géza lakóházai, melyeknek gyakorlatilag csak formavilága van, de épületszerkezeteik, térrendszereik és tudatos komplex használati szerveződések nincsen, alig hagynak nyomot a tájon, csupán az emberi lélek lehetlenyi jelenlétét jelzik.

¹⁰⁹ Máriahalom: ld. mellékletek: Ökofalvak, 80. o.

¹¹⁰ Lakatos Géza (Máriahalom): ld. mellékletek: Ökofalvak, 80. o.

20. Máriahalom-ökofalu, 2011, Francsics L.

Ezzel szemben Visnyeszéplaknak¹¹¹ nincsen önálló kozmogóniája. Visnyeszéplak lakói tiszta rendszert álmodtak meg és hoztak létre, melynek alapját a helyi hagyományos kultúrkörbe való visszailleszkedés határozza meg. Első lépéseik Széplak szőlőtermő terület elhagyott parasztházainak megújításával kezdődtek. Azaz a káosz kozmoszá alakítása már előttük megtörtént, ők csak felelevenítették annak működését, azaz megállították a meglévő rendszer bomlását, és új, a rendszerbe tudatosan illeszkedő építészeti elemekkel, házak és más építmények építésével újra éltetik. Ezt egy ideológiailag a hagyományok felé elkötelezett, vallásos értelemben pedig egységes, katolikus közösség tette. Visnyeszéplak közössége saját gondolatainak

¹¹¹ Visnyeszéplak: ld. mellékletek: Ökofalvak, 80. o.

valóra váltásához olyan eszmei és funkcionális rendszert adaptált, mely törésmentesen illeszkedik a helyi hagyományokhoz. A különböző adaptációkról egy későbbi fejezetben bővebben lesz szó.

A Nyimi Öko Közösség kozmogóniája háromoldalú, amit a három tényező, a racionális megfontolás, a spirituális elemek és a városi múlt hatása zár közre. Két lehetőségük nyílt a világképük építészeti jelbe, kezdeti motívumba való projektálására. Az egyik lehetőségük egy tudatos, önkifejező, spirituális alapú jel állítása volt, mely a közös beszélgetéseink során számukra egy harangláb formájában csapódott le. A másik út a kvázi racionális, a hidroeológiai felmérések alapján megtervezett vízfelfogó árokrendszer, mint háttér-infrastrukturális elem létrehozása felé vezetett. A közösség e mentén a spirituális - racionális síkok mentén láthatatlanul hasadt. A kérdés a városi múltból hozott viselkedésmintázataik alapján dőlt el. A városi, azaz profán ember bizalma valójában az ő általa racionálisnak vélt infrastrukturális háttérben gyökerezik, ezért a kozmogóniájuk leképeződése, vagyis az első nyom kérdése már azelőtt eldőlt, hogy egyáltalán a jel - harangláb, vagy árokrendszer - kérdéséről beszélgettünk volna velük. Kezdeti építészeti tettük imago mundi¹¹², a vélt racionális tudásalapú világuk leképezett mása. 2012. áprilisban megkezdték a földterület vízrendszerének tudatos átalakítását, haranglábát azóta sem emeltek.

¹¹² Imago mundi: (Eliade, Mircea (1987) A szent és a profán. Test, ház, kozmosz c. fejezet, Európa Kiadó, Budapest)

21. Visnyeszéplak, 2011, Francsics L.

A spirituális középpont, az építést motiváló tényező

A spirituális középpont a közösség vagy az egyén számára origót jelent, mely tevékenységének lényegét határozza meg. Ez a lényeg nem a felszínen, a látszólagos létformákban nyilvánul meg, hanem rejtett, sokszor nem tudatos alapvetésekben. A következőkben Máriahalom, Diex és a Nyimi Öko Közösség vizsgálatából vonok le következtetéseket.

Máriahalmon Lakatos Géza munkásságának elvi lényege az önismeret megszerzésének, az elmélyülés lehetőségének biztosítása azok számára, akik szeretnének kiszakadni a jelenlegi társadalmi normák közül. Tevékenysége azonban csak részben irányul az őt körülvevő közösség felé. Motivációját az építés iránti vágy jelenti. Lakatos Géza építő tevékenysége megszakítás nélküli. A létrehozott műveinek fenntartásával nem foglalkozik, azt a körülötte minduntalan kialakuló közösségre vagy az enyészetre hagyja. A közösség szolgálata ezáltal másodlagos, valódi ok a belső útkeresés, ami építési tevékenységben ölt testet.

Az osztrák Diex¹¹³ községben található Keltendorf (Druida falu)¹¹⁴ egyetlen lakója, az önmagát druida életmódot folytató embernek tartó Eveline Grander¹¹⁵ által létrehozott világnak több rétege van. A látszólagos álmoképet képviselő, két épületből álló, és szakrális építményeket is tartalmazó Druida településimitáció külső kommunikációs célokat szolgál. Ezek Evelin asszony szemináriumainak helyszínei és az oktatást segítő, bemutató kellékek. Evelin hozzájuk fűzött viszonya rendkívül bensőséges, ugyanis saját kezével többnyire egyedül vagy önkéntes segítőkkel, tanítványokkal építtette az istálló, a közösségi, centrális épületet és a szentély jellegű létesítményt is. Evelin folyamatosan gondozza a druida szentélyt, ami az őskori newgrange-i spirállal kapcsolatos jelképrendszert idéz. Ez a gondozás látszólag eltakarja előlünk Keltendorf jelenségének másik rétegét, az osztrák vidéki életmódból kiszakadt Eveline életének valódi belső magját. Eveline lakóháza hagyományos osztrák parasztház, melynek építészeti elemzése értekezésemnek nem témája. A ház díszítményei kelta mintákat imitálnak, viszont a díszítmények jellege és a belső berendezési tárgyak egyértelműen az osztrák vidéki szakrális giccs hatásáról tanúskodnak. Eveline életét ebben a keresztény kultúrkörből leszűrődő vizuálisan túlterhelt belső világban éli, nem pedig a kelta külsőben. Ellentmondásos és néha zavaros egyéniségének középpontja egyértelműen ebben a belső világban fedezhető fel.

A mélyebben vizsgált Nyimi Öko Közösségnek

¹¹³ Diex (Keltendorf): ld. mellékletek: Ökofalvak, 84. o.

¹¹⁴ Keltendorf: ld. mellékletek: Ökofalvak, 84. o.

¹¹⁵ Eveline Grander (Keltendorf): ld. mellékletek: Ökofalvak, 84. o.

spirituális középpontjára - és itt a két egyéniség után szigorúan a közösségi kollektív irányokat vizsgálom - a közösséggel folytatott kommunikációból, illetve a felmérésekből lehet következtetni. A közösség deklarált célja a "falú" létrehozása. Ennek a falúnak azonban nincsen meghatározott formája, ugyanis a Nyimi Öko Közösség építészetének kialakításához nem használja azt az adaptációt, amit a visnyeszéplakiak. Falujukról alkotott elképzelésük heterogén elemekből áll, melynek meghatározó szervező ereje a mentális térképek¹¹⁶ alapján megfogalmazott vízióik, melyeket a Nyim földjén c. füzetben gyűjtöttük össze. Az álmokképek több elemből építkeznek. Alapvető racionális elemek a lakáshoz, földműveléshez, élettevékenységükhöz kapcsolódnak. Ezek értelemszerűen a leendő funkciójuk miatt a legtöbb közösségi tag számára fontosak. Mellékes szerephez jutnak azok az elemek, melyek olyan kellékek, amik hivatalosan az ökoközösségüket jelölik meg¹¹⁷:

"Össze lehet kapcsolni a víz és a szélenergiát, és a fás legelő is ide jönne. A Csendházat (...). Lent a tónál lenne a közösségi tér, a játszóterek, a közösségi ház, vagy egyéb olyan rész, ahol összegyűlnék az emberek, tehát az agora része. "

Az álmokképek vizsgálatánál, és a közösség tagjaival folytatott beszélgetések során derült ki, hogy az egyik kellék, a tó kiemelkedő szerepet kap. A

¹¹⁶ A mentális vagy kognitív térképezés egy a „pszichológiai folyamatok sorozatából álló folyamat, amely megjegyzi, kódolja, raktározza, előhívja és dekódolja a mindennapi térbeli környezetre (...) vonatkozó információt.” (Robert M. Downs és David Stea 1973: Cognitive Maps and Spatial Behavior: Process and Products. In: Downs és Stea (szerk.): Image and Environments. Chicago: Aldine Publishing) A térképekről bővebben a

¹¹⁷ A következőkben név nélkül idézek a közösség tagjainak leírásaiból.

tó funkciója víztározás. A közösség tagjai azonban az első, szilárd térbeli pontként helyezték el a térképen, a többi elem viszonyítási alapjaként. A tó legtöbbször az első elem amit megemlítenek, és az egyik olyan elem, aminek érezhetően metafizikai tartalma is van, ami köré a közösséget szervezik:

"...és itt pedig, ahol a tó meg a közösségi ház van - ide tettem a közösségi házat közel a tóhoz"

A tó sok esetben kerül a terület centrumába, ahol a valóságos elhelyezése amúgy nem ésszerű. Az, aki figyelembe vette a domborzati viszonyokat, és a tavat logikusan a terület peremén található apró medencébe képzelte el, tettének súlyos voltát felismerve kiegészítette az elképzelését egy másik, a centrumba eső tóval.

A tagok között van aki komplex álmokkép csoportot társít a tóhoz, irracionális, az ökofalú keretein belül nem megvalósítható elemeket kapcsol hozzá:

"Vannak még vicces dolgok, de az igazából nem ide való: helikopter leszálló, vitorlázó kikötőhely. Azért rajzoltam jó nagy tavat, hogy elférjen rajta a házam, a tó közepén van egy sziget és oda le tud szállni a..."

Ezeket a víziókat a kozmogónia hiányzó szakrális építészeti megnyilvánulásának pótlására hozták létre. Építészeti motívumaiknak a mérnöki kivitelezése és működtetése kétséges, megvalósult állapotukban nem bírnának azokkal a képességekkel, amiket képzeletükben rájuk ruháztak. A Nyimi Öko Közösségnek két tava van. Egy

valóságos profán és egy belső spirituális, melyhez a legbelső vágyaikat társítják, azokat, amelyekre az értelmi tudásuk nem vonatkozik, melyek a városi lét vágy-gyárában rakódtak rájuk és kimoshatatlanok a gondolkodás módjuk tudattalan részeiből. A helikopter-leszálló, a tó, közepén a ház, a víz köré szerveződés alapjaiban származik a városi ember – mozifilmekből is táplálkozó - mitológiaépítő tevékenységéből. Emellett táplálkozhat a víz ősi vallásos jelképrendszeréből is, mellyel akár önismereti kurzusok látogatásakor találkozhattak.

A szakrális és spirituális mintázatok tudatos importálása - az adaptáció

Utaltam rá, hogy az ökofalvak mikrotársadalmi két alappillérre támaszkodnak, melyeknek az egyike racionális, az ökológiai szempontokat és a fenntarthatóságot vizsgálja, a másikuk pedig metafizikai értékrenden alapszik, és spirituális mintázatokat követ. Mindeközben létük alapját meghatározza múltjuk, azaz a lineáris időiségű globalizált rendben, a profán világban, vagyis a városban eltöltött idő. A városi lét teljességének a jellege pedig eltér a szakrális lét teljességétől (lásd A szakrális iránti igény c. fejezet). Az ökofalvak közösségeinek célja emberre és a környező világra vonatkozó alapigazságokhoz¹¹⁸ való visszatérés megvalósítása. A hazatérő csoportok - városi előéletük miatt - nem rendelkeznek azokkal a képességekkel és mintákkal, melyek alkalmassá teszik őket a vidéki életmódra. Másrészt viszont a vidéki életmód, azaz a globalizált élettértől és szellemiségtől való elszakadás számukra annak a szabadságnak az

¹¹⁸ Schumacher, Ernst F. 1991 (1980) A kicsi szép. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

elvesztésével jár, amivel önmaguk valóságát határozzák meg (lásd A szakrális iránti igény c. fejezet).

A közösség számára az új valóság létrehozása, egy olyan kozmogónia, mely rendelkezik azzal a képességgel, hogy lét-teljességet hozzon létre, nagyon hosszú (több generációnyi) időbe telik¹¹⁹. Az ökofalvak azonban nem szerves, hosszú (több generáción át ívelő) folyamatok eredményei, hanem emberek élettapasztalatai alapján meghozott, megalapozott, de pillanatnyi döntések következménye. Az Nyimi Öko Közösség két év alatt (2010-től 2012-ig) megszervezte a visszatérést, Visnyeszéplak és Gyűrűfű lakói pedig 1989 után szintén két éven belül határoztak a vidékre költözésükről. Ilyen rövid időn belül a vidéki életmódra jól alkalmazható gazdasági, szociális, szellemi mintázatok nem fejleszthetők ki, azokat valahonnan át kell venni. Az ökofalvak lakói arra kényszerülnek, hogy tőlük látszólag független létformát adaptáljanak saját életük kialakításához.

Az adaptáció¹²⁰ rétegei

Az ökofalu-közösségek belső, tudattalan szintjén a városi mintázatokat hordozzák, melynek jellemzői az ellenállás és a vízióalkotás. Racionális énjük gazdasági modellt (például a Galgafarmon) vesz át, és szociális rendszert adaptál (például a Lika-törzsből¹²¹), létteljesség

¹¹⁹ vö Schumacher, Ernst F. 1991 (1980) A kicsi szép. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

¹²⁰ Adaptáció (átvétel): ld. mellékletek: Fogalomgyűjtemény, 76. o.

¹²¹ A Lika-törzs (Likatier Trieb) egy speciális német öko kolónia: ld. bővebben mellékletek: Ökofalvak, 79. o.

igényből, és városi lét háttér-infrastruktúráinak hiányából fakadó metafizikai szükségleteik pedig spirituális (Keltendorf-Diex) és szakrális elemeket (Visnyeszéplak) hívnak meg a létformájuk felépítésébe. Az adaptáció sikeressége a meghívott elemek ellentmondásmentes illesztésében rejlik. A hagyományos falusi létforma a gazdasági-szociális-szakrális fogalomhármásának elvá-

laszthatatlan egységét jelentette. Az ökomikrotársadalom harmóniája hasonlóképpen függ az átvett létforma-töredékek összeilleszthetőségétől. Ez a harmónia vagy annak hiánya kivétel az épített környezet szerves használatára és hitelességére és szakrális összetettségére.

NYIM STRUKTÚRÁINAK ÚJRAELEMZÉSE A NYIMI ÖKOKÖZÖSSÉG 2020-IG MEGVALÓSULT FEJLESZTÉ- SEINEK FIGYELEMBEVÉTELÉVEL

„Az alapítók azért, hogy álmképük megvalósulhasson és a közösség folyamatosan virágozhasson, hogy egészének tudatos virágzása a részt vevőkből eredjen, hogy személyi cserélődések esetén is az alapelvekhez hű maradjon, hogy a közösség mindenkori tagjai minden körülmények között szem előtt tarthassák az alapításkori elveket és értékeket, továbbá kizárólag abban a hiszemben, hogy úgy gondolják a magasrendű célok megvalósítását ezen alkotmányban foglalt alapelvek hatékonyan segítik, a következő közösségi alkotmányt alkotja”

(Részlet a Közösség Alapító Alkotmányából, 2010.)

A NYIMI ÖKO KÖZÖSSÉG ÉS NYIM KAPCSOLATÁNAK DINAMIKÁJA

A meglévő tér átrendezése – teljes elszakadás, vagy szerves együttlét

2011 és 2020 között eltelt időszakban nagyságrendileg 20-30 Nyimi Öko Közösséghez köthető személy fordult meg Nyimben, akik a meglévő jelenlegi vidéki életmódtól eltérő, alternatív létformát, szellemiséget, és viselkedésmódot hoztak el. Ők ehhez kapcsolódóan az építészeti formaképzésre, a falu össz-szerkezetére, a térhasználati szokások egészére és a helyi rituálék rendjének változatosságára is hatással vannak. Nekik köszönhetően 9 év elteltével újraelemezhetővé vált Nyim tér- és időhasználata, mely a korábbi elemzés eredménytől eltérő, markáns változásokat mutat egyes területeken.

A 2011-13-as kutatás olyan kezdeti időszakban készült, mely Nyim eredeti térszerkezetét, időtagolását, szellemi, és kulturális mintázatait mutatta meg, ezzel párhuzamosan fényt derített a Nyimi Öko Közösség belső vízióira, álmképeire, rövid, és középtávú stratégiáira, melyeknek azonban még nem voltak valós, fizikai kivetülései, vagyis a vizsgálat beavatkozás nélküli tér és időhasználatot tárt fel Nyimben. A nagy időtávlatot, 9 évet felölelő együttműködés legutolsó 2020-ig tartó vizsgálatának azonban lehetősége nyílik az azóta létrehozott fejlesztések és beruházásoknak, illetve az újonnan behozott szellemiség és kulturális mintázatok hatásainak elemzésére.

Hálózat a hálózatban

A Nyimi Öko Közösség nem helyettesíti és nem szorította ki a meglévő társadalmi csoportokat, és a helyiek által képviselt építészeti és időtárgolást sem váltották fel, mivel létszámuk a meglévő lakosság 10%-át sem érte el. A meglévő és az újonnan érkező csoportok között 2020-ig sem történt számottevő mintázatátvétel, annak ellenére, hogy a Nyimi Öko Közösség tagjai és helyi lakosok egy része jó kapcsolat ápol egymással. A Nyimi Öko Közösség szellemiségének urbánus jellege és ebből fakadóan szellemi erőfeszítései a mai napig nem engedi a keveredést és a beilleszkedést, aminek a legfőbb oka, hogy tagjaik egy

része a mai napig nem költözött Nyimbe, a velük és a városi életmódból adódó korábbi kapcsolataik erősebben vannak jelen az életükben, mint a helybéli lakosság korábbi létformája. A Nyimi Öko Közösség által teremtett mintázatok a meglévő tér- és időhasználati szokások mellé társulnak, egy alternatív világot hoznak létre a meglévő világ mellett. Jelen pillanatban két eltérő szellemiségű világ él Nyim területén párhuzamosan, egy kulturális szakadék mentén szigorúan elhatárolhatóan, mégis az építészeti adottságok térbelisége miatt egymásba fonódva. Nyim térbeli és szellemi kulturális hálózatán belül a Nyimi Öko Közösség új, belső hálózatot hozott létre.

NYIM ÉS A TÉR – AZ ÚJ TÉRI SZERKEZETEK ELEMZÉSE

A térelemek tipológiája

Nyim 2011 és 2020 között bekövetkezett változásoknak osztályozását a 2013-as felméréssel megegyező vizsgálati struktúra és stratégia mentén végeztem el ismét 2020-ban. A Nyimi Öko Közösséghez kapcsolható változásokat, a szellemiségük és tevékenységük által gerjesztett közvetett jelenségeket együttesen vizsgálom.

Nyim és a világ-tér kapcsolata - a döntő tényező

Nyim kétféle gazdaságú és társadalmú terület, a növekvő lélekszámú és erős térségi gazdasági prosperitással bíró Balaton parti agglomeráció

és az aprófalvas hagyományosan lelassult életmódot folytató „Belsomogy” előregedő társadalmának határán helyezkedik el. Speciális háttérhelyzete alkalmassá tette arra, hogy felfigyeljenek rá olyan társadalmi csoportok, melyek városi kötődése és a vidék, illetve a vidéki életmód iránt érzett nosztalgiája is erős, illetve jól körülírható ideológiák folytán felértékeli a rurális életmód mintázatokat. Nyim zsákfalúsága ellenére az M7-es autópálya közelsége miatt könnyen elérhető helyen van a turizmus számára. Az üdülni vágyó értelmiségiek jelenléte nyitottá tette Nyim lakosságát az idegenek felé. Ez a nyitottság volt az egyik döntő indok abban a feltételrendszerben¹²², melyet az Nyimi Öko

¹²² Közösségi földterülettel és hipotetikus letelepedési hellyel szemben támasztott követelmények a Nyimi

Közösség 2010-ben azért hozott létre, hogy a kivonulásuk vidék célhelyszínét megtalálják. Nyim és a világ-tér speciális, határhelyzeti kapcsolata, az elzártság és az elérhetőség szélsőséges ellentéte tette Nyimet alkalmassá arra, hogy egy új kapcsolata jöjjön létre a világ-térrel, a Nyimi Öko Közösségen keresztül.

Nyim elérhetősége jelentette az Öko Közösség tagjai számára az intenzív kapcsolat fenntarthatóságát a budapesti tagjaival. Azonban éppen ez a lehetőség, a leköltözésről szóló végső döntés elhalaszthatósága is szerepet játszott abban, hogy a faluban működő Öko Közösségi tagok létszáma a vártnál kisebb lett.

A Nyimi Öko Közösség és a falu természeti-tere – az urbánus környezet anti-tézise

„A természeti jelenségeket a hozzájuk társuló pszichológiai élményben gyakran kapcsoljuk össze valamiféle magasrendű determinizmussal pl. egyensúly, tökéletesség, változatosság, egység, és ez gyakran csodálatot és biztonságérzetet kelt az emberben”

(Le Corbusier¹²³)

Az ökofalu csíra közösség, ami a jelen évtized legjelentősebb falualakító ereje, a nyimi tájjal alkotott először szoros kapcsolatot. A ideológiájuk egyik alapvetése a természettel való össz-

Öko Közösség részéről 1: Legyen megvásárolható, permakulturális művelésre alkalmas földterület; 2: Budapestről elérhető távolságban legyen; 3: pozitív töltetű táji környezetben legyen (szerző saját jegyzete)

¹²³ Le Corbusier (1981) Új építészet felé. Corvina Kiadó, Budapest

hang és együttélés, ezért a helyhez való kapcsolódásuk fontos pontja a természeti tér. A kapcsolódásnak három aspektusa van: A gyönyörködés, helyfoglalás és a megművelés.

A gyönyörködés

Ha az alapvetően budapesti bázisú Nyimi Öko Közösség természeti térrel való érzelmi viszonyát vizsgáljuk, kétirányú kapcsolódást ismerhetünk fel. A fővárosi urbánus környezet hatásaira érzékenyen reagáló, azzal szemben kritikus, másfelől vágyakozó, a természeti térről álmodni merő emberek csoportja hátat fordít az urbánus környezetnek. Ennek okai részben a városi létben, mint a környezetpszichológia által már a '70 években feltárt stresszforrásban¹²⁴ is keresendők. A zsúfoltság, a nehezített térhasználat, az épített környezet túlsúlya és kizárólagossága miatt, illetve az ebből adódó magasabb környezeti töltés¹²⁵ elől való elmenekülés okán a részben értelmiségi tagokból álló csoport, tudatosan, több önismereti pszichológiai jellegű kurzus után közös döntés alapján a természeti környezetben keres menedéket. A közösséget vezetőik személye – akik között klinikai szakpszichológus, transzperszonális terapeuta is van, nem csak ideológiai, hanem szakmai, lélektani ismereteik alapján is tudatosan jelölik ki azt a természeti környezethez szorosan kapcsolódó települést, ahol a jövőjüket elképzelik. Az általuk kiválasztott helyszín nem csupán tiszta természeti erőforrásokkal, - mint ivóvíz, vegyszermentes

¹²⁴ Dúll, Andrea (2017) Épített környezet és pszichológia: a lokalitásélmény környezetpszichológiai vizsgálatai. Akadémiai nagydoktori thesis, ELTE PPK. <http://real-d.mtak.hu/996/>

¹²⁵ a terek szociofizikai szenzoros jellemzőit leíró paraméter (Dúll, Andrea (2017) Épített környezet és pszichológia: a lokalitásélmény környezetpszichológiai vizsgálatai. Akadémiai nagydoktori thesis, ELTE PPK. <http://real-d.mtak.hu/996/>)

földek-, hanem alacsonyabb, közepes, azáltal kedvező mértékű környezeti töltésű, ahol a figyelmük az élőre, az organikus folyamatokra tud koncentrálni, ezáltal a csoport tagjai lelkileg nem kimerülnek, hanem felöltődnek.

A természeti környezet, mint a városi létforma antitézise jelenik meg a mozgalmukban. A falu és a város a természeti tér és az épített környezet ellentétpár tengely két szélsőértékének megtestesítői voltak már a korai környezetpszichológiai tanulmányokban¹²⁶. Magyarországon az „érintetlen” vidéki természeti környezet térben igen távol esik a világvárosi jellegű Budapesttől, így a valóságban nem, az ingázó életmódot folytatók számára is igen ritkán találkozik a két markánsan ellentétes környezet-típus. A Nyimi Öko Közösség belső lelki életében azonban valósággá válik az urbánus és a természeti környezet éles konfliktusa, és testet ölt egy képzetes Nyim Budapest tengelyben. Ilyen módon Nyim, mint a természeti tér képviselője Budapest, azaz urbánus épített környezet antitézisévé válik.

A helyfoglalás

A Nyimi Öko Közösségnek nem deklarált célja a nyimi tájban való gyönyörködés, de egyes gyakorlatiasabb céljaiak tájjal összefüggő mentális hatásai fontosak és meghatározóak. Lakni és dolgozni akarnak egy számukra ideális, lelkileg restauratív¹²⁷ helyszínen. Mivel számukra min-

¹²⁶ Düll, Andrea (2017) Épített környezet és pszichológia: a lokalitásélmény környezetpszichológiai vizsgálatai. Akadémiai nagydoktori thesis, ELTE PPK. <http://real-d.mtak.hu/996/>

¹²⁷ a természetes helyek, tájak nagyfokú restauratív (helyreállító) kapacitással bírnak (Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). *The Experience of Nature A Psychological Perspective*. New York Cambridge University Press)

den épített környezet a közösség belső önmegvalósító céljainak gátja, a letelepedésük helyszínéül Nyim külterületén, a települést övező erdőterületek határában elhelyezkedő 23 hektáros földterületet, a „közösségi földet” vásárolták meg. Ez az alapvetően szép táji adottságokkal bíró, a természeti környezettel szoros kapcsolatban lévő, az épített környezettől vizuálisan elhatárolt „kvázi természeti” terület az epicentruma a közösségüknek. A jelenleg is természeti jellegű helyszínek intrinzik¹²⁸, a közösség számára önmagától fakadó belső élményt adó értéke van.

22. közösségi föld, Nyim, 2020, Franciscs L.

Lakás és munkalehetőségek kialakítása mellett céljuk a helyfoglalás és közösségképző identitásépítés. A természeti hely birtokba vétele és az azon való tevékenységük a közösségi identitást, ezáltal magát a közösséget erősítik és építik. A Nyimi Öko Közösség tehát a közösségi földterület megszerzésével nem csak Nyim faluban vetette meg a lábát, hanem a hőn áhított, általa ideálisnak tartott természeti térben is, ezzel erős identitásképző elemet vont be a közösségi élet-

¹²⁸ a cselekvést motiváló azzal összefüggő belső öröm, Andrea, Düll (2009) *Helyek, tárgyak, viselkedés. Környezetpszichológiai tanulmányok*, ELTE, Budapest

be, saját létformájának és fennmaradásának biztosítására.

A megművelés

A közösségi földet mentális jelentősége mellett racionális felhasználásra is szánják, ez tartózkodási és lakóhely funkciót is jelent, illetve egységes ökológiai rendszerű mezőgazdasági hasznosítást is. Az ökológiai közgazdaságtan elvei mentén azonban a Nyimi Öko Közösség a földművelést nem kizárólag anyagi haszonszerzés céljából végzi. A földművelés haszna számukra interszubjektív¹²⁹ és nem csupán pénzben mérhető. Számukra a közösségi föld a jól-lét, mint az összetett emberi minőséget leíró fogalom alapját jelenti¹³⁰. A jól-lét túlmutat az anyagi jólétükön, magába foglalja az egészséget, biztonságot, közösségi kapcsolatokat. A természetnek nem csak a fogyasztás-fókuszú szolgáltatásait élvezik, például tiszta vizet, élelmiszert, vagy nyersanyagokat, hanem a természeti környezetben, az abban való munkában a természethez kapcsolódó közösségi identitásukat élik meg.

Az építés elmaradása

Minden elhatározásuk és törekvésük ellenére a Nyimi Öko Közösség korábbi városi életformája nem tette számukra lehetővé, hogy rendelkezzenek azzal a gyakorlati (építészeti), és szellemi (mentális) eszközkészlettel, amivel rövid időn belül megvethetik a lábukat a kijelölt földterületen és merőben új életet kezdenek, egy újfajta, általuk vizionált építészeti térben. A területre vonatkozó beépítési tervek elkészülte és a Tele-

pülésrendezési tervbe¹³¹ való átültetése, tehát a bürokratikus akadályok leküzdése ellenére a csoport tagjai egy kivételtől eltekintve a meglévő, megüresedett épületekbe költöztek be, amivel elhalasztották víziójuk építészeti elemeinek megvalósulását, helyette Nyim meglévő, hagyományos térstruktúráját erősítették meg.

Nyim falu technológiai-tere

A technológia tér a leglassabban változó emberi téri struktúra. Ha létre kell hozni, rendszerint kiterjedt, nagy területet érintő, nagy volumenű beruházást igényel, ha pedig használaton kívül helyezik, nem szánnak erőforrást a lebontására. A Nyimi Öko Közösség ökológiai-építészeti céljai alapvetően nem támogatják a globális infrastruktúra kialakítására és használatára irányuló törekvéseket, és beavatkozásaik alapvetően nem érintik a meglévő infrastrukturális hálózatot sem, abban változást nem idéznek elő. Azonban a Budapesti Műszaki Egyetem Vízépítési és Vízgazdálkodási Tanszék munkatársaival együttműködve feltérképezték a közösségi földterület alatti vízáramlásokat. A felszínközeli, illetve csapadékvizek a lejtős földterületen való megtartása érdekében egy vízfelfogó árkot jelöltek ki 2011-ben. Az árok fél méter mély, és egy fél méter magas völgy felőli sánc határolja. Az így 1 méter hullámmagasságú, a szintvonalakkal párhuzamosan telepített mőtárgy 347 méter hosszan nyúlik el a közösségi föld völgyfelőli torkolatánál. A léptékét segít elképzelni, hogy a legutóbbi, google-earth felvételeken is jól látszik, befolyásolja a szántások vonalvezetését, így feltűnő táji elemet alkot az ortogonális felvételeken.

¹²⁹ interszubjektív: kölcsönösen tudatos, Andrea, Düll (2009) Helyek, tárgyak, viselkedés. Környezetszichológiai tanulmányok, ELTE, Budapest

¹³⁰ Ibid

¹³¹ Pro Arch Építész Stúdió – R. Takács Eszter (2015) Településrendezési Terv, Nyim

A Nyimi Öko Közösség Nyim építészeti-alapterére gyakorolt hatása

A Nyimi Öko Közösség a falu építészeti-alapterére kifejtett hatása a település szerkezetének három rétegében vizsgálható. A változás a telekstruktúra-utcahálózat, a beépítés és a telekhasználat tárgykörében nyilvánul meg. Mindenképpen tisztázni kell, hogy az öko-közösség által hozott változások jelentősége elméletben, szellemi síkon nyilvánul meg leginkább. A létszámuknak, aktivitási szintjüknek köszönhetően az általuk létrehozott változások volumene sokkal kisebb, mint a falu össz-építészeti alaptere. Viszont mivel a beavatkozásaik építészeti karaktere jelentősen eltér a meglévőtől, annak hatása elemezhetővé válik.

Nyim meglévő építészeti alaptere és a Nyimi Öko Közösség ideológiájának megfelelő térszerkezetek jelentősen eltérnek egymástól, sőt nem vesznek tudomást egymás létezéséről. Ennek ellenére kölcsönhatásba lépnek egymással, nem meglepő módon sok esetben Nyim téri alapstruktúrája megtöri az ökoközösség ideológiáit, és „behódolásra” készíti azt. 2011-ben a legjelentősebb változás a közösségi föld megvásárlása volt, és ezzel párhuzamosan annak a részleges megművelése és beépítésének megtervezése.

A közösségi földterületen, mivel az Nyim külterületén helyezkedett el, a közösségnek nem kellett magára érvényesnek tekintenie a meglévő, - a 2014-15-ben létrehozott új szabályozási tervben már védett - beépítést. Szabad, laza szerkezetű, orsós jellegű falusias beépítést dolgoztak ki közösségi tervezés keretén belül. Egy a meglévőtől teljesen elkülönülő új falu képe jelent meg a

beépítési tervükben, ami korrelál a korábban megismert vízióikkal¹³². Ezt a beépítést és a hozzá tartozó belső úthálózatot a 2014-15-ös szabályozási tervbe is átvezették, ezáltal az új beépítés jellege kötelezővé vált az adott területen. Emellett a közösségi földön az építésre kiszabályozott terület megkészserezte a Nyim külterületén kijelölt különleges, építésre alkalmas besorolású területek (KK) mennyiségét, habár egyelőre semmi nem épül ott.

Nyim építészeti alaptere és hagyományos térszerkezete nem csak a közösségi földön változik (majd) meg jelentősen. Volumenében elhanyagolható, de szellemiségében jelentős az egyik közösségi tag G. Rákóczi utcai telkéből kibontakozó közösségi komplexuma, ahol a meglévő beépítés megfosztva eredeti funkciójától tűzszonglór eszközöket készítő üzemet létesített. A lakó és közösségi funkciók számára a telek hátsó, dombra felfutó, eredetileg háztáji gazdálkodásra használt részében, illetve a telek dombháti részén, szomszédos használaton kívüli telekvégek összevonásával létrehozott kiterjedt földterületen új körkörös beépítést hozott létre, ezzel kihasználta Nyim egyedi telekstruktúrájában rejlő, már korábban említett legjelentősebb tartalékokat. A részben nyílt, részben fás-ligetes területen saját jurájára, annak mintájára épített kör alaprajzú állandó lakóháza, szintén kör alaprajzú közösségi szaunája, és a csatlakozó közösségi egyéb létesítményei foglalnak helyet szabadon, együttesen körkörös beépítést alkotva. G. elvarázsolt, távolkeleti mintákat idéző szellemiségben létre hozott komplexuma fittyet hány az eredeti faluszerkezetre, beépítési mintákra és attól merőben eltérőt teremt. Nem foglalkozik a meglévő

¹³² lásd bővebben Ökofalu-kutatócsoport, (2011) Ökofalucsíra – Nyim földjén és Álomképek.

értékekkel, sőt, ilyen módon számára nem is létezik a falu. Centrális pozíciója ellenére a dombháti elhelyezkedésű terület olyan kilátást kínál, melyből Nyim takarásban van, a telepítés így minden tekintetben elszakad a hagyományos falurészekről. Zöldmezős beruházásként alkotója világából merítve, az ökofalusi ideológiájából és álmokból táplálkozva, térbeli kompromisszumok nélkül alakul ki. G. a telekvégek összehasonlításával, és összefüggő terület létrehozásával évszázados mintákat ír át Nyimben, meghozza éppen a falu belterületének geometriai súlypontjában. Ő volt az első, aki nem csak papíron, hanem telekalakítással és megvalósított épületekkel tudta Nyim eredeti térstruktúráját, ha csak kis helyen is, de alapjában megváltoztatni. Ez azt is jelzi, hogy Nyim téralakításában ma már jelen van, és működik egy új szellemi erő.

23. Közösségi szauna, Nyim, 2020, Francsics L.

24. Nyim belterülete és beépítése, 2020

Nyim új valós-tere

A Nyimi Öko Közösség Nyim valós teréhez nagyon kis mértékben járult hozzá, azt összességében egyelőre alig változtatta meg. Ennek legfőbb oka a közösségi földön eltervezett beruházásuk elhalasztása. Szellemiségében erős változást és új, egyedi irányt jelöl ki G. egyéni, új beépítése, ami azonban sem volumenében, térbeli pozíciójából fakadóan vizuálisan sem jelenik meg Nyimben, így Nyim szemünk számára érzékelhető valós terét csak nagyon kis mértékben alakítja át.

Nyim egyre komplexebb komplex-tere

Nyim komplex terét egyrészt a múltbéli történelmi események, történések, legendák, mondák és helyszíneik, másrészt a jelenlegi szociokulturális közeg és annak a falu határain túlnyúló, szerteágazó kapcsolatai jelentik. A Nyimi Ökofalu Közösség ez utóbbit, Nyim jelen kori kulturális mintázatait, a világtérrel való kapcsolatát gazdagítja jelentős mértékben. Akár azt is mondhatjuk, hogy az Öko Közösség tagjai saját és érdekköreik látószögéből nézve Nyimet egy új univerzumba helyezték, egyrészt Nyimtől független, a külvilágból származó építészeti minták megidézésével, másrészt virtuális telekommuni-

kációs eszközökkel történő kapcsolatteremtéssel is.

Az építészeti minták behozatalának tekintetében jelentősek G. lakó és közösségi terei és építményei, melyek több távol-keleti és kozmikus-csillagászati utalást hordoznak. 2012-től G. lakóhelye egy Rákóczi utcai ingatlanának hátsó kertjében felállított mongol típusú jurta volt. Ennek képzelt ősi ezoterikus-csillagászati vonatkozásai jól ismertek, ezekről G. azonban nem beszélt, ő a jurta (ideiglenes) használatának főként műszaki és komfort előnyeit domborította ki annak bemutatásakor. A jurta szellemiségét és formavilágát 2019-ben épült új állandó lakóházában is megidézte. A sztyepei épülettípus koncentrikus térszerkezete mellett átmentette az új épületbe a jurta építésének fontos ideiglenes tartószerkezeti elemét az Istenfát, és a korszerű domború akrilüveg fedésű opeiont, a „tündököt” melyet G. egyszerűen csak csillagvizsgálónak nevez. Lakóházán az üzemi gyártású rétegelt ragasztott tartó által közrefogott tetőnyílás körül enyhe hajlászögű zöldtető képezi a fedést. Ez Nyim és általában a magyar parasztházak történetében ismeretlen szerkezetűtípus, azonban az ököközségek építészetében annál gyakoribb megoldás (például Lakatos Géza épületén, Máriahalom¹³³). A lakóház közvetlen közelében két ütemű közösségi építés során készült el a szintén koncentrikus alaprajzi szerkesztésű közösségi szauna, melynek enteriőrjében hindu ábrázolások, cordwood¹³⁴ szerkezetű falában fejszével

¹³³ Lakatos Géza (Máriahalom Biofalu): Id. mellékletek: Ökofalvak, 73. o.

¹³⁴ cordwood: természetes fa falazási technológiai, ahol a fahasábok keresztben, farakásként fekszenek a falban természetes kitöltő, ágyazóközegben. A technológia előnye, hogy lokális építőanyagokból építhető, alacsony költségű. Épületszerkezeti, épületfizikai kérdéseket vet fel. (Roy, Rob (2017) Essential

hasított keményfa hasábokból Nap motívum rajzolódik ki az építmény fő nézetén. A homlokzati áttöréseken a fény beengedését befalazott sörösüvegek teszik lehetővé. A legtöbb építészeti elem a népi öko-építés repertoárját hivatott reprezentálni, ezzel is erősítve az Öko Közösség szellemi integritását. G. ligetében tibeti buddhista ima zászlókat feszített ki, a mosdó épületet hindu motívumok naiv hippy átírata díszíti. A korábban már említett egyetlen körre szerkezet beépítésnek és a felsorolt motívumoknak köszönhetően egyértelműen érvényesül a Nyimi Öko Közösség szellemiségére jellemző készítés a meglévő falutól való elhatárolódásra, amivel egy eddig Nyimtól teljesen idegen téralkotási szemléletet honosítanak meg.

25. Jurta buddhista imazászlókkal, Nyim, 2020, Franciscs L.

Cordwood Building: The Complete Step-by-Step Guide. New Society Publishers, Gabriola Island, Canada

Emellett az ökofalu jelenléte Nyimben a telekommunikáció és az online kereskedelmi hálózat használatával is szélesíti a falu komplex terét.

„Volt olyan is, hogy a csomagon az szerepelt, hogy feladó: Nyim, címzett: Washington DC” - meséli G.

Végül, az Öko Közösség jelenlétével „berántotta” Nyimet a Magyar Élőfalu Hálózat¹³⁵ közegébe, illetve nemzetközi WorkAway¹³⁶ hálózatába is. G. a tűzzsonglőr eszközök gyártásával és exportálásával foglalkozik, az ő tevékenysége nemzetközi szinten ismert, és teszi Nyimet is ebben a vonatkozásban szintén ismertté. Nyimnek 2020-ra két pozíciója lett a komplex térben. Az egyik pozíció az elszármazottak emlékeiben jött létre, csöndes, barátságos község formájában, a másik az ökofalvak országos és nemzetközi hálózatában, mint partner közösség és település, aminek azonban a valódi helyszíne nem is feltétlenül ismert és fontos.

Nyim a globalizált térstruktúrában el-foglalt pozíciója

Mivel az ökofalu hálózat nem független a globális térstruktúrától, illetve az ökofaluság szellemét maga a globalizáció hívta életre, ahogyan erre korábban rámutattam, éppen ezért az Öko Közösség működése Nyimet csak látszólag, és csak az ideológiák szintjén távolította el a globalizált térstruktúrától. A közösség budapesti tagjai, az

¹³⁵ A Magyar Élőfalu Hálózat a magyar élőfalvaknak és kezdeményezéseknek a szakmai és érdekvédelmi kollégiuma. (online: <http://www.elofaluhalozat.hu/bemutakozas.php>)

¹³⁶ Csereszolgáltatáson alapuló közösségi utazási platform, ami egyben kulturális csereprogram is. A résztvevők önkéntesek, a szállásért és ellátásért cserébe önkéntes munkát végeznek a szállásadónak.

országos és a nemzetközi partnerekkel való kapcsolattartás és együttműködés valójában nem gyengítette Nyim pozícióját a globalizált térstruktúrában, hanem erősítette. Nyimnek ma már nem csupán externális létesítmény együttesektől van függése, hanem externális társadalmi csoportoktól is.

Nyim kijelölt helye a mono-, vagy virtuális térben

Nyim nem oldódik fel többé a globalizált térstruktúra mono terében, ahogy az Öko Közösség megjelenése előtt. Láthatatlansága megszűnt. A telekommunikációs hálózatot az Öko Közösség tagjai kiemelten használják egyrészt a budapesti tagtársakkal való belső kapcsolattartásra, másrészt a partnerekkel való együttműködésre is. Fizikai értelemben nem, de szellemi értelemben Nyim megjelent a telekommunikáció virtuális terében honlapok, közösségi oldalak létrehozásával, illetve olyan tartalmak terjesztésével, melyek Nyimre mutatnak, - például konferenciák, workshopok, találkozók szervezése esetén. Mindezek korábban nem léteztek, vagy ha igen, nem jelentek meg a virtuális térben, azaz a világhálón.

NYIM ÉS AZ IDŐ – ÚJ IDŐBELI SZERKEZETEK ELEMZÉSE

A Nyimi Öko Közösség belső töredezett időisége

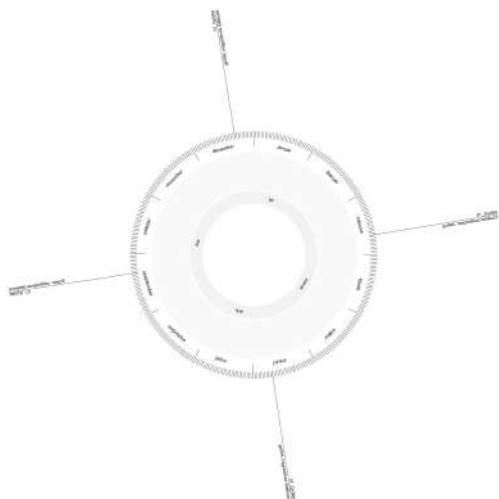
A Nyimi Öko Közösség csoportkohéziójának és rendjének hiányosságai tükröződnek a közösségi időhasználatukban és belső közös időtagolásukban. A tagok énképéről, közösségi működésük pszichológiájáról és nehézségeiről egy mentálhigiénés szakember és közösségi tag adott utólag 2019-ben szemléletes magyarázatot egy informális beszélgetés során.

A Nyimi Öko Közösséget annak indulásakor meghatározó részben olyan egyéniségek is választották, akiknek családi hátterük, vagy társadalmi konfliktusaik révén traumákkal terhelt a múltjuk. Ők a közösségbe belépve nem megszabadultak traumáiktól, hanem újraélték azokat. A hagyományos vidéki életmódot élő emberrel ellentétben a modern városi társadalom szereplői erős énhatárral rendelkeznek, melyet fel kellene adniuk közösségbe való integrálódásukhoz. Az erős énhatárokat csak akkor lehet átlépni, ha az egyén belső tartása lehetővé teszi, hogy tudjon alkalmazkodni a közösséghez, tudjon feladni magából és adni másoknak. Ez roppant nehéz, mivel az ökoközösség szereplői egészséges kapcsolódás helyett traumáin keresztül kapcsolódtak. Ez felidézte bennük azokat a kezdeti traumatizált kapcsolatokat (család), amelyek miatt egy ponton túl nem tudtak a közösség többi tagjához közeledni, és bezárkóztak énhatáraik mögé. Mindez áttételesen megmutatkozik a közösség együtt töltött eseményein, ünnepein is.

A Nyimi Öko Közösség naptára

A naptár és az ünnepkör létrehozásához vagy átírásához társadalmi konszenzusra, vagy centrális hatalmi döntésre van szükség.¹³⁷ A Nyimi Közösségben azonban tudatosan nem alakítottak ki olyan egységet a közös spirituális értékeket illetően, hogy annak időrendje egy teljes évet meghatározzon. Belső személyes rituáléikat egymás előtt tiszteletben tartva nem osztották meg egymással, vagy nem hangolták össze őket úgy, hogy, abból saját közösségi ünnepkört alakíthassanak. A tagjaik személyiségei túl határozottak voltak ehhez a konszenzushoz, ezért a meglévő Nyimi ünnepkört nem értelmezték át vagy írták felül, inkább alkalmazkodtak azokhoz az eseményekhez, melyekkel a Nyimbe költözők tudtak azonosulni. Belső találkozóiknak az éves időrendje alkalmazkodik a napjárás nevezetes időpontjaihoz, mely tekinthető szimbolikus kozmikus utalásnak, azonban ezek nem kőbe vésett „ünnepi” időpontok, csak körülbelüli időszakok.

¹³⁷ lásd: Gergely-naptár bevezetése: Európa országai 1582 és 1924 közötti három és fél évszázad alatt fogadták csak el. „Így eltávolítjuk és eltöröljük a régi kalendáriumot, és azt kívánjuk, hogy az Egyház összes pátriárkája, prímása, érseke, püspöke, apátja és más vezetője a napi liturgiához és az ünnepek megtartásához a martirologiához igazított új naptárt léptesse hatályba templomában, monostorában, konventjében, parancsnokságában, seregében vagy egyházmegyéjében, és minden más paphoz, klerikushoz, mindkét nemből származó világihoz, egyházihoz és az összes keresztény katonához hasonlóan ezt az egy kalendáriumot használja, mely tíz nap eltávolítása után, 1582 októberében lép életbe.” (Részlet az *Inter gravissimas kezdetű bullából*) Tarján, M. Tamás A Gergely-naptár bevezetése (Online: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1582_febru_ar_24_a_gergely_naptar_bevezetese/ megtekintve: 2020.01.)

26. A Nyimi Ökofalu Közösség naptára, 2020

Operátorok és objektumok a Nyimi Öko Közösség megjelenése után

A Nyimi Öko Közösség saját belső időtagolás (naptár) nélkül tudatosan nem létesített olyan elemeket a falu szerkezetében, akár a külterületén, melyek operátorként időésíténék a teret, azaz működésükkel a használó vagy érzékelő szemszögéből egy adott idő-szerkezet szerinti állapot változást idéznének elő. Mezőgazdasági termelést azonban indítottak Nyim kül- és belterületén, a közösségi földön, illetve a Rákóczi utca 4 száma alatti (R4) házukhoz csatlakozó közösségi mintakertben. Mivel a mintakertben termesztett zöldségek felhasználása az egész közösséget átszövi az év meghatározott időszakában begyűjthető terményeivel, a mintakert indirekt tekinthető ciklikus operátornak. Az egész év folyamán ciklikusan változó intenzitással, illetve a szükséges mezőgazdasági munka igényén keresztül közvetlenül érinti a faluban letelepedett tagokat, időszakosan a fővárosba szállított terményeken keresztül pedig a többi közösségi tag

számára jelenít meg kitüntetett időpontokat az évben. Ez utóbbi az érdeme: olyan helyen, egy európai szintű regionális nagyvárosban, Budapesten tagolja az időt egy szűk társadalmi csoport számára, ami Nyim határain kívül esik, és mindent elkövet az időben állandó, homogén szolgáltatások megteremtéséért, és a természet által képzett ciklikus időtagolás elfedése érdekében.

Annak ellenére, hogy a Nyimi Öko Közösség nem létesített az időszerkezetek állapotának megváltoztatására alkalmas operátorokat, a falu valóságában hoztak létre olyan szemléleti és fizikai változásokat, melyek visszahatnak Nyim és az idő kapcsolatára.

Globális, örök, „Isteni” idő szerint működő objektumok

A Nyimi Öko Közösség számára Globális, örök, „Isteni” idő szerint működő objektumok változatlanok maradnak, de több figyelmet kapnak. Az „Isteni” mozdulatlan és megváltoztathatatlan öröklét alkotói olyan morfológiai alakzatok, állandó természeti jelenségek, melyek történelmi távlatban állandóságot jelentenek. A Nyimi Öko Közösség tevékenysége folytán a természeti léptékű alakzatok, morfológiai adottságok nem változnak, a közösség ökológiai érzékenysége folytán nem is sérülnek. Az örök „Isteni” idő szerint működő objektumokra, erdővel, legelővel borított dombhátakra, patak völgyre a művelést meghatározó regionális szintű szabályozások vannak a legnagyobb hatással, a hatályos erdő-törvények értelmében pedig az erdővel fedett területek nem csökkenhetnek, így a táj nagylép-

tékú jellege az elkövetkező időszakban nem fog változni.

A Nyimi Öko Közösség ezotérikus gondolatokra nyitottabb tagjai nagyobb hangsúllyal tartják számon a globális táji adottságokat, azokat értéknek tekintik, szellemileg kapcsolódnak hozzájuk, így mondhatjuk azt, hogy Nyim meghatározó táji adottságai felértékelődtek. Mindemellert ezek a tagok nagyobb figyelemmel fordulnak a kozmikus-csillagászati jelenségek láthatóságával összefüggő események felé is.

„Innen a dombtetőről (lakóházának telepítésének helyszínén - a szerk.) gyönyörű kilátás nyílik naplementékre”- említi G.

A csillagos égbolt megfelelő láthatósága magával ragadja a közösségi földön időszakosan összegyűlő csoportokat, hozzájárul megelégedettségükhöz, helyhez való kötődésükhöz. Olyan összefüggéseken, melyek a szabad ég alatt zajlanak estébe nyúlóan, időről időre felmerül a csillagok világának témája.

Ahogy rámutattam, az elkészült építményeiken fellelhetőek olyan utalások és jelképek, melyek kozmikus tartalmat közvetítenek (például G. lakóháza és közösségi szaunája). Azonban ez a tartalom nem a fizikai értelemben vett kozmoszhoz, illetve az örök isteni időt közvetítő csillagászati jelenségekhez kapcsolódik, hanem sokkal inkább azokhoz a kulturális, sokszor történelmi, néprajzi mintákhoz, melyeket a Nyimi Öko Közösség tagjai az identitásuk kialakítása során magukra rántottak. A közösség tagjai a kozmoszsal csak a gyönyörködés és rácsodálkozás szintjén kapcsolódnak. Életüket közvetlenül semmi-

lyen csillagászati jelenség nem irányítja vagy befolyásolja. Nem figyelik az égitestek járását, azokat nem tartják számon, azokból következtetéseket, akár az ezoterika¹³⁸, vagy asztrológia¹³⁹ szintjén sem vonnak le. Így építészetüknek sincsen valódi kozmikus vonatkozása, ami tájolás, benapozás, vagy az égitestek megpillanthatósága szempontjából testet öltött volna. Kozmikus kapcsolódásuk marginális és építészeti megjelentése a jelképek szintjén maradt.

Homogén hatású objektumok

A Nyimi Öko Közösség víziókon alapuló építészeti szemléletében fittyet hány Nyim homogén hatású, semleges objektumaira. Nem kitüntetett érték számukra a meglévő épített környezet. Létezésüket a falun kívül, a természeti térben képzelik el, a meglévő térstruktúra teljes figyelmen kívül hagyásával, egy attól merőben eltérő, viszont formaképzésében ezidáig artikulálatlan építészeti világ megteremtésével. Azonban valós, racionális okok miatt a közösség tagjai G. kivételével a terv megvalósítását elhalasztották, és megüresedett lakóházakat vettek használatba, ezzel erősítve a meglévő nyimi térstruktúrát, a homogén hatású objektumok sorát. Az Öko Közösség építészeti víziója feloldódik Nyim homogén hatású objektumai között.

¹³⁸ ezoterika: eredetileg önmegváltás, misztikus és gyógyító tanok és élmények zárt, beavatott csoportok számára. A 20. és 21. században a kereszténység utáni spiritualizmus, ami ellentételen próbálja a kortárs materializmust és pesszimizmust, tagjai azonban nem élnek egyházközösségben. (Dr. Diós, István - Dr. Viczián, János (2014) Magyar Katolikus Lexikon. Szent István Társulat, Budapest.)

¹³⁹ asztrológia: csillagjósolás, az asztronómiával, mint csillagászzal a 16. századig felváltva használt kifejezés, ami arra utal, hogy a csillagászatban mért jelenségeket tévesen összekapcsolták az ember sorsával. (Dr. Diós, István - Dr. Viczián, János (2014) Magyar Katolikus Lexikon. Szent István Társulat, Budapest.)

A szekcionáló hatású objektumok megjelenése

Az Öko Közösség tagjai úgy teremtenek szakaszos, szekcionáló hatású objektumokat, hogy nem építenek semmit. Élettereik, melyeket korábbi megüresedett lakóházakban alakítottak ki, több esetben magukba foglalnak olyan közösségi helységeket, (például Rákóczi utcai közösségi ház, Fő utcai lakóház) melyek rendszeres workshopoknak, mentálhigiénés kurzusoknak, terápiáknak, bizonyos időszakonkénti rendszeres összejöveteleknek adnak helyet. Ezzel a tevékenységgel a Nyimi Öko Közösség egy külső társadalmi csoportot, a szolgáltatásaik, illetve az öko szemléletű tevékenységük iránt érdeklődőket, jellemzően a kistérségben lakókat kötik Nyimhez. Nyimről alkotott mentális térképüket rajzolják át úgy, hogy közben a falu arculata nem változik meg.

Alteráló hatású objektumok megjelenése

Az alteráló hatásmechanizmusú objektumokhoz átlépést biztosítanak használóik kitüntetett életszakaszai között, Nyimből azonban hiányoznak az ilyen objektumok. Az Öko Közösség az R4 jelű ingatlanban a hatóság által elismert otthonszülő központot rendezett be, melyet az ő ismeretségükön keresztül érkező családok jutányosabb áron, és társadalmi munkáért, jótéteményért cserébe tudnak igénybe venni. Ez a szolgáltatás erős elköteleződést indukál Nyim, mint hely és az öko közösség iránt is, annak ellenére, hogy az otthonszülés helyszíne egy részben felújított 1960-as évek béli, Nyimben tipikusnak mondható sátortetős két utcai ablakos ingatlan. Az ott-

honszülés élménye miatt kialakuló kötődés független az épület mai általános negatív építészeti megítélésétől („kádárkocka”¹⁴⁰), a helyhez és az emberekhez kapcsolódik. Az otthonszülés aktuusa, a „gyermekáldás” átlépés az életszakaszok között, ami indirekt Nyimhez köt bizonyos egyéneket, családokat. Viszont ezt a szolgáltatást nem maguk a Nyimiek veszik igénybe, így az őslakosok kötődését ez nem befolyásolja pozitívan.

27. közösségi helyiség, Nyim, 2020, Francsics L.

A Nyimi Öko Közösség nem teremt hibernáló objektumokat

Az öko közösségi, mint a falvak építészetében és tárgyi kultúrájában az értéket felismerő, saját életmódjával alapvetően elégedett városi értelmiség a birtokába került építészeti és tárgyi emlékeket sok esetben másodlagos ingatlanként (nyaraló, hétvégi ház) használja, miközben azokat vélt esztétikai és nosztalgia értékei miatt megőrzi és konzerválja. Ezzel azonban csak a formát őrzi meg, az eredeti lakó és mezőgazdasági funkciót nem, ily módon az érintett emlékek, több esetben Nyimben is, megfagyasztott,

¹⁴⁰ Smiló, Dávid (2010) A sátortetős kockaház leleplezése. Online: <http://hg.hu/cikkek/varos/8281-a-satortetos-kockahaz-leleplezese> (megtekintve: 2020.01.)

hibernáló, hátraható üres formákká válnak, melyek valódi funkcionális kapcsolatban nincsenek a településsel és annak közösségével. A Nyimi Öko Közösség akarva-akaratlanul elkerülte ezt az állapotot, az általuk üzemeltetett és lakott építmények aktív, és közel teljes értékű magán és egyben közösségi használat alatt állnak, még akkor is, ha ennek a használatnak a minősége nem vetekszik az adott épület építéskorabeli, hagyományos jellegű használati minőségével.

28. R4, Nyim, 2020, Franciscs L.

Az inspiráció megjelenése - összegzés

Egy hazatérő társadalmi csoport, Nyim esetében a Nyimi Öko Közösség több szempontból erősíti a helyi értékekhez való kötődést, illetve új értékeket és szemléletet teremt. Ez inkább a tér, - annak fizikai valósága, és a metafizikai, spirituális szférája terén is - és kevésbé az időiség tekintetében mutatkozik meg.

A Nyimi Öko Közösség Nyimre gyakorolt hatásának sarkalatos pontja az általuk alakított vagy teremtett építészeti elemek volumene a meglévőkhöz képest. A 2020-as állapot vizsgálata után azt mondhatjuk, hogy az általuk okozott változás csak szellemileg jelentős, nem pedig fizikai érte-

lemben. A Nyimi Öko Közösség pozitív hozadéka építési tevékenységének elmaradása ellenére, hogy megfordítanak, vagy hátráltatnak negatív folyamatokat, melyek leginkább az épített környezet kiüresedésének, az úgynevezett hibernáló objektumok elszaporodásának megakadályozásában lenne tetten érhető. A Közösség pozitív hatásának a fő oka, hogy ők Nyimre nem szuburbánus lakóterületként, hanem faluként tekintenek annak minden aspektusával együtt.

A Nyimi Öko Közösség nem honosított meg olyan átfogó szakrális vagy spirituális mintázatokat, melyek az egész településre, annak épített és természeti terére és időiségére is hatással lennének: nincs reszakralizációs folyamat. A közösségnek töredezett spirituális minta adaptációi vannak, lelkiiségének egységes álláspontja nem alakult ki, csak a tudomány nyelvén meghatározott permakultúra, ami azonban kizárólag mezőgazdasági tevékenységkörben értelmezhető, a világ egészére vonatkozó tanítása nincs. A spirituális motívumok csak az egyes tagokra lebontva értelmezhetőek.

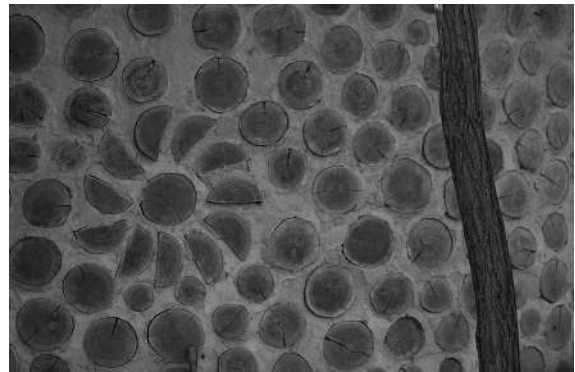
Nyimbe transzplantált építészetünkben, tárgyi kultúrájukban jelen vannak kozmikus tartalmú, a világ egészére utaló jelek is. Ahogyan korábban rámutattam, G. épületeinek telepítését és az épületek alaprajzát is tudatosan meghatározza a kör forma alkalmazása. A szerkezeteket és tereprendezést a mongol jurta alapelvei szerint alakítja. A környezetet távolkeleti, Hindu Istenábrázolások, és Buddhista jelképek gazdagítják. A díszítésekben spirál, kör, Nap és más szimbólumok jelennek meg, ez utóbbiak nem csak G., hanem több közösségi épületen, és Öko-közösségi tag házában is. A látszólagos forma és

jelentés gazdagság ellenére nem alakul ki a kozmoszsal kapcsolatos közösségi gyakorlatuk, szokásuk, csak kozmikus szimbólumokat hordozó mintákat vesznek át. A közösség tagjai az adaptáció során kész kultúratermékeket használnak fel, azokat nem fejtik vissza a kezdeti állapotukba, azért a történelem korai, primitív kultúráira jellemző csillagászati jelenségekhez való kötődés teljesen hiányzik az életükből, a csillagászati jelenségek ábrázolása minimálisan megjelenik, bár egyszerű identitásképző szimbolikán kívül más szerepe nincsen.

IV. Tézis: A hazatérő közösségeknek kozmikus építészeti formák és ornamentikai jelképek használata ellenére sem alakul ki kozmoszhoz kapcsolódó vágyott társadalmi gyakorlatuk, szokásuk.

A Nyimi Öko Közösség által képviselt értékrend nem lép intézményesített keretek közé, nem válik rendszerszintűvé, nem jelent, vagy legaláb-

bis eddig nem jelentett a helyi őslakosok számára követendő példát. A Közösség tevékenysége a helyi értékeket, és azok hiányát nem oldotta fel, azok mellé helyezte saját értékeit a legfőképpen a természeti tér érzékelésének és értékelésének szemszögéből. A Nyimi Öko Közösség eddigi tevékenységének eredményei nem jelentenek alternatívát a helyiek számára a szuburbánus-urbánus közegben lévő társadalmi minták és szolgáltatások helyett. A helyhez való kötődés erősödése ellenére a falu társadalmának kulcsfontosságú momentumai térben még mindig a falun kívül helyezkedik el.

29. Napmotívum a közösségi szauna falán, Nyim, 2020, Francsics L.

IRODALOMJEGYZÉK

- Le Corbusier (1981) Új építészet felé. Corvina Kiadó, Budapest
- Schumacher, Ernst F. (1991) A kicsi szép. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- László, Ervin (2001), A rendszerelmélet távlatai. Magyar Könyvklub, Budapest
- Hawking, Stephen (1989) Az idő rövid története. Maecenas Könyvek, Budapest
- Wheeler, J. Craigh (2000) Kozmikus katasztrófák. Cambridge
- Einstein, Albert (1978) A speciális és az általános relativitás elmélete. Gondolat, Budapest
- Humboldt, Alexander von, (1860) Cosmos: A Sketch of a Physical Description of the Universe. Harper&Brothers Publishers, New York
- Forgácsné Dajka, Emese (2009) A csillagok szerkezetéről és a csillagkeletkezésről (előadás) ELTE, Budapest
- Tóth L. Viktor, (2009) A csillagközi anyagról, és infravörös csillagásatról Budapest (előadás). ELTE, Budapest
- Dr. Dávid, Gyula (2008) Őrült kozmológiák (előadás), Budapest
- Attenborough, David (1979) Élet a Földön. HarperCollinsPublishers, London
- Jorgensen, S.E. – Fath, Brian (2008) Encyclopedia of Ecology. Elsevier, Oxford
- Jorgensen, S.E. – Svirezhev, Y.M. (2004) Towards a Thermodynamic Theory for Ecological Systems. Elsevier, Oxford
- Lányi, András - Farkas, Gabriella (2010) Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható. L'Harmattan Kiadó, Budapest
- Francsics, László (2012) Fenntarthatóságról az építészetben. In: Magyar építőipar 2012/1.
- Eliade, Mircea (1987) A szent és a profán. Európa, Budapest
- Durkheim, Émile 1912 (2003) A vallási élet elemi formái: A totemisztikus rendszer Ausztráliában, ford. Vargyas Zoltán, L'Harmattan, Budapest
- Róheim, Géza (1932) A Csurunga népe, Leblang, Budapest
- Dr. Diós, István - Dr. Viczián, János (2014) Magyar Katolikus Lexikon. Szent István Társulat, Budapest.
- Palágyi, Menyhért (1901) A tér és az idő új elmélete. in: Atheneum, 544.
- Nagy, Edit (2003) Áramló tér és álló idő –gubancokkal. Bíbor Kiadó, Miskolc
- Németh, András, (2014) Emberi idővilágok, pedagógiai megközelítések. Gondolat, Budapest
- Vernant, Jean-Pierre (2001) The universe, the gods, and men. HarperCollins Publishers, New York
- Boros, János – Lendvai, L. Ferenc, (2009) Bevezetés a filozófia történetébe. Osiris, Budapest
- T. Berecki Ibolya – Sári Zsolt (2005) A népi építészet, a lakáskultúra és az életmód változásai a 19-20. században. Szentendre
- Kern, B. W. (1969) Theodizee: Kosmodizee durch Christus, in: *Mysterium Salutis* III/2,
- Kern, B. W. (1969) Geschichte der europäischen Philosophie in der Neuzeit, Pullach
- Bartha Elek (2005) Északkelet-magyarországi görögkatolikus szakrális kisemlékek. Szentendre
- Grynaeus Tamás (2007) Sacralis kisemlék-kutatás Magyarországon, Az Etnológiai Központ Évkönyve, Somorja
- Tóth, Attila – Timple, Axel – Stiles, Richard – Damyanovic, Doris – Valánszky, István – Salasová, Alena – Cieszewska, Agata – Brabec, Elizabeth (2019) Small sacral christian architecture in the cultural landscapes in Europe. *Acta Horticulturae et Regiotecturae* 1, Nitra, Szlovákia, Universitas Agriculturae Nitriae, 2019, pp. 1–7
- P. Szabó, Ernő (2013) Pléhkrisztusok dicsérete. Magyar Nemzet, 76. évfolyam, 89-117. szám

- L. Juhász, Ilona – Liszka, József (2006) Jelek a térben – Szakrális kisemlékeink, Somorja
- S. Nagy, Katalin (1976) Szentképek és kegytárgyak a lakásokban. In: Világosság 6. sz. (1976), p. 387-392
- Bálint, Sándor (2004) Karácsony, Húsvét, Pünkösd. <http://mek.niif.hu/04600/04645/html/index.htm>
- Eperjessy, Kálmán, (1940) A magyar falu településtörténete. Magyar Szemle Társaság, Budapest
- Dr. Erdődy, Gyula (2018) Erzsébet község története. Horváth János, Erzsébet község polgármestere, Erzsébet
- Istvánfi, Gyula dr. (2011) A magyar falu építészeti hagyományai. Röpirat.
- Beluszky, Pál – Sikos, T. Tamás (2007) „Változó falvaink. A magyarországi falvak típusai a harmadik évezred kezdetén”, Tér és Társadalom, 21(3), o. 1-29. doi: 10.17649/TET.21.3.1121.
- Józsa, Klára (2014) Magyarországi aprófalvak sikerességi tényezőinek vizsgálata. Phd értekezés, Szeged
- Szenti, Tibor (2008) Épített tűzhelyek a Hódmezővásárhelyi tanyákon. In: Ház és ember: A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Közleményei. 21. o. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.
- Szmadám, György (1994) Tűzhely. 229-230. In: Jelképtár. 2-ik, jav. kiadás. Budapest
- Dr. Ábrahám Levente, Somogy megye természetföldrajza. (online: <http://smmi.hu/termtud/ismeretterjesztes/termfold.htm> megnézve: 2020. 02.)
- Pro Arch Építész Stúdió – R. Takács Eszter (2015) Településrendezési Terv, Nyim
- Roy, Rob (2017) Essential Cordwood Building: The Complete Step-by-Step Guide. New Society Publishers, Gabriola Island, Canada
- Dr. Guzsik, Tamás (2001) Nyugati liturgiák és építészetük az újkortól napjainkig, in: Keresztény liturgiák építésze, Budapest.
- Kelényi, György, Magyar építészet a XVIII. században, (online oktatási segédlet: [http://mek.niif.hu/04600/04645/html/index.htm](http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/index329d.html?option=com_tanelem&id_tanelem=636&tip=0 megnézve:2020.02))
- Gilman, Robert (1991) The Eco-village Challenge. In: Summer 1991, page: 10. Context Institute
- Farkas Judit, „Kicsi kis hősök” Az ökofalu-mozgalom története és gyökere, 2014
- Cake-Baly Dániel (2009) Ökofalvak Magyarországon, BME, Budapest
- Francoise Choay, Utopia and the Anthropological Status of built space (2005) in Zeppelin Magazineno. 32, 2005.03.
- Paul Bairoch (1988) Cities and Economic Development, University of Chicago Press, Chicago
- Jeney, László - Kulcsár, Dezső – Tózsza, István (2013) Gazdaságföldrajzi tanulmányok közgazdászoknak. BCE Gazdaságföldrajz és Jövő kutatás Tanszék, Budapest
- Kis Krisztián (2011) A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai in Jelenkori Társadalmi és Gazdasági folyamatok 6 (1-2). pp.
- Cságyoly Ferenc előadása Debrecenben, a 2011. október 13-14-én megtartott Épületgépészeti, Gépészeti és Építőipari Szakkiállítással egybekötött Nemzetközi Tudományos Konferencián hangzott el.
- Szűcsné, Kerti Anita – Szűcs, István (2007) Településföldrajz. Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Debrecen
- Düll, Andrea (2017) Épített környezet és pszichológia: a lokalitásélmény környezetpszichológiai vizsgálatai. Akadémiai doktori értekezés, ELTE PPK. [http://real-d.mtak.hu/996/Düll, Andrea \(2009\) Helyek, tárgyak, viselkedés. Környezetpszichológiai tanulmányok, ELTE, Budapest](http://real-d.mtak.hu/996/Düll, Andrea (2009) Helyek, tárgyak, viselkedés. Környezetpszichológiai tanulmányok, ELTE, Budapest)
- Dull, Andrea, Dosa, Zsuzsanna (2005) A természeti környezet környezetpszichológiai megközelítésben
- Rékvényi, Katalin (2006) Egy jól működő alternatív életközösség bemutatása, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Pszichológia Szak, Pécs
- Székelyné Bognár Eszter (2002) A permakultúra, Kertészet és szőlészet, 2002. (51. évf.) 2. sz. 21. old.

MELLÉKLETEK

LINEÁRIS ÉS CIRKULÁRIS FOLYAMATOK

Globális alapvetések

A lineáris, egyirányba mutató és a körkörös idő-felfogás sémája megérthető és levezethető a létünket meghatározó alapvető globális természeti folyamatok jellegéből, ugyanis a világegyetemben jelenlévő alapvető folyamatok a lineáris, vagyis nyílt folyamatok, amire cirkuláris, zárt körfolyamatok épülnek fel.

Az emberi létezés számára érzékelhető és ható alapvető energiaforrások az univerzumban a gravitációs potenciálból, és a magátalakulásokból származtathatóak, az univerzum időskálájának jelen szakaszában, az emberiség által belátható térrészben, feltételezve, hogy a vákuumenergia¹⁴¹ nem felszabadítható.

A gravitációs potenciálból származó energia az univerzum anyageloszlásának kezdeti egyenetlenségeiből létrejött anyagsűrűsödések, mint gravitációs magok és azok körül kialakuló dinamikus és strukturált sűrűség góccok folyamatos egy irányba mutató átalakulásakor szabadul fel.

¹⁴¹ A vákuumenergia a tudomány ma elfogadott állása szerint nem felszabadítható, az univerzum keletkezésének korai állapotában játszott jelentős szerepet. Dr. Dávid Gyula, Őrükt kozmológiák (előadás). Budapest, 2008

A magátalakulások jelenségcsoportjában a felszabaduló energia az atommag belsejében ható, a nukleonokat összetartó erős kölcsönhatás¹⁴² létrejöttkor keletkezik, minden kémiai elemre jellemző mértékben. A természetes magátalakulás folyamatában¹⁴³ kémiai elemek tömegszáma szerinti sorrendben nehezebb elemekké fuzionálnak, miközben minden fúziós lépésben a kémiai elemre jellemző mennyiségű energia szabadul fel. A magátalakulás energetikailag lehet exoterm és endoterm folyamat is a kémiai elem tömegszámának függvényében. Az exoterm és endoterm magátalakulások, a nehézelemek bomlása és a könnyű elemek fúziója kétirányú potenciállépcsőt határoznak meg, melynek a metszéspontjában, a potenciálgödörben magenergiáját tekintve stabil elem helyezkedik el. A potenciálgödörben lévő elem, a Fe56 (vas) magreakciója csak endoterm lehet.

Az univerzum jellemző alapfolyamatait nyílt, lineáris folyamatoknak nevezhetjük, mert egyértelműen elkülöníthető és láncszerűen egymásból

¹⁴² Az erős kölcsönhatás egyike a természet alapvető kölcsönhatásainak, a természet a lapvető kölcsönhatásai a gravitációs erő, az elektrosztatikus erő, a gyenge magerő, és az erős magerő (erős kölcsönhatás). J. Craigh Wheeler, Kozmikus katasztrófák. Cambridge, 2000

¹⁴³ A természetes magátalakulások folyamata a csillagok belsejében zajlik, a csillagok, és a Nap energiája az elemek magátalakulásából származik. Forgácsné Dajka Emese, A csillagok szerkezetéről és a csillagkeletkezéséről (előadás). Budapest, ELTE, 2009

következő, energiapotenciáljuk tekintetében egyre alacsonyabb szintű lépcsőfokok sorozatából épülnek fel, mely lépcsőfokokon a tudományos tapasztalatok szerint folyamatok a legtöbb esetben nem játszódnak le visszafelé¹⁴⁴, csak szigorúan az alacsonyabb potenciálú állapot felé, miközben a felszabaduló energia a külső térbe szétsugárzik.

Tehát a világegyetemben az anyag átalakulásából született energia, csillag vagy napfény, illetve a bolygó, azaz a Föld gravitációs összehúzóerőből, a keletkezésének időszakából származó, emellett a Föld magját alkotó nehézelemek folyamatos bomlása által táplált geotermikus hő irreverzibilis folyamatok végeredménye. A folyamat visszafordíthatatlan, ezért véges, nyílt folyamat, mely, amikor eléri korlátait, megáll.

Mivel a kozmikus energiaforrások élettartama nagyságrendekkel hosszabb, mint a bioszféra lényegi változásainak időtartama¹⁴⁵, ezért a bioszféra működése, mint folyamatos és korlátlan energiaforrásra támaszkodva alakította ki saját működési mechanizmusait. A bioszféra alapvető folyamatai működési elveiket tekintve körfolyamatok. A körfolyamat vagy termodinamikai ciklus termodinamikai állapotváltozások sorozata, melyek során a rendszer visszatér kezdeti álla-

¹⁴⁴ A csillagok magátalakító mechanizmusainak következményeképpen nehézelemekben gazdagabb csillagközi anyag 18%-a visszajut a csillagközi térbe, mely, mind a gravitációs, mind a magfizikai folyamatok szempontjából részleges és lokális potenciál visszalépést jelent. Tóth L. Viktor, A csillagközi anyagról, és infravörös csillagásatról Budapest (előadás). ELTE, 2009

¹⁴⁵ A földi nagy fajpusztulások és meghatározó törzsfejlődési periódusok a 107-108 éves időskálán játszódnak le, amíg egy nap-típusú csillag fősorozatban eltöltött élettideje 109-1010 éves időskálán vizsgálható.

potába. A folyamat állapotjelzői csak a rendszer termodinamikai állapotától függenek, és így a ciklus végén kezdeti értéküket veszik ismét fel.

Rövidtávon egyenletesnek tekinthető napfény a Földön folyamatos zárt, önfenntartó körfolyamatokat alakít ki, melyeknek anyag és energia szükséglete állandó. A Földi geológiai rendszerek és a bioszféra élőrendszerei optimumra törekednek, emellett a Föld anyagháztartása közel zárt rendszernek tekinthető¹⁴⁶, ezért az anyag körforgásában rövidtávon nem lehet veszteség vagy felesleg.

A rend és rendezetlenség az univerzumban a nyílt és a zárt rendszerek működésével. A zárt rendszerek belső rendre törekednek, és eközben környezetükben rendezetlenséget hoznak létre. A körbezáródó folyamatok nyílt folyamatok láncolatai, melyek más körfolyamatokkal összekapcsolódva saját maguk keltette rendezetlenségüket kölcsönösen eliminálják. A nyílt folyamatok rendezetlenséget hoznak létre, zárt körfolyamatok pedig rendre törekszenek. Minden zárt körfolyamathoz, vagy azok rendszeréhez törvényeszerűen tartozik egy külső nyílt folyamat is. A Föld alapvetően körfolyamatokra épülő bioszférája, mint természetes rendszer esetében jelentős részben Nap energiatermelése, kisebb részben pedig a geotermikus energia a csatolt külső nyílt folyamat.

¹⁴⁶ A Föld anyagháztartása rövidtávon zárt rendszernek tekinthető, de mivel a Föld anyagcserét folytat a bolygóközi térrel, ezért nem kizárható, hogy földi mechanizmusok belső fejlődési menetében kozmikus hatás is figyelhető meg a bolygókeletkezés időszaka után is.

A TELJESSÉGRŐL A RENDSZERELMÉLET FOGALMAIN KERESZTÜL

A természetes rendszerek teljességek - rendszerek és elemeik elvi felépítése

A társadalom, az azt alkotó közösségek és kultúrájuk alapvetéseinek megértéséhez szükség van a vonatkozó rendszerelméleti fogalmak és összefüggések felfedésére.

A természetes rendszerek tovább nem redukálható tulajdonságokkal rendelkező teljességek. A teljesség olyan alkotóelemeknek az összessége, melyek kölcsönös függőségük alapján meghatározott struktúrát vesznek fel. Ezek a struktúrák több egymással kölcsönható részből állnak, melyeknek az együttes eredménye több, mint az alkotóelemek puszta összessége.

Egy rendszer felosztható szuborganikus, organikus és szupraorganikus elemekre. Ezek a besorolási osztályok a vizsgált rendszer egészére és beágyazási környezetére vonatkoznak. A szub-, szupra-, és organikus osztályai¹⁴⁷ viszonyítási rendszer alapjai, mely a szubjektív, aktuális vizsgálat alatt lévő rendszerszintet jelöli ki origónak. Az organikus elemek a teljességre törekvő egész meghatározó elemei. Az organikus szintet közvetlenül nem befolyásoló alrendszerek elemeinek összessége a szuborganikus szint, míg az organikus elemekből felépülő egész, más egész rendszerekkel együtt alkotja a szupraorganikus szintet. A rendszerek organikus szintjét a kap-

csolati struktúrák teszik irreducibilis egészé a szub-, és szupraorganikus szintek elemeihez képest.

Az élő rendszerek sajátosságai, hogy anyagot és információt vesznek fel és adnak le az szub- és szupraorganikus szintektől, de közben bizonyos korlátok között változó peremfeltételek mellett megőrzik a struktúrájukat. Hasonlatosak egy vízeséshez, vagy gyertyalánghoz, melyben egy kitüntetett összekapcsolódási rendszerben az anyag (szuborganizmus) folyamatosan cserélődik, és a környezet is (szupraorganizmus) megváltozik, de bizonyos mértékű változás mellett, korlátozott ideig a jelenség működőképes marad. Az élő rendszerek teljessége, azaz a természet egésze külső rendszerekből felvett energiát reciklizálja, azaz más alrendszerek számára használhatóvá teszi. A természetet felfoghatjuk egy óriási reciklizáló rendszer egészeként, vagy amit a vízesés analógiája esetében zuhatagsor-ként képzelhetünk el.

A természetes rendszerek változása túlmutat az őket körülvevő körülmények megváltozásán, melyben a természetes rendszer a status quóját tartja fenn. A természetes rendszer új struktúrákat és funkciókat képes teremteni, azaz autopoétikus. Megkülönböztetünk előre programozott változásokat, illetve a rendszer egészét érintő több működési periódust magába foglaló, jövőbe mutató önfejlődést. Az önfejlődés a saját belső információ és struktúra előhívásán és újraértelmezésének képességén alapul.

¹⁴⁷ A szerző szigorúan a természeti rendszerekre, illetve a természet egészére értelmezte a szub-, szupra- és organikus fogalmait.

A teljesség rendszerelméleti problémája

A teljesség egy olyan rendszerben képzelhető el, melynek alkotóelemei kölcsönös függőségük alapján meghatározott struktúrával rendelkeznek. Ez a struktúra általa érzékelhető és önmaga számára egyértelműen meghatározott összetettségi szinteken és térrészben a környezetével, azaz a csatlakozó más rendszerekkel kapcsolatot tart fent, és folyamatosan követi azok változásait. Ha egy rendszer nem harmonizálja önmagát a környezetéhez, saját integritása kerül veszélybe. Az élő és társadalmi rendszerek tér, idő és anyag dimenziójában és annak több síkján kapcsolódnak környezetükhöz. Ezek a kapcsolódási szálak téri, időbeli és anyagi értelem is ellentétes irányokat jelölhetnek ki. Ilyen ellentétpárok lehetnek egy szerves rendszer, például az ember számára az elérhető és elérhetetlen, múlt és a jövő, megfogható és megfoghatatlan fogalmai és érzelmei. Ezeknek az ellentétpároknak szellemi és fizikai átfogására és kezelésére kényszerül az egyén és társadalom egésze, ha folyamatos információcserét és harmonizációt tart fent a környezetével.

Konvergens és divergens problémák¹⁴⁸

Az ellentétpárok sokasága, mivel az életünk teljességét határolják körbe, nem leírhatóak ok-okozati összefüggések sorozatával, mert alapvető ellentmondásokat tartalmaznak. Ezeket a problémákat G. N. N. Tyrell divergens problémáknak, míg az ok-okozati összefüggésekkel felfejthetőket, azaz ellentmondásoktól mentes

¹⁴⁸ Schumacher, Ernst F. 1991 (1980) A kicsi szép. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

összefüggéseket konvergens problémáknak nevezte. Egy fizikai folyamat, műszaki probléma felfejthető, leírható, azaz konvergens, az életünk egészét felfejtő, és megmagyarázó leírás viszont elképzelhetetlen, mert ellentmondásoktól terhes, azaz divergens problémát írna le. A divergens problémák kezelésére mind fizikai, logikai képességekre és metafizikai érzékek együttesére van szükség. Mivel az emberi társadalmak az élőkönyvvel együtt fejlődtek, cirkuláris folyamatok sokaságán keresztül kapcsolódtak ahhoz. Annak és azon keresztül saját helyzetük megértéséhez az emberi idegrendszer reflexív monitortulajdonsága¹⁴⁹ és a külvilág adottságaira irányuló szenzitivitás nagymértékben megszabadította az embert a valóságtól, és egy önmaga által épített világba helyezte. A társadalom, mint rendszer autopoézise, azaz önmagán belüli új struktúra és funkció teremtő képességek vívmánya a kultúra.

¹⁴⁹ Az önreflektív, vagy visszatükröző tudat egy rendszer azon képessége, hogy saját tudatának tudatában van. Ervin, László 1996 (2001), A rendszerelmélet távlatai. Magyar Könyvklub, Budapest

MAI MAGYAR VIDÉKI TÁRSADALOM ÉS ÖNELLÁTÓ KÉPESSÉG

A szegénységről Ernst F. Schumacher gondolatai alapján: A fejlesztés (A kicsi szép, 1980)

„A szegénység okai között egészen másodlagos szerepet játszanak az anyagi tényezők, például a természeti kincsek hiánya, vagy a tőkehiány, vagy az elégtelen infrastruktúra. A mérhetetlen szegénység elsődleges okai oktatásbéli, szervezésbéli és fejelemhi hiányosságokkal kapcsolatosak”.

A szervesen fejlődő kulturális berendezkedés egyensúlyra és teljességre törekszik. A társadalom az idő előrehaladtával strukturálttá válik, a különböző társadalmi szinteket és pozíciókat más-más csoportok töltik be, melyek kiválnak a társadalom egészéből, de szolidáris egységet alkotnak azzal. A strukturáltság növeli a társadalom ellenálló-képességét és időbeli stabilitását.

A magyar vidék társadalmi csonka állapotban és az önellátás képességének elvesztésével érte meg a 1990 utáni időszakot. A vidéki társadalom a rendszerváltozásig az első világháború utáni évtizedekig bezárólag a történelem során kialakult szerkezetének romja. Az alapvetően latifundiális berendezkedésű mezőgazdaságra épülő vidéki társadalom a nemesség, zsidóság, a polgárosodó parasztok (kulák) és parasztság csoportjaiból épült fel. A közigazgatási rendszer és az újraelosztás egyik meghatározó mozgató eleme a szívésségek cseréje, mely a mai napig jellemző Magyarország társadalmi kötelekeire. A vidéki zsidóság 1944-ben elinduló deportálásával a vidék elveszíti a kereskedelmi hálózatát és

feldolgozóiparának jelentős részét. A 1947-es évi IV törvény értelmében megszűnő nemességgel feloldódik a társadalmi elit jelentős része. A polgárosodás útján elindult parasztság, a kulák 1948-ban történő szétverése leszakította a parasztságot a polgárosodás felé vezető útról. A helyben maradó, a TSZ-esítés¹⁵⁰ miatt földjét elvesztő, a rendszerbe olvadó parasztság további sérüléseket szenved az 1946-os lakosságcsere hatásaitól. A gyökereitől elszakadt csoportok a kommunista rendszer társadalom-átstrukturáló tevékenységével szemben már nem tudták megőrizni eredeti kapcsolatrendszerüket, életmódjukat, infrastrukturájukat, így a hagyományos paraszti társadalom struktúrái a rendszer nyomásának már nem tudtak ellenállni.

A vidéki társadalom önszervező-képessége a szocializmus keretei közül nem tud kitörni. Az 1970-es években a városok fejlődését előmozdító törvények a vidéket jelentős hátrányba sodorták, további tömegek áramlanak a városokba demográfiai problémák előszelét okozva ezzel. Az 1970-es 80-as években a TSZ-ek „illetménytelkein”¹⁵¹ fejlődő háztáji gazdálkodás időszakos fellendülését a rendszerváltozáskor bekövetkező strukturális átalakulások és tulajdonátrendezés szünteti meg. A széteső, majd új tulajdono-

¹⁵⁰ Az első TSZ szervezés 1951-53-ban a parasztság ellenállásával történik meg. 1953-tól 1958-ig tart az enyhülés időszaka, majd a második TSZ szervezés 1958-76.

¹⁵¹ A feudális rendszerben a juttatás egyik formája, a földesúr által a jobbágyoknak művelésre átadott földterület, melyen a termés is a művelő tulajdonában marad. Dr. Lányi András

sok kezeiben összpontosuló mezőgazdasági szféra javaiból már a vidék lakosságának jelentős hányada nem részesül. Társadalmi, infrastrukturális hiányosságainak köszönhetően, a politikai képviselet teljes hiányában a magyar

vidék az új évezredet a tőkés befektetői gazdaság és az állami támogatások teljes függőségében él, súlyos strukturális és demográfiai problémáktól terhesen.

FOGALOMMAGYARÁZATOK

Adaptáció - átvétel

„Az átvétel az a szellemi tevékenység, melynek során személyek, társadalmi csoportok számukra eddig ismert vagy ismeretlen kulturális javakat, ismereteket, elveket, normákat elfogadnak és alkalmaznak. A kultúra megújulása, fejlődése döntően az átvétel, a befogadás függvénye. A mai kutatás az átvételt aktív alkotó tevékenységnek tekinti, mert mindig szelekcióhoz kapcsolódik, gyakran módosítással párosul. Korábban többen az átvételt inkább mechanikus, passzív tevékenységként fogták fel, s ez a nézet a nép alkotóképességeinek a korlátait hangsúlyozta. Az átvétel vagy befogadás, adaptáció számos társadalmi, gazdasági, etnikai, pszichikai, tudati tényező függvénye. Az új megismerése nem vezet el szükségszerűen az átvételhez. A Bach hármas szűrőrendszert tételez fel az átvétel menetében: földi, tárgyi, lelki szűrőt. Ezek a fogalmak azonban nem kellően körülhatároltak. Egy esetben is több tényező manipulációjával kell számolni, s ezek együtthatásának eredményeként történik meg az átvétel. A pszichikai adottságok, a lelki alkat szerepének a jelentőségét több kutató eltúlozta az átvételben. A reális – bár gyakran nehezen kitapintható – társadalmi adottságok meghatározó szerepe hangsúlyosabb, ha gyakran igen áttételesen is jutnak érvényre. Meg kell különböztetni változatlan és módosított átváltozást. Az előbbi különösen akkor fordul elő, ha az átadó-átvevő életmódja és kultúrája egészen hasonló, s érintkezésük intenzív, a befogadónak módja van meggyőződni az újítás előnyeiről, értékeiről. A változtatás oka ritkábban ered a tökéletlenebb kommunikációból, gyakrabban az eltérő adott-

ságokból. Az átváltozás során történt változtatások lehetnek formai, tartalmi és funkcionális jellegűek, s eljuthatnak olyan szintig is, hogy a kapcsolat már alig felismerhető. Ilyen esetek már a belső fejlődés fogalmához vezetnek el. Az átváltozás mechanizmusa a népköltészeti vizsgálatokból a legismertebb, más vonatkozásokban még nincs kellően feltárva. Feltételezhető, hogy az átváltozás a kulturális elem megjelenési módjától is befolyásolt, s a tárgyi javak, eljárások, verbális jelenségek, elvek, rítusok, intézmények stb. más-más feltételektől megszabottan gyökeresnek meg. Az elég világos, hogy az átváltozásban a közvetítő rétegeknek jelentős szerepük van. A nemzetközi szakirodalom az átváltozás tényét gyakran más fogalmakban feloldva tárgyalja. Ilyenek: akceptáció, akkulturáció, asszimiláció, innováció, kulturális csere, kulturális folyamat, kulturális érintkezés, nováció.”¹⁵²

Káosz

„**káosz** (gör. 'sötét mélység'): rendezetlen ősállapot, meghatározatlan lét. - A vallástörténetben a teremtést mint isteni eredetű rendet (kozmosz) megelőző állapot. Fenyegeti a kozmoszt, ezért leküzdendő. Az ókori kelet mítoszaiban a ~ból alakul ki a világ, v. teremtő istenségek harcban legyőzik és kozmoszá alakítják (világ keletkezése).

¹⁵² Dr. Diós, István - Dr. Viczián, János (2014) Magyar Katolikus Lexikon. Szent István Társulat, Budapest.

Filozófiailag a kozmológiában a ~ a rendezett világ keletkezését megelőző, szerkezet nélküli és alakatlan állapot. Hésziodosznál a ~ a kezdetekkor az ég és föld között létrejött szakadék, a „tátongó mélység”. A sztoikusok ezzel szemben formátlan és a rendet nélkülöző pusztá zúrvarként jellemzik. A két hagyomány összeolvad a ~nak mint a még formátlan anyag kezdeti rendezetlenségének elképzelésében (pl. Ovidiusnál); később részben össze-kapcsolódnak bibliai elképzelésekkel, nem kérdőjelezve meg a teremtés isteni művét. A későbbi misztikus-termtud. hagyományok is a dolgok első szétválasztása előtti ősanyagot látják a ~ban. A törvényszerűség ideáljának hatására az újkorban a ~ negatív értelmet is nyert.”¹⁵³

Kozmogónia

„**kozmogónia** (a gör. *kozmosz* és *güneia*, 'nemzés' szavakból): elképzelések a világ keletkezéséről. - 1. A vallásbölcséleti elgondolások kezdetben magukba foglalták a kozmológiát is, mely később különvált. Bár a kozmosz fogalma csak a gör. bölcs-ben jelent meg, a világ fölosztása *égre, földre, felső és alsó vizekre* már az ősi K-i műveltségekben is élt. A ~t átszövik az ókori mítoszok, melyek hatottak az egész eu. költ-re. Bár a különböző népeknek a legkülönbözőbb ~ik alakultak ki, néhány *főbb motívum* szinte mindegyikben megtalálható, sőt ezekben bizonyos *fejlődéssor* állapítható meg, még ha nem is a szorosan vett evolucionizmus értelmében. A legtöbb elképzelés szerint a világ létének kezdetén a káosz és a sötétség áll, hogy ez miből állt elő (afféle eleve meglévő ősanyag-e), azt nem magyarázták. A káoszból (az élőlények növekedésének analó-

¹⁵³ Dr. Diós, István - Dr. Viczián, János (2014) Magyar Katolikus Lexikon. Szent István Társulat, Budapest.

giájára) bizonyos csíra v. rügy alakul ki, ebből áll elő a világ-tojás (föníciaiak) v. a világ-fa (a magyarok életfája, a germánok kőrisfája). A fejlődés ezután a föld-anya (terra mater) révén halad tovább, aki „megtermi” az égitesteket, a növényi és az állati élet formáit, a fogamzás és születés mintájára. Az egész, rendben zajló folyamatot égi erők, rendszerint a legfőbb lény indítja és irányítja nemzessel (generáció) v. erőkiáradással (emanáció). Így sok vallásban a ~ egyet jelent a *teogóniával*, az isten(ek) születésével.”¹⁵⁴

Kozmosz

„**kozmosz** (gör.): 1. a harmonikusan elrendezett, törvényekkel leírható, megismerhető világegyetem. Keletkezésével a kozmogónia, törvényeivel a kozmológia, végső kérdéseivel a természetfilozófia foglalkozik. - A ~ legfőbb jellemzője a rendezetlen ősállapottal (káosz) szemben a *rendezettség*, összetartó ereje a *kozmosz törvénye*; a benne megvalósult harmónia által a szépség megtestesítője. A gör. *Thalész*nek tulajdonítják a mondást: „a ~ szép, mert isten költeménye”. *Anaximenész* szférikus tagolt ékszerláncnak látta a ~t. A gör. *szfaira* (lat. *sphaera*) Kr. e. a 6. sz-tól a ~ alakja. - A ~ keletkezéséről a vallástört. tanúsága szerint minden népnek és kultúrának sajátos képzei vannak (ősmonda, teremtésmítosz). 2001: a tud. elmélet az ősrobbanás. - 2. *Az ember és a ~ kapcsolata*. a) A gör. fil. (sztoa) szerint az embernek az egész ~t működtető rendező erő tudatos elfogadásában kell élnie. Ez az erő az összes lélek nélküli teremtményt szükségszerűen igazgatja, az ember azonban eltérhet tőle (vétkezhet v. megtarthatja). - b) Az asztrológia szerint az embernek nincs meg a választási lehe-

¹⁵⁴ Dr. Diós, István - Dr. Viczián, János (2014) Magyar Katolikus Lexikon. Szent István Társulat, Budapest.

tósége, a ~t irányító erők az embert is tökéletesen meghatározzák (ezért jósolnak a csillagok állásából). - c) A makrokozmosz és mikrokozmosz elmélet szerint az ember a ~ kicsinyített mása, és fordítva, a ~ az ember világméretű megfelelője.”¹⁵⁵

Szent, profán, hierophánia

„**A szent megnyilatkozik:** Az ember azért tud a szentről, mert az megnyilatkozik, és a profántól tökéletesen különbözőnek bizonyul. A szentnek ezt a megnyilatkozását itt a hierophánia szóval kívánjuk jelölni (görögül hierosz = szent; phainomai = megmutatkozni). Használható kifejezés ez, mert semmi egyebet nem fejez ki, mint azt, amit etimológiai összetétele tartalmaz: nevezetesen, hogy valami szent mutatkozik meg nekünk. Azt mondhatnánk, hogy a vallások története, a legkezdetlegesebbektől a magasán kifejtettekig - nagyszámú hierophániából, vagyis szent valóságok megnyilatkozásából áll. Töretlenül folytonos út vezet a legelemibb hierophániától (például a szent megnyilvánulásától valamilyen tárgyban, kőben vagy fában) a legmagasabb rendű hierophániáig (a keresztény ember számára Isten Jézus Krisztusban való megtestesüléséig). Mindig ugyanazzal a titokzatos folyamattal állunk szemben; az "egészen más", nem a mi világunkhoz tartozó valóság olyan tárgyban nyilatkozik meg, amelyek "természetes", "profán" világunk szerves alkotórészei.”¹⁵⁶

¹⁵⁵ Dr. Diós, István - Dr. Viczián, János (2014) Magyar Katolikus Lexikon. Szent István Társulat, Budapest.

¹⁵⁶ Eliade, Mircea (1987) A szent és a profán. Test, ház, kozmosz c. fejezet, Európa Kiadó, Budapest.

Spiritualitás

„A spiritualitás lelkeséget takar, ami a testiség és materializmus ellentéte. A spiritualitás több vallás közös alapelvét is jelenti, de nem a vallás gyakorlása. A spirituális ember vallja, hogy élete nem önmagáért való - nem öncélú - hanem egy magasabb szintű rendet, célt és értelmet szolgál. Tetteit, döntéseit ezen elv alapján igyekszik megvalósítani. A spirituálisan gondolkodó ember a világot úgy értelmezi, hogy a tettei egy speciális ok-okozati rendszerben hatnak vissza életére. A spiritualitás befelé irányul.”¹⁵⁷

Szakrális

Dolgok, személyek, lételemek és azok rendszerei, melyekben a szentség megnyilatkozik, ld.: hierophánia. A szakralitás kifelé irányul.

¹⁵⁷ Dr. Diós, István - Dr. Viczián, János (2014) Magyar Katolikus Lexikon. Szent István Társulat, Budapest.

ÖKOFALVAK

Magyar ökofalvak összefoglaló vizsgálata

Részletek az Építőművészeti Doktori Iskolában szervezett kutatócsoportunk kutatásainak eredményéből¹⁵⁸

lásd: Nyimi Öko Közösség – A falu c. kiadvány, Kördiagramok a meglátogatott falvak racionális és emocionális alapú kiértékeléséről c. fejezet.

Visnyeszéplak

(A szerző)

„A kiválás - a kívülállás - nehézségeiről, az egymásra utaltságról beszélünk, meg a gyümölcsaszalásról, a sáros utakról és persze a verébrájként csapódó gyerekcsapatról. Valahogy mégis úgy történt, hogy a mondatok mindig az égbe tartottak”

Az 1990-es évek elején a rendszerváltás után kialakult elégtelenség, a függetlenedés és a hagyományokhoz való visszatérés lehetősége készített több alternatív, fiatalokból álló közösségben arra, hogy a várost otthagyva életüket egészként a természettel összhangban próbálják kialakítani. Visnyeszéplak története a Budapesti Műszaki Egyetem Zöld körében kezdődött. A

¹⁵⁸ szerzők: 2011-2012 Bartha András, Dvorzsák Jessica, Francsics László, Gyulovics István, Szántay Zsófia

zöldmozgalomban csalódott társaság 1991-ben talált rá Visnyeszéplakra, ahol egy romos parasztház felújításával született meg az Élőfal.

Visnyeszéplak Visnye község szőlődombján épült. Az ottélők a 90-es évekre a meglévő házak java részét hagyták lepusztulni. Az ide érkező családok a meglévő épületekre és a tájra, mint erőforrásra, a megélhetésükhöz elengedhetetlen tényezőként tekintettek. Életüket saját kezükre és munkájukra támaszkodva építik, mely egyszerre tudatosan és kényszerűségből független a környező társadalmi rendszerektől. A helyi közösség „a másik erőforrás” nem volt jelen, ennek kialakítása is a betelepülők feladata. A főként keresztény közösség kialakításához nem használnak az ökofalvakra jellemző rostát, az élet rostát. Széplak lakosai segítik egymást. Munkájuk, ünnepeik összekapcsolódtak a hellyel, így életük megszokottnál jobban támaszkodik a közösségi életre.

Széplak a szőlőhegyek jellemző szórványos telepítési szerkezetét viseli. Az épületállománya jellemzően a dél-somogyi háromosztatú parasztház, melynek formája többnyire megőrződik és formakincseivel együtt lassan újul a falu tevékenysége folytán, néhol pedig finoman feloldódik, más esetekben eltűnik az egyéni törekvésekben. Az építésmódokra nem jellemző az ökológikus építészet aktív útkeresése és innovatív extrém megoldásai, sokkal inkább a szükség teremtette helyi viszonyokra optimalizáló racionális – egyszerű, túlzott díszítésektől mentes építészet. Az épületek tömegei és külső megjele-

nése nem sejtet különlegességet, sokszor a szükség árulkodó jeleit mutatja befejezetlenségén, vagy szerénységén keresztül. Széplak közösségének a lelke nem az épület külső megjelenésén, hanem némely épületbelső harmóniájában ölt testet. (Tanárnó háza)

Széplak lakóinak 80% helyben dolgozik. Gyümölcsészetre alapított mezőgazdaságuk hagyományos magyar termékeket, lekvárt és pálinkát termel, melyeket azonban anyagi szükség és a bürokrácia illetéki terhei miatt nehézkesen tudnak értékesíteni. A zselici erdőgazdaság közelségének köszönhetően famegmunkáló ipar is van.

Széplak 130 lelket számlál, melyből 80 a 20 év alattiak száma. Iskoláztatásukról a falu gondoskodik. A közösségben lévő az iskolával kapcsolatos eltérő nézetek miatt két iskola is működik a faluban. Érzékelhető, hogy a jelenlegi közösség már megtalálta a helyét, élete egyensúlyba került. A jövő kihívásaira való reakció, a fiatalok faluban maradása biztatónak tűnik. Visnyeszéplakon azt mondják, hogy ha nem „lehelünk lelket” egy faluba, az nem fog működni. A valódi összetartó erő csak a közös hit és az igaz szeretet lehet.

Visnyeszéplak 428 hektáron terül el. A Zselic déli részén a Zselici Tájvédelmi Körzet területén. Az alapító szervezet jogi formáját tekintve egyesület: Visnyeszéplaki Faluvédő és Közművelődési Egyesület. Visnyeszéplak, Újhegy, Öreghegy és Pacsérvisnye által alkotott terület Természetvédelmi területté lett nyilvánítva, melyet 130 ember lak jelenleg. A tárgyi ingatlanok nagyobb részt gyeppel, szántóval, illetve erdőművelési ágban

nyilvántartott termőföldek. Visnyeszéplak 2006-tól Global Ecovillage Network tagja.

Máriaalom – Lakatos Géza

Részletek az Építőművészeti Doktori Iskolában szervezett kutatócsoportunk kutatásainak eredményéből¹⁵⁹

Máriaalom sok szempontból kilóg az ökofalvak sorából. Létrehozója, Lakatos Géza nem is öko-, hanem biofaluként definiálja. Ő megálmodója, létrehozója és életben tartója a kezdeményezésnek már 15 éve. Látogatásunkkor úgy tűnt, hogy ott minden a Géza univerzumában mozog. Nincsenek állandó lakói a biofalunak, emberek jönnek-mennek, maradnak rövidebb, vagy hosszabb időre. Lehet lakásokat, vagy kunyhókat bérelni, vagy félkész házakat vásárolni, esetleg üres földterületre építkezni. Géza elmondása szerint az általa létrehozott terület az önismeret, a befelé figyelés kereteit biztosítja. Az egyéni jellemfejlődési úton való járáshoz minden adott. A szállodai szoba minőségű szállástól a fűtés nélküli faviskóig mindenki ott alszik, és annyi időre marad amennyire jólesik. Cserébe a többi „vendég” igényeit (főzés, takarítás, építés) kell segíteni kielégíteni. Nincsen hagyományos értelemben vett közösség, ad-hoc jelleggel szerveződnek csoportok.

Géza rendezetlen, erősen gyakorlati szemlélettel itatódik át itt minden. Ez az építészeti formálásban is megjelenik: a tervezetlenség, az építés közben kitalált formák és szerkezetek sajátos

¹⁵⁹ szerzők: 2011-2012 Bartha András, Dvorzsák Jessica, Francsics László, Gyulovics István, Szántay Zsófia

megjelenést biztosítanak az építményeknek. A biofalú fejlesztésének egy pontján teljesen kiiktatta a hivatalos utat, ezzel együtt az építést a falu építéséből. Azóta engedély nélkül néhány kőműves és ács segítségével készítik a házakat. A házak esztétikuma nem foglalható rendszerbe, jó értelemben vett organikus növekedés eredményei. A használat során felmerülő primer igények (pl.:több fény, új kémény, új bejárat) folyamatosan formálják a házakat. Máriahalmon tett látogatásunk legfontosabb tanulsága, amit érdemes továbbgondolni, beépíteni a kidolgozandó programunkba, az az őszinte és kísérletező építésmód amely itt létrejött. Egy fontos különbség - ami indokoltá is teszi közreműködésünket - , hogy itt egy ember hozta létre ezeket, nekünk pedig egy közösségből fakadó alkotó erőt kell segítenünk építménnyé formálni.

Gyűrűfű - ökofalu Baranyában

Gyűrűfű az az ökofalu ami a látottak közül a legkönnyebben emészthető mindenki számára. Értem ezalatt azt, hogy a bennünk élő kép az ökofalvokról talán itt fedi legjobban a valóságot. Konvencionális énünknek a magyar háromosztású parasztház előképe könnyen egybevág az ökológikus gondolkodásmód megtestesülésével.

A település szerkezete az új szabályozásban teljes mértékben felhagyott a környékre jellemző, korábbi fésűs beépítéssel és egy szerves településstruktúrát határoztak meg. Ezt erősíti az építési telkek egy hektáros mérete is. Mindez olyan megfontolások alapján lett így létrehozva, hogy az ideköltözők a telkükön belül a saját maguk számára meg tudjanak termelni minden zöldséget és gyümölcsöt, valamint a ház körüli

állattartása is legyen lehetőség. Ez a mai individualista gondolkodásmódot tökéletesen szolgálja. Egy faluban élnek az ittlakók, de kényelmes elszigeteltségben egymástól. A meglátogatott elkészült házak és az épülőben lévő is mind valamilyen fajta földház, jellemzően vertfalas vályog.

Az ideköltözők többnyire olyan értelmiségiek akiknek a munkája a helytől független, vagy a környéken dolgoznak. Életvitelszerűen semelyikük sem a helyben gazdálkodásból él.

Galgahévíz - Galgafarm

Ez az ökofalu talán abban különbözik a többi településtől, hogy itt térben és funkcionálisan is tudatosan két részre szakad a falu. Létrehozták magát a „farmot”, ahol 300 hektáron a vegyszerek és tartósítószeres teljes kizárásával gazdálkodnak és termelnek. A javakat elsősorban az ökofalu ellátására termelik, illetve a környező település lakóinak. Jelenleg 10-15 ember dolgozik a gazdaságban - meglepően nem mind az ökofalu lakói, hanem a környékről ingázó emberek - ahol számos különböző állatot tenyésztnek (mangalica, kecske, birka, stb.) többféle gabonát termelnek, és a fűtéshez szükséges biomasszát is rövidesen itt akarják majd előállítani. A többi ökofaluhoz hasonlóan az itt élők is egy olyan életformát választottak, ahol a fenntarthatóság szempontjait előtérbe helyezik, alternatív energiaforrásokat felhasználva (szélmalom, biomassza) és igyekeznek az ökológiai lábnyomot minél kisebbre összenyomni. Gyönyörű helyen, a farmtól kb. 1 kilométerre találjuk a jelenleg is épülő 6,1 hektáros falut, ahova csak vezetővel szabad bemenni, egyébként magán-

rület és a Gödöllői-dombvidék Tájvédelmi körzet határán fekszik. Budapesttől kb. 40 km-re található, jó minőségű szántóterület, mely mezőgazdasági hasznosítás alatt áll. Meglévő beépítés a vizsgált helyen nincs.

Épületek, közösségi terek

A településen jelenleg 9-10 családi ház és egy hatalmas sorház áll, többségük építés alatt, de ez a szám is messze van még a tervezett kb. 40-50 lakótelken építhető 50 háztól és a cca. 150 fős prognosztizált lakónépeségtől. Készült rendezési, szabályozási terv a rendezett falukép érdekében, melyben a telkek elhelyezkedésétől, típusától függően 25, 30 vagy 50%-os beépítés engedélyezett, előírják a használható építőanyagokat, és a házak és nyílászárók javasolt színeit. Ettől persze helyel-közzel eltérnek a valós építkezés során... Zöldfelületi javaslat is készült, melyben előírják a zöldfelületek arányait, és az épületek tájba illesztési javaslatait. Egy szubjektív gondolat: bokrok és fák nagyon hiányoznak erről a kopár szántóterületről. Községi épületek jelenleg nincsenek (a terület közepén fekvő játszóteret leszámítva), a rendezési tervben szó van egy sportoláshoz kapcsolódó épület, szórakoztató létesítmények, szállásférőhelyek és vendéglátó létesítmények létrehozásáról, de ez a jövő zenéje. Községi programok ugyan meg vannak hirdetve (falugyűlés, stb.), jelenleg minden hónap első vasárnapján nyílt nap van, mely alkalmával biopiac üzemel a farm területén, de úgy tapasztaltuk, hogy ezzel elsősorban a farmot próbálják népszerűsíteni. A leírtak és látottak alapján úgy tapasztaltuk, hogy a falu nem az itt létrejött - számomra kérdéses - közösség miatt működhet, hanem az egyes egyéni meggyőződések erős megnyilvánulásai miatt, melyek a lakó-

kat ideirányították, amihez persze kell egy közös alap: vagyis a „Galgafarm ideológiája”.

Környezetvédelem, közművek

A tervezési területen a lakóterületek fűtését ellátó hőközpont kialakítása tervezett. A közművesítést önellátó módon kívánja a beruházó létrehozni, függetlenül a távolabb található nagyobb közműrendszerektől. Önálló vízmű létesítését tervezi, a szennyvíztisztítást pedig helyi szennyvíztisztító alkalmazásával kívánja megoldani, mely már üzemel a területen. (A vizet jelenleg a rétegvízre telepített kutak fúrásával oldják meg a falulakók.) Egyedül a villamosenergia ellátását biztosítják nagyobb szolgáltató rendszertől, melynek fogyasztását helyi energiatermeléssel kívánják csökkenteni. Megújuló energiahordozóként jelenleg - a terület elhelyezkedéséből adódóan - üzemel 2 db szélkerék, melyek az említett villamosenergia fogyasztását csökkentik. Ezen kívül az említett biomassza és napenergia kerül még szóba alternatív energiahordozóként.

Somogyvámos - Krisna-völgy

A kolostor, a reklám és a minta

Bár az ökofalu Somogyvámos falu új részeként lett bejegyezve, a völgybe lehajtva az ember teljesen más világba kerül, mint amin idáig áthajtott.

A kaputól nem messze az út két oldalán faragott elefántok állnak őrt, első látásra arborétumba csöppenünk, egyfajta karbantartott romantikus angolkertbe, ahol a különlegesebb növények neve táblán van megjelölve, és elszórva kis indiai

stílusú pavilonok szegélyezik az utat. Elhagyjuk a távolabb elterülő szántók, legelők és erdők zónáját, meglátjuk az íves nyílásokkal díszes iskola épületet, végül a templom előtt kiszélesedő téren leparkolunk. A lakók akikkel útközben találkozunk mind a jellegzetes ruhát viselik, nagyon segítőkészek és kedvesek. Megnézzük a tehenészetet, a pincelejáratokat, melegházat, sétálunk a színes lakóházak között, majd vezetőt kapunk, aki a templomba kísér minket és a vallásról informál minket a térítés céljából.

A tanokon túl kiderül, hogy a 150 itt élő mind bhakta, azaz szerzetes; van, aki egyedül, van, aki családjával lakik itt, de valójában az egész falu egy nagy kolostor, templommal, gazdasággal, iskolával, lakóházakkal. Az egész kezdeményezés egyik alapvető célja, hogy a faluban be tudjanak mutatkozni a Krisna tudatú szerzetesek, erre az útra csábítva a látogatókat, tehát nem titkolt szándékuk a falu, mint egyfajta reklám használata: a szép táj, színek, díszek, egészséges ételek, és csend mind erre segít rá. Emellett mintagazdaságot hoztak létre, amely mezőgazdasági termeléssel, erdőgazdálkodással, szarvasmarha tartással (védelemmel!) és bio élelmiszer előállításal foglalkozik, de dolgoznak a kézművesiparban is, többen könyveléssel foglalkoznak, a honlapot fejlesztik. Lényegében mindenki a területen belül találja meg a munkáját. Az életmódjuk is egy fajta minta: egy kísérlet része (az Öko-völgy program dokumentáció szerint), hogy a környezettudatos életmód alternatívát nyújt a mai világban egy más életminőség kialakítására.

Épületek, közösségi terek

Furcsa kétarcúság jellemzi Krisna-völgy és Somogyvámos falu viszonyát: az elmaradott, nagy

százalékában roma lakosság lakta zsákfalu és a kiegyensúlyozott, indiai filozófián érlelődő bhakták rendezett kirakatvilága elüt egymástól. Fizikailag a völgy nagy lehajtója is egyfajta átlépés érzést erősít. De a szerzetesek területe is eltérő vonásokat visel: a templom előtti terek inkább egy óriási park turisztikai attrakció részeként értelmezhetők, nagyon tágas terekkel, a templom mögött viszont kicsit más világként maga a falu található, sűrűbb utcás textúrájával. Eltérő a középületek és a lakóházak arculata is: az előbbiek indiai stílusban, az utóbbiak hagyományos falusi ház jelleggel épülnek. Az élénk színek használata oldja egyedül ezt az építészeti kétarcúságot. A lakóházak talán elsősorban kissé arctalanok, de néhol kifejezetten szép építészeti megoldásokat is tapasztaltunk pl. fa pergola.

A parkos rész egyöntetűen közterületként értelmezhető, de az élet valójában nem itt folyik, hanem az ezt övező földeken (munka), illetve a lakóházak zónájában (falu). A közterület a falu részen szabadabban értelmezett, a házak csak néhol kerítettek, sok a játszótér, az utcák szépen karbantartva, a találkozás helyeiként. A házak között is találunk indiai építményeket, melyek emlékhelyek, ezek nem téri megfontolásból, hanem random vallási döntéssel kerültek elhelyezésre, de spontán középületecskékként funkcionálhatnak. A legfőbb közösségi tér a templom - ahogy a fő döntéshozó a közösségben a Templomtanács - aránylag nagy területű, padlófűtéses gazdagon díszített hangulatos épület, de a növekvő közösség és sok vendég néha már kezdi kinőni. E mögött kis tér található tóval, színpadszerű stéggel. Általánosságban elmondható, hogy minden épület, köztér nagy gonddal karban tartott, igényes eleme a tájnak.

Közművek

Áram csak részben került bevezetésre a területen, a szerzetesek olajméccsessel világítanak. Palackos gázt használnak a főzéshez, fatüzeléssel fűtenek. A szennyvíz gyökérzónás szennyvíztisztítóval öntözővízként kerül újrahasznosításra. Az idősebb szerzetesek, vagy gyengébben idekötődő hívők még 50-en a faluban laknak, ahol víz, gáz, villany, csatorna adott.

Külföldi tanulmányút során meglátogatott ökofalvak

Részletek az Építőművészeti Doktori Iskolában szervezett kutatócsoportunk kutatásainak eredményéből¹⁶⁰

A külföldi tanulmányút értékelése a 'Közösség és építészet' mottó vonatkozásában meglátogatott ökofalvak (Szántay Zsófia):

Gänserndorf, Ausztria

Ökosiedlung Gärtnerhof - ökológikus alacsony intenzív beépítésű lakóegyüttes

Építész iroda: Atelier für Natunahes Bauen Deubner, tervező: Helmut Deubner

Tervezés éve: 1982-1986

Kivitelezés éve: 1986-88

Lakások száma: 10 lakás terasszal és tetőkerttel, 11 lakás saját kerttel

Lakások alapterülete: 150-200 m²

Közösségi épületek: óvoda, gyülekezési ház

Közösségi terek: játszótér, közös kert, dísztó

¹⁶⁰ szerzők: 2011-2012 Bartha András, Dvorzsák Jessica, Francsics László, Gyulovics István, Szántay Zsófia

Gyökérzónás szennyvíztisztító

Bécsből való távolság: 30 km

Lebensraum co-housing projekt - ökológikus közösségi lakóház

Építész iroda: Atelier für Natunahes Bauen Deubner, tervező: Helmut Deubner

Kivitelezés éve: 2005-2008

Lakások száma: 32 lakás terasszal és kerttel

Lakások alapterülete: 55-90 m²

Közösségi terek: 335 + 690 m²

Bécsből való távolság: 30 km

Diex, Ausztria

Das Dorf - ökológikus kelta tanya

Építész: -

Evelin Grander saját tervezésű kelta ház rekonstrukciói saját telkén

Tervezés és kivitelezés: 1990 óta, közösségi építéssel

Közösségi épületek: Grubenhäus és Rundhäus

Lakóház: a telken álló régi ház újjáépítése ősi és hagyományos technológiákkal

Közösségi tér: májusfa és labirintus

Robidisce, Szlovénia

szlovén ökofalu kezdeményezés

Építész: -

Lakosság: 8 fő

Távolság Kobaridtól: 17 km

A régen 300 lakos népességű falu teljesen kihalt, mára 8 fő lakja, akik igyekeznek

újjáéleszteni a települést, főként a turizmusra alapozva bevételüket.

Új építésű házak: 3 db

Több új gazdasági épület

Az épületállomány hozzávetőleg 100-300 éves kőházakból áll, melyek állapota az 1976-os nagy földrengés következtében romos. Közülük többet karban tartanak, felújítottak a lakók. Igazi kuriózumnak számít a „fekete konyhás ház” a mediterrán típusú szabadtűzhellyel, melynek kora szintén több mint 300 évesre tehető.

Lika-törzs

„A „Lika Törzset” 1971-ben alapította meg egy körülbelül húsz főt számláló baráti társaság. Az alapítás gesztusát egy nagy, középkori, lebontásra ítélt ház közös felújítása jelentette. A nagy, hodályszerű épületből egy több szintes, közös konyhával-étkezővel, szeparált lakóhelyiségekkel, több közös fürdővel ellátott, belül csupa faszerkezetes közös lakóotthont alakítottak ki a közösség tagjai, mindenki abban segítve, amihez értett.

A közösség immár harmincöt éve töretlenül fennáll, (bár az eredeti alapítók közül sokan visszatértek az egyéni karrierlehetőségek világába) jelenleg több, mint 250 tagja van. Ebből közel százötvenen fiatalok; hatvan körüli a nemrégiben itt született kisgyerekek száma, akik közül nem kevesen már harmadik generációs „törzstagok”.

Jelenleg 12 fűsseni épület áll a közösség tulajdonában; több magántulajdonban, de a közösséghez tartozó tagok tulajdonában; van egy erdei

iskolájuk is, ami egyben a „gyerekház”; művelhető földjük a város határában van, több boltjuk és üzlethelyiségük van, ahol a közösség tagjai állnak alkalmazásban.

A Lika Törzs – bár kapcsolati hálójukat figyelembe véve inkább mátrix-szerű szervezetnek volna mondható – egyfajta speciális, organikus hierarchiába szervezi életét. A szintek saját döntés alapján szabadon átjárhatók. A szintek döntenek el, ki milyen jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezik, van-e saját tulajdona, s más dolgokat: egzisztenciális tagok, esküdt tagok, az úton levők, az együtt élő tagok, szimpatizánsok. (A legfelső szintek a saját tulajdonról való lemondással járnak.)

Gazdálkodás: Törekednek az önállóságra és önfenntartásra, de ezt fokozatos fejlődéssel, és nem radikális elszakadással, a „normális” civilizációból való kivonulással akarják elérni. Erre jó példával szolgál a konyhájuk működése: több konyhát is fenntartanak a nagyobb házakban (összesen hármat), ahol egyrészt a törzstag szakácsok dolgoznak, másrészt önkéntes munkában végzik a tagok a konyhai munkákat. A bevásárlást a törzstől kapott pénzből végzik, amely pénz a közös bevételekből származik. A napi kétszeri, bőséges, többfogásos, zömében biotermékekből álló, nagyon változatos és egészséges, vegetáriánus étel a felső szintek számára ingyenes, a lejjebb lévő szinteken nagyon kedvezményes árú, hála a saját előállítású alapanyagok nagy arányának.

Családszerkezet: Ideáljuk a régi, hagyományos, nagycsaládos szerkezet, ahol több generáció együtt, egymást segítve éli életét, együtt lakva. E

nagycsaládok életében az anyák, nagyanyák játsszák a központi szerepet, ők képezik az összetartó erőt. Jellemző a stabil párkapcsolatban élés, de a házasság (jogi értelemben) nem, akik együtt élnek, közös gyereket vállalnak, azokat párként kezeli a közösség, a külvilág előtti elismertetését a kapcsolatnak nem tartják fontosnak.

A Törzsön belül létezik egy különleges házasságforma, a hűségeskü, amely „életfogytiglan” helyett jellemzően 6-8 évig tart, ami természetesen új esküvel meghosszabbítható. Akik komoly alapokra kívánják helyezni kapcsolatukat, azok az egész Törzs előtt ünnepélyesen hűségesküt tesznek egymásnak, általában annyi időre, amíg a gyerekük iskolaköteles sorba lép. Ettől kezdve mindenki úgy tekint rájuk, mint házásokra, a „házasságtörést”, esküszegést ugyanolyan szigorúan ítélik meg, mint mi. Ez különösen azért érdekes, mert amúgy jellemző rájuk a nyitott kapcsolat elfogadása. Úgy tűnik, hogy ez az eskü a kisgyermekes család nyugalmának és biztonságának megóvását szolgálja.

Gyerekvárás: Egy új gyermek megfogánása és születése nagy ünnep az egész Törzs életben. A közösségi épületeket az új jövevények bekeretezett fotói díszítik, amelyeket a házi oltárok fölé helyeznek el. (Itt találhatóak, velük szomszédságban a meghalt tagok képei is.) A gyermekvárás tényét a szülők az egyik közös összejövetelen be szokták jelenteni, amit a közösség nagy vigassággal megünnepel. Ekkor kapja a jövőbeni gyermek a „pocak-nevét”, így nevezik, amíg meg nem születik. A szülés otthon zajlik, szakképzett

bábák és dülák, az anya barátai és nem ritkán a férj asszisztálásával.”¹⁶¹

¹⁶¹ Katalin, Rékvényi (2006) Egy jól működő alternatív életközösség bemutatása, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Pszichológia Szak

A NYIMI ÖKO KÖZÖSSÉG KULTÚRÁJÁRÓL

Az Nyimi Öko Közösség – közösségi kutatás

Részletek az Építőművészeti Doktori Iskolában szervezett kutatócsoportunk kutatásainak eredményéből¹⁶²

lásd: Ökofalucsíra – A falu c. kiadvány

lásd: Ökofalucsíra – Nyim földjén c. kiadvány

lásd: Ökofalucsíra – Álomképek c. kiadvány

Nyimi Öko Közösség alkotmány

Doktori Iskola Ökofalu Kutatócsoport kutatásainak eredményéből

A közösség alapvetéseit és működési módját egyaránt kijelöli Alkotmányában. A dokumentum rendeltetése magas szintű értékek, alapelvek és ezek alkalmazásának, megvalósításának definiálása.

Az alkotmányukban magas szintű értékek jelennek meg egyéni szinten: a legfelső, abszolút érték az ítélkezés nélküli tudatosságra és szeretetre való törekvés. Közösségi szinten a kölcsönös tisztelet, együttműködés, egymás támogatása. Ökológikus szinten: az ember a természet része.

Az értékrendük alkalmazása, megvalósítása, a gondolkodás szintjén, mint holisztikus szemlélet,

érzelmi aspektusból, mint együttérzésen alapuló megértés, elfogadás, testi szinten a természet és fizikai világ összhangja ként jelenik meg.

Alapelvek a Szabadság és felelősség (Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata alapján), az alkotmányosság elve, vagyis konkrét esetekre érvényesíthetők az alkotmányban foglaltak. És az általánosság elve, ami irányelveket, szemléletet biztosít.

Az alapelveket gyakorlatban az élet minden területén alkalmazzák. A közös döntéseket írásban dokumentált megegyezések formájában hozzák (konszenzusos demokrácia). A csatlakozók elfogadják az eddigi megegyezéseket, a megegyezéseket folyamatos csiszolják.

Az Alkotmány külön fejezetet szentel a közösség, a közösségi lét témájának. Az írás szerint „A részek egésze több mint összességük”. A cél a közösségi lét különleges, egyéni lét feletti megélése. Ennek hozománya a közösségi erő, motiváció, a csoport ereje, a közösségi intelligencia, egymásra hatás, kreatív ötletek megszületése. A közösségi bölcsességnek a képessége a konfliktusok, krízisek bizalmon nyugtató kezelése.

¹⁶² szerzők: 2011-2012 Bartha András, Dvorzsák Jessica, Francsics László, Gyulovics István, Szántay Zsófia

Az alkotmány az egyéni és közösségi élet harmonizálása törekszik stabilitás és pezsgés, közös rituálék meglétén keresztül.

A közösségi működési módnak három szintje, módja létezik. A Védett szint, ami stabil, megvalósítható; jognyilatkozatok és szabályok keretében, egyenlőség, igazságosság az elve. Az Önszerveződő szint, ahol megjelenik önmotiváció, és nincs büntetés, cél az, hogy az egyenlőtlenségen alapuló hatalmi struktúrák megjelenését megelőzzék. Harmadik a szolgálati szint, szabadság, adás, szeretet intuitív energiáinak megnyitása keresztül. A humanizmus, nagy vallások elveinek gyakorlása, az elhivatottság elveinek alkalmazásával.

A permakultúra, a természethez való viszonyuk alapjai

A Nyimi Öko Közösség természeti értékszemlélete és a gazdaságuk, mezőgazdaságuk módszertanát adó elmélet a permakultúra.

„A permakultúra az emberi élőhelyek és mezőgazdasági rendszerek olyan kialakítása, mely a természetben zajló ökológiai folyamatokat utánozza, veszi mintául. A rendszer minden egyes elemét annak szükségletei, általa nyújtott hasznok, és alapvető tulajdonságai által összehangoltan illeszti az egészbe. A részek közti szinergia a hulladék, az energia-, valamint az emberi munkaerő szükséglet minimalizálásával valósul meg.

Modernkori gyakorlati úttörőjének Sepp Holzer ausztriai gazdálkodót tartják, aki a saját gazda-

ságát az 1960-as években szervezte meg ezen elvek alapján. Az elméleti alapokat pedig két ausztrál, Bill Mollison és David Holmgren, valamint munkatársaik fektették le az 1970-es évek folyamán egy sor publikációjukban. A permakultúra kifejezés a "permanent agriculture", vagyis állandó mezőgazdaság szavakból származik. A permakultúra definíciója Bill Mollison szerint:

„A permakultúra olyan mezőgazdasági termelő rendszerek tervezése, és működtetése, amelyek rendelkeznek a természetes ökoszisztémák változatosságával, stabilitásával és rugalmasságával. Az emberi közösségek és a természetes táj olyan integrációja, mely lakóinak biztosítani tudja az élelmet, energiát, lakást és egyéb anyagi, és nem anyagi szükségleteit.”¹⁶³

A permakultúrák gondolkodás a gazdálkodás valamennyi elemét egységes ökológiai rendszerként kezeli. A növények, állatok, építmények, domborzat, táj, és vízrajzi adottságok szorosan összefüggnek egymással és kölcsönösen előnyös kapcsolathálózat alakul ki közöttük. Így az egyes elemek produktivitása, használhatósága javul, a ráfordítás pedig csökken. A permakultúra célja, hogy az ember számára hasznos fajokból hozzon létre ökológiai rendszereket, és csökkentse az emberi szükségletek megteremtésének ipari hátterét, energiaigényét, környezetromboló hatásait.”¹⁶⁴

¹⁶³ wikipédia, (online: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Permakult%C3%BAra> meglátva 2019.11.)

¹⁶⁴ Székelyné Bognár Eszter (2002) *A permakultúra, Kertészet és szőlészet*, 2002. (51. évf.) 2. sz. 21. old.

ZÁRÓDOKUMENTUMOK

NYILATKOZAT

Önálló munkáról, hivatkozások átvételéről és a nyilvánosságra hozatalról

Alulírott Francsics László kijelentem, hogy ezt a mesterértekezést magam készítettem és abban csak a megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint vagy azonos tartalomban, de átfogalmazva más forrásból vettem, egyértelműen a forrás megadásával megjelöltem. Hozzájárulok a doktori értekezé-

sem interneten történő nyilvánosságra hozatalához korlátozás nélkül, de eseti hozzájárulással. Nyilatkozom, hogy az értekezés és a tézisfüzetek leadott nyomtatott, valamint elektronikus példányai mindenben azonosak.

Francsics László sk.

SZAKMAI ÖNÉLETRAJZ

Tanulmányok

- 2013** - abszolutorium, Budapesti Műszaki Egyetem Építőművészeti Doktori Iskola
- 2010** - diploma, okleveles építészmérnök MSc., Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki kar
- 2009** - oklevél, ELTE csillagászati alapképzés
- 2003** - érettségi, Toldy Ferenc Gimnázium

Ösztöndíjak

- 2012 - 2013** állami ösztöndíjas a BME ÉPK Építőművészeti Doktori Iskolában

Művészeti díjak

- 2019** - Insight Astronomy Photographer of the Year - nemzetközi csillagászati fotográfiai díj, **Overall winner - Fődíj**
- 2019** - Insight Astronomy Photographer of the Year - nemzetközi csillagászati fotográfiai díj, robottávcső kategória **1. Díj**
- 2018** - Insight Astronomy Photographer of the Year - nemzetközi csillagászati fotográfiai díj, Hold kategória **3. Díj**
- 2017** - Nemzetközi Év Építészeti fotója, **döntős**
- 2017** - Insight Astronomy Photographer of the Year - nemzetközi csillagászati fotográfiai díj, Hold kategória **1. Díj**
- 2013** - Insight Astronomy Photographer of the Year - nemzetközi csillagászati fotográfiai díj, robottávcső kategória **1. Díj**

2012 - MÉSZ, Év Építészeti Fotója országos **1. Díj**

2009 - OTDK, Az Univerzum, Művészeti és Művészettudományi Szekció, Fotó Szekció, **országos különdíj**

2008 - BME, Építész Kari TDK, Az Univerzum, Művészeti Szekció, **2. díj**

2007 - OTDK, Az ember, Művészeti és Művészettudományi Szekció, Fotó Szekció, **országos különdíj**; Társsz.: Bokor Dániel

2007 - BME, Építész Kari TDK, Lakótelepesek, Művészeti Szekció **1. díj**; Társsz.: Bokor Dániel

Művészeti közéleti tevékenység

2020 - döntőzsűri tag, Insight Astronomy Photographer of the Year fotós világverseny

2018 - elnök, Magyar Asztrofotósok Egyesülete

Oktatási tevékenység

2017 - BME Építészmérnöki kar, Urbanisztika tanszék, Építészeti fotó c. tárgy, Felső fény, c. előadás, „tér, idő, táj, falu, kozmosz” előadás - meghívott előadó

2013 - BME Építészmérnöki kar, Ipari és Mezőgazdasági Épülettervezési Tanszék, Speciális ipari épületek c. tárgy, Csillagászati épületek I-III. c. előadássorozat - meghívott előadó

2011 - (-2015) BME Építészmérnöki kar, Ipari és Mezőgazdasági Épülettervezési Tanszék, Munkahelyek építészete 2. - meghívott előadó, gyakorlati oktatás

2012 - (-2018) BME Építészmérnöki kar, Ipari és Mezőgazdasági Épülettervezési Tanszék, Térkompozíció - meghívott előadó, gyakorlati oktatás

2013 - (-2018) BME Építészmérnöki kar, Ipari és Mezőgazdasági Épülettervezési Tanszék, Építészet alapjai - meghívott előadó, gyakorlati oktatás

Szakmai gyakorlat

2018 - Monasz Műterem

2016 - XYZ Design Labor Bt.

2013 - XYZ építész stúdió Kft.

2013 - Lenzsér és Társa Kft.

2012 - A&D stúdió

Fontosabb építészeti tervek, megépült épületek

2019 **Aquincumi Múzeum Látványsétány I.** ütem, kiviteli tervek, Társsz.: Francsicsné Szántay Zsófia, Antall-Molnár Zsófia, Bernát Roland, Szalai Balázs, Jahoda és Páricsy Építésziroda

Sülysápi 50 cm-es Közösségi Asztrográf épülete engedélyezési és kiviteli tervek

2018 **Csopaki nyaraló** bejelentési tervek, Társsz.: Szántay Zsófia

Mencshelyi családi ház koncepcióterv, Társsz.: Szántay Zsófia

Aquincumi Múzeum Látványsétány I. ütem, örökségvédelmi engedélyezési tervek, Társsz.: Szántay Zsófia, Kovács-Magyar Zsuzsa, Jahoda és Páricsy Építésziroda

2017 **Aquincumi Múzeum Látványsétány I.** ütem, VEKOP pályázati anyag, műemléki zsűriterv, Társsz.: Szántay Zsófia, Kovács-Magyar Zsuzsa, Jahoda és Páricsy Építésziroda

„Körház” Társasház koncepcióterv, Újpalotai út, Vezterv: B. Szabó Veronika, Társsz.: Bernát Roland, XYZ Design Labor Bt.

Hagyományos családi ház, Erzsébet, bejelentési terv

2016 **Közösségi Kohéziós tér,** Nyim, participatív tervezéstől kivitelezésig Társsz.: Szántay Zsófia

Ábrányi Emil utca, 3 lakásos társasház engedélyezési terve, Vezterv: B. Szabó Veronika, Társsz.: Szántay Zsófia

Füzérradvány, kastélyfelújítás, engedélyezési, kiviteli terv, Vezterv: B. Szabó Veronika, XYZ Design Labor Bt.

Zákonyi Sétány, Balatonfüred, turisztikai fejlesztés, engedélyezési terv, Vezterv: B. Szabó Veronika, Társsz.: Bernát Roland, XYZ Design Labor Bt.

2015 **Kirchhoff Automotiv Gmbh. Iroda épület átépítés és bővítés** engedélyezési és kiviteli terv, B. Szabó Veronika, Társsz.: Dinnyési Magdolna, XYZ Design Labor Bt.

Szórath-ház, Fürdő utcai családi ház engedélyezési és kiviteli terve, Vezterv: B. Szabó Veronika, XYZ Kft.

Szigetcsúcs, Hajógyári-sziget fejlesztési terv, koncepcióterv, Vezterv: Wéber József, B. Szabó Veronika, Weber Építésziroda, XYZ Kft.

2014 **Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, csíkszeredai egyetemi campus bővítés,** engedélyezési, kiviteli tervek, Vezterv: Wéber József, B. Szabó Veronika, Wéber Építésziroda, XYZ Kft.

Heimler Papírzem épület engedélyezési és kiviteli terve, Vezterv: B. Szabó Veronika, XYZ Kft.

Fürdő utcai családi ház, engedélyezési és kiviteli terve, Vezterv: B. Szabó Veronika, XYZ Kft.

Siroma Plast raktárcsarnok, Nagykanizsa, kiviteli terv, Vezterv: B. Szabó Veronika, XYZ Kft.

2013 Nyim falu településfejlesztési stratégiájának előkészítése (DLA projekt keretében)

Nyim falu értékkataszterének elkészítése (DLA projekt keretében)

Gábor Áron utcai családi villa felújítása és bővítése, kiviteli terv, Vezterv: B. Szabó Veronika, XYZ Kft

Felhő utcai családi villa zsúriterv, Lenzsér és Társa Kft. Vezterv: Lenzsér Péter, Társz.: Gaull Cicelle

2012 Ravatalozó, Nyim, engedélyezési terv, Társz.: Major György DLA, Szántay Zsófia

2011 Sváb parasztház homlokzatrekonstrukció, Erzsébet, kiviteli terv

2010 Szembemiséző oltár és ambó, Erzsébet, római katolikus templom, kiviteli terv

Építészeti, művészeti projektek, pályázatok

2018 A pusztánál nincs szabadabb - Major György DLA, Szántay Zsófia, Francsics László, Mátrai Péter DLA, Dér Asia - Velencei Építészeti Biennále tervpályázat

2014 folyamatos jelenLÉT - Major György DLA, Szántay Zsófia, Francsics László - pályamű a 14. Velencei Építészeti Biennále magyar pavilonjára

2014 A megfoghatatlan - Bojti András, B.Szabó Veronika, Francsics László, Kurucz Attila (2014), - magyar pavilon kurátori pályázat

2013 ÉRD Téglagyár és környezetének hasznosítása Szántay Zsófia, Magyarai Zsuzsa, Francsics László - BME ÉDI meghívásos pályázata, **2. díj**

2012 Újpest, Szent István tér rendezése Szántay Zsófia, Kóródy Anna, Gyulovics István - BME ÉDI meghívásos pályázata, **2. díj**

Publikációk

2012 Nyim - az aprófalvak fenntarthatósága Francsics László, Szántay, Zsófia, Kovács-Magyarai Zsuzsa, (2013), pp. 64-73. o. In - A kicsi szép - A BME Építőművészeti Doktori Iskola Évkönyve 2012/13 ISSN 2063-5982

2012 Az Ökofalvak szakrális építészetéről - A visszatérő mikro-társadalmak szakrális építésze mögött rejlő folyamatokról Francsics László, pp. 120-123. in Közösség és építészet - A BME Építőművészeti Doktori Iskola Évkönyve 2011/12 ISSN 2063-5982

2012 A közösségi építészet lépései - Ökofalu Nyimben Barta András, Gyulovics István, Francsics László, Szántay Zsófia, pp. 42-49. in Közösség és építészet - A BME Építőművészeti Doktori Iskola Évkönyve 2011/12 ISSN 2063-5982

2012 Ökofalvak a szomszédoknál Barta András, Gyulovics István, Francsics László, Szántay Zsófia, pp. 176-177. in Közösség és építészet - A BME Építőművészeti Doktori Iskola Évkönyve 2011/12 ISSN 2063-5982

2012 Fenntarthatóságról az építészetben Francsics László, in Magyar Építőipar 2012/1

2011 A kontinuitás lehetősége a Szent György téren Francsics László, pp. 88-89. in Illeszkedés és újítás - A BME Építőművészeti Doktori Iskola Évkönyve 2010/11 ISBN 978-963-313-034-6

Kiállítások

- 2017 **"Here We Are - Itt vagyunk"** - Nemzetközi Építészeti Fotópályázat kiállítás - kiállító - Múcsarnok
- 2015 **A kozmosz kincsei** - önálló ismeretterjesztő, csillagászati fotókiállítás, - Magyar Természettudományi Múzeum
- 2012 **Év Építészeti Fotója** - kiállító, díjazott - MÉSZ Kós Károly terem
- 2012 **DLA Most 2.0** - a BME Építőművészeti Doktori Iskola kiállítása - Ökofalu Nyímben csoportos alkotás-kutatás projekt bemutatása - kiállító - FUGA Építészeti Központ
- 2010 **Modelling Museum II. Nemzetközi Építészeti Makettfesztivál** - Astronom Csillagászati Bemutató Központ makettje - kiállító - Múcsarnok

2009 **Magyar Csillagászati Épületek**, építészeti és fotografiai önálló kiállítás társsz: Szász Mária MÉSZ, Kós Károly terem

2009 **Magyar Vidék**, önálló fotografiai kiállítás a Balassi Intézet szervezésében, Szófia

Konferenciárészvétel

2013 **A magyar falu fennmaradásának lehetőségeiről** Házikonferencia szervezése és vitaindító előadás megtartása a Budapesti Műszaki Egyetem Építőművészeti Doktori Iskolájában 2013. február 7.

2012 **Visnyeszéplak megújuló népi építészete, Egyén, közösség és építészet a Zselicben, egy szőlőhegyen** Francsics László, Mérő Máté, Tóth Péter Előadás az ICOMOS XVIII. Békési Népi Építészeti Tanácskozásán „Ki van itthon?” konferencián 2012. Szeptember 27-29.

MESTERMUNKA

SÜLYSÁP 50 CASSEGRAIN-NEWTON KÖZÖSSÉGI ASZTROGRÁF ÉPÜLETE

Kapcsolat

A mestermunka tárgya nem kapcsolódik öközösséghez, sem aprófaluhoz. Ennek ellenére vidéki környezetben valósul meg, közösségi munkával és közvetlen kapcsolata van a kozmoszsal. A mestermunka az ember és kozmosz közötti kapcsolat az értekezés tárgyához képesti ellentétes, korszerű, 21. századi kvázi tudományos pólusát mutatja meg.

Előzmények

A magyar amatőrcsillagász mélyég-észlelés és legfőképpen az ebből kifejlődő asztrófotós tevékenység a 2000-es évek elejétől kezdve a Mátrában található Ágasvárhoz kötődött. A jó asztroklimájú helyszín idővel kis mértékben fényszennyezetté vált, illetve a tevékenység fejlődésével olyan infrastrukturális igények merültek fel, melyeket a helyszínen nem lehetett hosszútávon sem kielégíteni. A Magyar Asztrófotósok Egyesületének megalakulásával a megvalósulás útjára léphetett egy korábbinál szélesebb körben használható észlelőhely hálózat. Mivel a szerteágazó igényeket egyetlen helyszínen nem lehet kielégíteni jelenlegi lehetőségeink szerint, három helyszínből álló észlelőhálózat kialakítása került napirendre. Az észlelőhelyek sorra Ágasvár – táborhely, Belecska BOS - sötét egű kitelepülés észlelőhely és Sülysáp -

SACSE-MAFE 50 cm-es nagyteljesítményű közösségi asztrográf helyszíne. Az utóbbi eszköz nem más, mint az 1966-ban üzembe állított első Pizskés-tetői MTA Konkoly Thege Miklós Kutatóintézet első modern távcsöve, melynek önálló épületét Szrogh György tervezte. Mivel a műszer fix telepítésű, az új helyszínen is szükséges csillagvizsgáló épületet létesíteni körülötte.

Adottságok

A sülysápi észlelőhely a SACSE (Sülysápi Amatőrcsillagász Közhasznú Egyesület) használatában áll, az agglomerációs település déli határánál lokális magaslaton, 200 métere tengerszint felett, SQM 21.07-es éggel, ami Budapest közeli viszonylatban jónak számít, illetve jó déli kilátással rendelkezik. A telek művelés alól való kivonását a szervezet a tervezés előtt elvégezte

Építészeti koncepció

A távcső a Pizskés-tetői 50 cm-es a magyar 20. századi csillagászat értékes kulturális-műszaki öröksége. A távcsövet műszerteknikus kollégák modernizálták, és a mai korszerű, rendkívüli érzékenységű digitális mérés technológiára készítették fel, így rendkívüli felbontású felvételek készíthetők vele halvány égitestekről. A digitális mérés technológia extra légköri és hőtechnikai

igényeket támaszt, melyeknek építészeti megoldásokra is hatással van. Az úgynevezett dome-seeing, azaz a távcsőtér (kupola) levegőjének nyugodtsága kiemelkedően fontos, ahogy a külső és belső levegő termikus egyensúlya is. Ennek kis léptékű megoldása nem a távcsőkupola létesítésében, hanem az eltolható tetős kialakításban keresendő. A mozgatható tető négyzetes alaprajzok igényelt, melyben csak a távcső kiszolgálása zajlik, additív terek nincsenek körülötte. A téglatest befoglaló formájú tér egy a távcső helyigénye által meghatározott gömb köré írható tér. A négyzet alaprajzú tér tetejét hordó sínrendszer nyugati irányban kétszeresére hosszabbítja az épületet. Az épület fő tömege 1:1 arányú, ami 2:1-re egészül ki.

Technológia

A mérés technológiából az épület léptékéből adódik az eltolható tetős csillagvizsgáló épület koncepciója. A mérés technológia meghatározza az alapozást, a hőtechnikát, a nyitható tető aerodinamikáját, az asszimetriáját, és az épület megnyitásának geometriai kialakítását, és az anyaghasználatot.

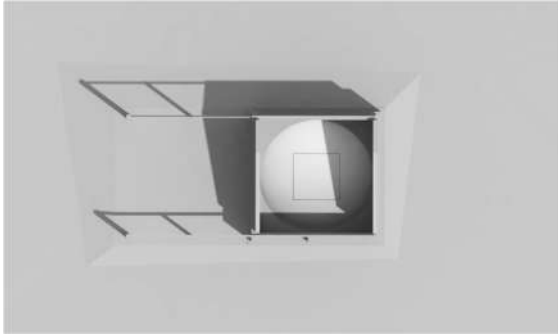
Anyaghasználat, szerkezetek

Az műszeralap az alaplemeztől elválasztott 5 tonnás vasbeton pontalap. Az ideális épület szerelt, átszellőztetett a napsugárzás által ért felületein, kis hőkapacitású, reflexiós bevonattal ellátott fém (alumínium) lemezburkolattal. A vagyonvédelmi kritériumoknak azonban ez nem felel meg, azért az alsó 2 méterre szorított falazott szerkezet, felette szerelt, fémlemez fedésű fal és tetőszerkezet fehér színben. A falazott

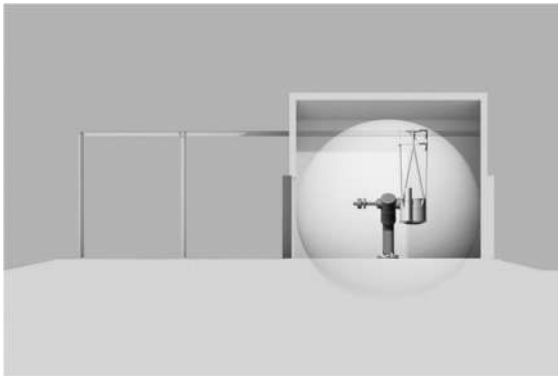
szerkezetek káros hőtechnikai tulajdonságai az átszellőztetett fémlemez burkolat, és a belső hőszigetelés kompenzálja. ez utóbbi nem engedi a hőt a távcsőtérbe, így az gyorsabban hűl ki a tető kinyitása esetén. Két építészeti karaktert meghatározó motívum alakult ki. A sínrendszer homlokzati elemként való végigvezetése és a falazott nyílásáthidaló nélküli bejárat, ami a sínrendszerrel kapcsolódik.

Megvalósítás

A létesítmény közösségi szervezéssel, közösségi finanszírozásból és közösségi munkával épül. A tervezés az engedélyezési terv szakasz után a kivitelező és a távcső fejlesztésének folyamatos figyelembevételével zajlott. Várható befejezés ideje 2020 nyara. Várható üzembe állítás 2020 ősz.

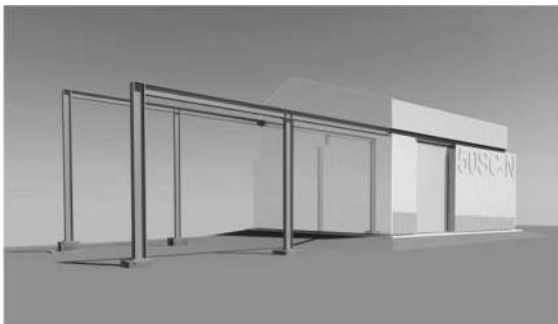
Alaprajz

Hosszmetszet

Kereszmetszet

Látvány